

Juni 1991, 10e jaargang Nummer 95

Mededelingen opbouwwerk

Conferentieverslag
Samenlevings-
opbouw
&
Samenlevings-
vraagstukken

thema

INHOUD

- 3:** Ten Geleide
4: Het saai midden,
Paul Kuypers
7: Opbouwwerk tussen markt en
overheid,
Cees Schuyt
12: Sociale vernieuwing en mede-
zeggenschap,
Henk van Zuthem
14: De herverkaveling van de so-
ciale ruimte,
Wil van de Leur
18: Oude wijn in plastic zakken,
Joyce Hes
23: Het marktdenken en de niet
koopkrachtige vraag,
Cees de Wit
26: Beleid en educatie
27: Opbouwwerk en de hevighe-
den van het tijdsgewricht,
Toon de Graauw
29: Discussies in de sprekers-
hoeken
31: Hoe men de conferentie be-
leefde
I.G.M. van Rijn
32: De drie-eenheid: overheid,
burger en opbouwwerk,
Riet de Haan
35: Een evenwichtskunstenaar
aan het werk,
Hetty Vlug
36: Opperlieden,
Berry Esselink
38: Volkshuisvesting en opbouw-
werk terug en nooit weg-
geweest,
Cees van Ierssel
40: De meetbaarheid van het op-
bouwwerk,
Albert Laterveer
41: Wat hebben opbouwwerkers
en ouderenadviseurs
gemeen?
Liesbeth Klein Beernink
42: Gelukkig geen symposium
M.L. Rouffaer van Dongen
43: Speelt opbouwwerk een rol bij
sociale vernieuwing?
M.A.H. Andela-Baur
46: Opbouwwerk en sociale ver-
nieuwing,
Chris Willemen
47: Vanuit patiëntenland,
H. de Geele-Overeem
Milieu: geen eenvoudige klus,
F. van Vliet
48: Bespiegelingen vanuit een mi-
lieu-organisatie,
Hanco de Baas
49: Opzoek naar een nieuw even-
wicht tussen theorie en praktijk
van de samenlevingsopbouw,
J.H. Vermeer
50: Strateeg stedelijke ver-
nieuwing
51: Studie en Onderzoek
52: Berichten en artikelen over so-
ciale veiligheid
54: Berichten uit de werkplaatsen
56: Bij het afscheid van Piet
Vreeswijk

M.O. is een mededelingenblad van, voor en over de lokale opbouwwerk-praktijk. Het verschijnt tenminste 10 maal per jaar; zes gewone en vier themanummers.

Samenstelling: Fenny Gerrits (eind-redactie), Greet Hettinga, Wil van de Leur, Kees Stuurup, Jolanda Tabak en Willem van de Wetering.

Foto's binnenwerk: John Struiken.

Basis lay-out: Paul Kloek, Houten
Omslag, druk: Stimio, Meteren.

De jaarabonnementsprijs bedraagt f 55,- voor het eerste en f 50,- voor het tweede en verdere abbonemen-ten. Losse nummers kosten f 7,50 kosten, themanummers f 10,-, excl. porto.

Opzeggingen van abonnementen schriftelijk vóór 1 december van het lopende abonnementsjaar.

ISSN: 0168-06SX

Redactie en administratie:
Prinsegracht 51, 2512 EX Den Haag,
tel. 070-3804431, fax. 070-3809973.

MO schrijft prijsvraag uit

Het voorliggende nummer bevat de verslaglegging van de Conferentie over 'Samenlevingsopbouw & Samenlevingsvraagstukken' op 19 april jl. gehouden in de Beurs van Berlage te Amsterdam. Naar aanleiding van de conferentie hebben een aantal genodigden hun ideeën over de taak die opbouwwerk kan vervullen in onze samenleving op papier gezet. Dit leverde een aantal interessante bespiegelingen op die de moeite van het publiceren waard zijn. Vanwege het succes van deze actie heeft de redactie van MO besloten iets dergelijks aan haar lezers te vragen. December 1991 komt de honderdste MO uit. Het zou aardig zijn als we dan in staat waren om een aantal artikelen van lezers te publiceren. De artikelen moeten worden geschreven vanuit het gezichtspunt van de opbouwwerker.

Vraagstelling is: Hoe valt of vallen de inzet(ten), van één of meer inleidingen van de Conferentie te verbinden met je werk als opbouwwerker? Aan de beste inzendingen zullen drie geldprijzen worden toegekend, respectievelijk van f 1000,-, f 500,- en f 250,-. Deze artikelen zullen worden geplaatst in het december nummer. Uit de andere inzendingen zullen originele elementen en/of onderdelen worden gepubliceerd. De jury zal bestaan uit de redactieleden van MO: Fenny Gerrits, Greet Hettinga, Wil van de Leur, Kees Stuurup en Willem van de Wetering. Als voorzitter van de jury zal Professor Cees de Wit optreden. Artikelen moeten bij voorkeur op floppy worden aangeleverd (WP 4.2) en mogen niet langer zijn dan zes pagina's A-4, met regelafstand 1. Uiterste inzendtermijn is 15 november.

Wij wensen onze lezers veel genoeg bij het lezen van dit speciale Themanummer, dat naar het oordeel van de redactie een duidelijke meerwaarde heeft: het verslag bevat vele actuele inzichten aangaande 'het werk', vanuit de theorie en de praktijk die door professionals niet mogen worden gemist.

Ten Geleide

De Conferentie 'Samenlevingsopbouw en Samenlevingsvraagstukken' die het Landelijk Platform Opbouwwerk en de Nederlandse Beroepsorganisatie van Opbouwwerkers (NBO) op 19 april in de Beurs van Berlage in Amsterdam organiseerden, vormde in schaaftermen een 'openingszet'. De organisatoren hadden de verleiding weerstaan om de al te zeer voor de hand liggende themakeuze 'Sociale Vernieuwing' te maken. Opzettelijk werd gekozen voor de wat kleurloze maar tevens open affichering 'Samenlevingsopbouw en Samenlevingsvraagstukken'.

Die open aanpak werd ook programatisch doorgevoerd. Naast de (noblesse oblige) inleiders uit eigen kring, Professor Cees de Wit, hoogleraar Wetenschappelijke Grondslagen van het Opbouwwerk aan de Erasmus Universiteit, Toon de Graauw, bestuurslid van de NBO en Wil van de Leur, coördinator van het Landelijk Platform Opbouwwerk, waren zeer onderscheiden externe inleiders gevraagd. Het betrof de samenlevings-observator en -analist bij uitstek, Professor dr. Kees Schuyt van de Rijksuniversiteit Utrecht, de medezeggenschaps-specialist Professor dr. Henk van Zuthem die pregnant ook het verantwoordelijkheids- en sanctievraagstuk zichtbaar kan maken; alsmede mr. dr. Joyce Hes, voorzitter van de Coornhert-Liga en lid van de Emancipatieraad, die in analyserende en strevende zin, scherp emancipatorische rechtvaardigheidsvragen

aan de orde kan stellen.

Samen en in vereniging zouden zij niet-stammend uit opbouwwerkland - wel op aansprekende wijze onderscheiden dimensies en 'drives' die het opbouwwerk eigen zijn kunnen belichten. Zonder dat daar uit meteen een eenvoudige optelsom zou resulteren.

De beoogde 'open' aanpak werd programmatisch ook doorgevoerd via het uitnodigen van een aantal gasten uit niet-opbouwwerk kring: representanten van bewoners- en categoriale organisaties waaraan het opbouwwerk diensten verleent. Ook representanten van andere beroepen en functies, waarmee het opbouwwerk in haar uitvoerend werk mee te maken heeft.

Ten slotte bleek de open programatische opzet uit het agenderen van ongestructureerde, Hyde Parkachtige 'discussiecorners' in de vier hoeken van de even majesteitelijke als akkoestisch abominabele, grote 'Goederenbeurszaal'. Die discussies stonden onder leiding van Jan Snelleman, werkzaam in het Amstelveense opbouwwerk, Jan Beerenhout van de Inter-bestuurlijke Projectgroep Sociale Vernieuwing, dr. Theo Schuyt van de Vrije Universiteit en drs. Ad Raspe van het NIMO. Dit geheel werd in handen gegeven van Conferentie-voorzitter, tevens voorzitter van de NBO, mr. Paul Kuypers, cultuur-analist en groot deskundige op het gebied van samenlevingsopbouw. De organisatie van de conferentie was in handen van Wil van de Leur en Gerard Nijssen.

Uiteraard werd er eerst koffie gedronken.

Het saaie midden

Mr. Paul Kuypers haalt in zijn voordracht herinneringen op aan (betere) vroegere tijden. En passant schetst hij zijn visie op het toekomstperspectief voor het opbouwwerk. 'Het midden' vormt daarbij een sleutelwoord, of liever gezegd 'het saaie midden'. Strategisch gezien is volgens Kuypers 'het midden' de beste uitvalsbasis voor vernieuwing en verandering. We kunnen ons dus afvragen of dat midden nu wel zo saai is. Een intermediaire positie voor het opbouwwerk die in vroegere tijden is verguisd wint weer veld: 'het midden' zal als strategisch concept één van de hoofdpunten op de agenda van het opbouwwerk moeten vormen.

Lang geleden hield het opbouwwerk ook een grote toogdag. (De laatste vond plaats op 13 januari 1989, zie MO nr. 72, februari van dat jaar, red.) Om precies te zijn 11 jaar geleden in Utrecht. We spraken toen over stromingen. Er waren er drie:

- de stroming van de sociale bewegingen (het romantisch vitalisme)
- de stroming van de nieuwe zakelijkheid (de probleem-project methode)
- en we hadden ook nog de KSH (klasse ervaring, situatiefactoren en handelingservaring) een agogische vertaling van marxistische theoriebegrippen.

Van die stromingen is niet veel meer over. In de literatuur over het werk duiken er af en toe nog herinneringen op, maar het zijn niet meer dan verwijzingen naar een verleden dat voorbij is. Inspiratiebronnen voor het huidige werk bieden ze nauwelijks meer. Met het verdwijnen van die stromingen is ook een deel van het werk ten onder gegaan. Rechtspersonen zijn opgeheven en de daaraan verbonden natuurlijke personen hebben hun heil elders gezocht. Naar verluidt tooien velen zich met de naam "consultant", anderen zijn de handel of de zeevaart ingegaan en een klein aantal is gebleven of na enige omzwervingen weer teruggekeerd.

Er zijn leden toegetreden, die vroeger niet zo gemakkelijk een plaats in het opbouwwerk zouden hebben gevonden; functionarissen voor buurtbeheer, sociale vernieuwing

en arbeidsprojecten. Vaak vinden ze geen onderdak bij een particuliere stichting maar bij de overheid (elf jaar geleden was dat ondenkbaar), vaak missen ze ook de zegeningen van de echte vakopleiding en meestal hebben ze carrière-verloop achter de rug, waar de doorsnee-opbouwwerker met enige bevreemding naar kijkt.

In die elf jaar is er nog wat gebeurd:

- het opbouwwerk is in aanzien achteruit gegaan. Het is ook kleiner geworden en het is zijn politieke invloed goeddeels kwijt geraakt;
- de rijksoverheid bekommert zich nauwelijks meer om het opbouwwerk;
- na de decentralisatie zijn de gemeenten als enige erfgenamen overgebleven;
- er is tenslotte hevig bezuinigd en als gevolg daarvan zijn er nogal wat instellingen verdwenen en hebben veel functionarissen hun heil elders gezocht.

Achter de coulissen heeft een aantal mensen intussen niet stilgezeten. Er is een leerstoel opgericht aan de Erasmus Universiteit, genoemd naar de belangrijkste peetvader van het opbouwwerk, Dr. Gradus Hendriks. Er is een Beroepsprofiel opgesteld, dat er zo stevig uit ziet, dan men heimelijk de vraag stelt of het getij niet wat lichter verlopen zou zijn, als we daar eerder de beschikking over hadden gehad. Er is verder nagedacht over het werk, over nieuwe kansen en over de nieuwe omstandigheden (verzakelijking, decentralisatie, privatisering en sociale ver-

nieuwing). De beroepsorganisatie is zich daar de laatste jaren weer een beetje mee bezig gaan houden. Maar het voornaamste werk is gedaan door het Landelijk Platform Opbouwwerk dat onder de leiding van Wil van de Leur niet alleen alle stormen heeft doorstaan, maar ook kans heeft gezien energiek en vernuftig op de nieuwe ontwikkelingen te reageren.

We zitten nu in een wat andere omgeving dan destijds in Utrecht. De associaties die dit gebouw oproept, wijken toch wel wat af van de herinneringen aan de slordige ambiance van het universitaire complex, waar we ons 11 jaar geleden verzamelden. Ik weet niet of het opbouwwerk in zijn huidige gedaante tegen de maat van dit gebouw is opgewassen. De ruimte is in ieder geval redelijk gevuld en, voordat we begonnen, leek het gezelschap zich moeiteloos op de beursvloer te bewegen. Het zal echter nog wel even duren, voordat we ons met de snelheid van de vroegere bewoners door dit pand spoeden, maar misschien is dat ook niet nodig en moeten we ons maar houden aan het bedachtzame tempo dat past bij degenen, die zich wijden aan het moeizame werk van de samenlevingsopbouw.

Het gaat vandaag niet alleen over het opbouwwerk, maar ook over samenlevingsopbouw. Tot nu toe heb ik vooral het eerste woord gebezigd, maar ik had het eigenlijk telkens met het bredere begrip samenlevingsopbouw moeten aanvullen. Samenlevingsopbouw is een wat ouderwets woord voor wat we tegenwoordig sociale vernieuwing noemen. Zonder in definities te vervallen; het gaat in beide gevallen om ontwikkeling, verbetering van de samenleving. Samenlevingsopbouw en sociale vernieuwing hebben beide een samenleving op het oog, waarin het welzijn van de burger evenveel gewicht krijgt als zijn materiële positie, waarin betrokkenheid

en belangeloosheid centrale waarden vormen.

In het denken over de samenleving wordt de laatste tijd het woord "civiel" (bij voorkeur uitgesproken als het Angelsaksische *civil*) steeds vaker gebruikt. Een paar weken geleden stond een congres over de betrekkingen tussen Oost en West geheel in het teken van de civiele samenleving. Op een ander congres in Rotterdam werd gesproken over "civil religion". De huidige minister van Justitie laat geen gelegenheid voorbij gaan om onze morele gevoeligheid met datzelfde begrip te prikkelen.

Civiel betekent volgens het woordenboek "burgerlijk", de burger betreffend. De burger is weer terug. Voor het opbouwwerk en de samenlevingsopbouw is dat een verheugende ontwikkeling. Samenlevingsopbouw was destijds immers een Nederlandse vertaling van het Amerikaanse begrip "community organization". Een beweging of een manier van werken, die gericht was op het mobiliseren van burgers om hun eigen samenleving vorm te geven en in te richten. "Civics", burgerdeugden vormden de kern van die beweging.

In de eerste periode van de Nederlandse samenlevingsopbouw (de tweede helft van de jaren vijftig en de eerste helft van de jaren zestig) ging het om de burgers van de ontwikkelingsgebieden in Nederland. Later werd de samenlevingsopbouw vooral door het ministerie van CRM gezien als een activiteit voor de hele samenleving. Tezelfdertijd kwam er echter een beweging op gang om de samenlevingsopbouw in beperktere zin te gebruiken als instrument voor de verbetering van de positie van burgers in achterstandssituaties. Aan het eind van de zeventiger jaren is deze beweging in haar eigen ambities vastgelopen. De samenlevingsopbouw bleek toch een minder

nuttig middel in de klassenstrijd dan de strijders voor maatschappijverandering hadden gedacht. Na een decennium van stilte en heroriëntatie zijn we nu weer terug bij de burger. Hoewel de associaties met achterstand niet zijn verdwenen, gaat het niet alleen meer om de kansarmen: die groep is trouwens veel groter geworden. Ze omvat niet alleen meer de bewoners van oude stadswijken of de ethnische minderheden, maar bestrijkt in feit al degenen, die door gebrek aan geld, werk of status de aansluiting met de maatschappij dreigen te verliezen. Iedereen kan zijn baan verliezen en zijn maatschappelijke kansen verspeelen. Het gaat nu om de burgers in het algemeen, om burgers die verantwoordelijk zijn voor hun bestaansvoorwaarden en leefomstandigheden.

Opbouwwerk heeft verstand van organisatie en communicatie

Voor de samenlevingsopbouw (en het opbouwwerk) is de taak weggelegd om die verantwoordelijkheid te helpen waarmaken. Die taak is bescheiden. Burgers moeten het zelf doen. Zij kunnen daar echter wel enige assistentie bij gebruiken. In een maatschappij die gefragmenteerd is en uit allerlei afzonderlijke systemen is opgebouwd is het vaak moeilijk om de weg te vinden en de nodige verbindingen te leggen. Het

opbouwwerk kan daarbij een hand toe steken. Het heeft verstand van organisatie en communicatie. Projecten, samenwerkingsvormen, netwerken behoren tot de bagage van het opbouwwerk. Waar het eigen vermogen van burger tekort schiet, is het opbouwwerk beschikbaar. Het biedt zijn diensten aan in die situaties, waar groepen en partijen (actoren) niet zo goed weten hoe ze hun eigen mogelijkheden en die van anderen kunnen benutten.

Om dat te kunnen doen, moet het opbouwwerk over een aantal kwaliteiten beschikken. In het eerder genoemde Beroepsprofiel zijn die kwaliteiten overzichtelijk gerangschikt. Over de vaste beroepsuitrusting van het opbouwwerk hoeven we ons dus geen zorgen te maken. Die zekerheid ontbreekt echter, waar het gaat om de begrippen waarmee het opbouwwerk zich in de huidige wereld tracht te oriënteren. Ik denk dan niet aan het modieuze jargon rond de sociale vernieuwing, waarmee de politiek de jaren negentig heeft ingeluid, maar aan begrippen die een meer verstrekkende betekenis hebben. Drie van deze begrippen wil ik van een paar kanttekeningen voorzien.

Burgerschap

Het Amerikaanse 'community organization' is in Nederland geïntroduceerd zonder een eigen theorie over burgerschap. We leunen nog steeds op vage en onuitgewerkte begrippen als 'bevolking', 'bewoner' en 'burger'. Het is niet uitgesloten dat de impasses van de jaren zeventig deels veroorzaakt zijn door het feit dat het opbouwwerk nooit in staat is gebleken een 'inheemse theorie' van burgerschap te ontwikkelen. Meer dan ooit is op dit moment behoefte aan een dergelijke theorie. De bekende Duitse socioloog Dahrendorf heeft er onlangs op gewezen dat burgers vooral als economische subjecten worden gezien.

Burgers zijn consumenten van diensten. Dahrendorf wijst deze opvatting af omdat zij de basis-aanspraken van burgers negeert en burgerschapsrechten hun onvoorwaardelijke kwaliteit laat verliezen. Als het opbouwwerk een bijdrage aan de civiele samenleving wil leveren, zal het zich uitdrukkelijk reken-schap moeten geven van de vraag, wat de rol van de burgers is in een samenleving, waar politieke en maatschappelijke participatie steeds meer in economische of bedrijfstermen (marketing) wordt omschreven.

Het midden

Het opbouwwerk zit van oudsher in het midden. Het heeft een intermediaire functie, zegt dhr. Th. Schuyt in zijn proefschrift. Opbouwwerkers zijn daar niet zo blij mee. Het midden is een saaie plaats, die beheerst wordt door het grijs van de neutraliteit. Het is niet zo aantrekkelijk om daar je verblijf te kiezen. Toch zal het opbouwwerk met die plaats genoeg moeten nemen. Vanuit een radicaal perspectief lijkt dat niet zo gunstig, maar strategisch gezien is het midden – zeker in een samenleving die door het midden wordt gedomineerd – de beste uitvalsbasis voor vernieuwing en verandering. De komende tijd zal "het midden" als strategisch concept een van de hoofdpunten op de agenda van het opbouwwerk moeten vormen.

Communicatie

Eerder heb ik communicatie een van de belangrijkste taken van het opbouwwerk genoemd. Die uitspraak vraagt enige toelichting. Communicatie is een te gemakkelijk woord. Het merendeel van de problemen in de huidige samenleving wordt herleid tot een gebrek of een tekort aan communicatie. Men gaat

Een overzicht van de conferentie zoals die na de toespraak van de dagvoorzitter losbarste.

daarmee voorbij aan wat er werkelijk aan de hand is. Problemen worden niet werkelijk opgelost, ze worden alleen bespreekbaar of begrijpelijk gemaakt. De verleiding is groot de verbindende rol van het opbouwwerk in die zin te omschrijven. Het miskent daarmee echter de aard van de verhoudingen, waarbinnen het opbouwwerk zich beweegt. Die verhoudingen worden gekenmerkt door gebrek aan overeenstemming en door tegenstrijdige belangen. In alle sectoren van het maatschappelijk leven zijn deze verschijnselen bijna structureel waarneembaar. Volgens de Franse filosoof Lyotard vragen zij om een maatschappelijke pragmatiek, waarin het 'tijdelijke contract' de permanente instelling vervangt op sociaal, cultureel en po-

litiek gebied. Dat tijdelijk contract is mijns inziens het voornaamste referentiepunt voor het opbouwwerk in de jaren negentig. Het komt in de plaats van de massieve tegenstellingen uit de vorige periode. Het gaat nu om tijdelijke en punctuele overbruggingen, om partiële en voorlopige oplossingen, om wisselende en mobiele constructies. Het is misschien de moeilijke uitdaging voor het opbouwwerk om daarvoor de geëigende kaders en procedures te ontwikkelen. Laten we daar vandaag maar een begin mee maken.

*Mr. P. Kuypers, Voorzitter NBO,
Senior Consultant/Publicist.* ■

Opbouwwerk tussen markt en overheid

of: hoe zit het met de zittende klasse?

Professor Cees Schuyt kenschetst de opbouwwerker als *equilibrist*, de evenwichtskunstenaar, wiens vakmanschap veelal blijken zal uit de bekwaamheid om ook voor non-interventie te kunnen kiezen.

Hij hekelt de verruiling van het 'welzijnsjargon' voor het 'marketing-praatje' (in plaats van het jargon af te schaffen is men het welzijn af gaan schaffen).

Zijn conclusies zijn helder: welzijnsbeleid op lokaal en centraal niveau kan niet behartigd worden door grote welzijnsbureaucratieën. Het is essentieel dat de vrijwillig(st)er op alle niveaus terugkeert, weliswaar begeleid door professionele expertise; maar dat vanuit kleine, flexibele, onbureaucratisch georganiseerde eenheden. En dat - vanwege het persoonlijke, het concrete en intrinsieke niet in de vorm van de veel geroemde interim-manager zonder inhoudelijke kennis en zonder intrinsieke motivatie.

Het beroep van evenwichtskunstenaar wordt erg ondergewaardeerd in onze huidige samenleving. U kent ze wel, die hoge trapezewerkers die in rondreizende circussen hun kunsten vertonen, vaak wel tien meter boven de grond. De toeschouwers kijken ernaar met ingehouden adem. De *equilibrist* (dat is een moeilijk woord voor evenwichtskunstenaar) loopt met zoveel gemak naar de overkant dat het publiek denkt: daar is niets aan, dat kan ik ook. Maar zodra u het gaat proberen zult u bemerken hoe moeilijk het is uw evenwicht te bewaren op een zeer smalle staaldraad die boven een afgrond is gespannen. De beloning van de circusartiest is onevenredig aan de inspanningen die deze verricht en de oefeningen die aan de vertoning vooraf gaan.

Het is vermetel om het beeld van de evenwichtskunstenaar, zo mooi verveeuwigd door de kunstenaar Paul Klee, in verband te brengen met de Tussenbalans. Immers de Tussenbalans brengt ons niet in hogere sferen, maar brengt ons naar de wetenschap van het balanslezen. De optelsom van inkomsten en uitgaven, voor- en tegenspoed. Het potlood van de minister van Financiën is rood, dat is de kleur van zijn politieke partij. Ik wil geen commentaar geven bij alle posten die bij de Tussenbalans niet gespaard zijn, maar

het is gewettigd de vraag te stellen: Is er nog welzijn na de Tussenbalans? Het is een vraag die lijkt op het type: Is er vooruitgang in de wetenschap? of op de vraag: Is er leven na de dood? Zij die er in geloven vinden goede argumenten voor hun standpunt, zij die er niet in geloven dragen voldoende feiten aan om hun gelijk te bewijzen. En dan hou je altijd nog een aantal mensen over die het niet weten, of nog niet weten of die twijfe-

Welzijn is een fundamentele instemming met het bestaan

len of de vraag logisch gezien wel goed is geformuleerd. Immers, wat is welzijn? Als aftrap voor de conferentie vandaag, wilde ik gewoon met deze vraag starten. Wat is welzijn? Het valt me op dat in meer dan twintig jaar welzijnsbeleid geprobeerd is het begrip 'handen en voeten' te geven - net zoals tegenwoordig aan het

begrip Sociale Vernieuwing handen en voeten moet worden gegeven - maar dat een rechtstreeks antwoord vaak vermeden werd. Ik zou welzijn kort en goed willen omschrijven als 'fundamentele instemming met het bestaan'. Wanneer iemand terugkijkt op zijn of haar leven, de balans-soms is dat een eindbalans - wordt opgemaakt. En wanneer die iemand dan zegt: "Ondanks alle kwade kansen en lelijke ervaringen die er ook geweest zijn ben ik toch blij geweest met het bestaan. Alles afwegende komt er een positieve ervaring uit naar voren."

Maar nu zou ik ook minder definitieve en dramatische voorbeelden kunnen geven en een reisavontuur met enkele reisgenoten als voorbeeld kunnen geven. Ondanks gevaren, tegenslagen, kleine ruzies, teleurstellingen en afzetterijen blijven de positieve ervaringen van een gemeenschappelijk ondernomen reis doorklinken en wordt er thuis bij een eventueel haardvuur met instemming op de reis teruggeblikt. Op de ervaring als geheel teruggekeken. Het was goed, het was een goede reis en we hebben veel plezier gehad. Of neem als derde voorbeeld een buurtactie. Overlast in de buurt, kleine criminaliteit, diefstal uit de huizen overdag, waardoor de buurtbewoners elkaar gaan wantrouwen. Afbraak en beginnende verloederding worden door gezamenlijke inspanning omgetoverd in een weer florerende buurt economie met kleine winkeltjes, bedrijven en werkplaatsen met een opvangplaats in de vorm van een eethuis voor drugsverslaafden, en een centraal gelegen in- en uitloophuis voor werkzoekenden en ander ongeregeld. U denkt bij dit voorbeeld aan de buurt Charlois of aan soortgelijke buurten in andere steden van Nederland. De ervaringen van buurtbewoners resulteren uiteindelijk in een instemming met het bestaan. Weliswaar in dit geval tijdelijk en voorlopig, nog niet zo definitief maar wel in een er-

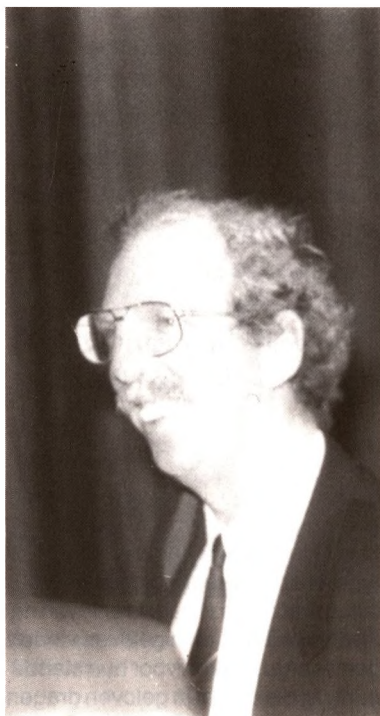
varing die iets van het balansopmaken met zich meebrengt. Het was een rotkarwei maar we hebben het toch maar voor elkaar gekregen. Ik aarzel niet om dergelijke ervaringen van een behouden terugkeer van een avontuurlijke reis naar het opbouwen van een afbraakbuurt 'welzijn' te noemen. Welzijn is concreet, is in het hier en nu zichtbaar en formuleerbaar. Als u mij toestaat zou hierover een beetje door willen filosoferen om daarna verbindinglijnen te willen leggen met het opbouwwerk tussen markt en overheid en met de aard en waarde van het professionele werk, en als derde en laatste mijn mening geven over de organisatie van het opbouwwerk.

Als we deze drie voorbeelden nader analyseren valt het volgende op.

Welzijn of een ervaring van welzijn kan gepaard gaan met het overwinnen van weerstanden, met moeilijkheden. Met het over de moeilijkheden en lastige parketten

heenkomen. Vervolgens is er een heelheidservaring. Welzijn is niet gefragmenteerd, we gaan niet een kilometer van onze reis aan een tussenbalans onderwerpen, maar we beoordelen onze reis als een geheel. De hele reis met de goede en de kwade momenten tesamen. De Amerikaanse filosoof Dewey gaat zelfs zover dat hij beweert dat elke ervaring iets van een afgerond geheel laat zien. Als ik bijvoorbeeld met iemand aan het schaken ben, en die partner loopt ineens weg, bijvoorbeeld naar de telefoon en komt vervolgens weer terug, dan levert dat letterlijk een afgebroken stelling op. Een teleurstelling, een afgebroken ervaring. Niet een afgeronde ervaring, met andere woorden: ervaringen laten zich niet eindeloos opdelen, fragmenteren, in calculeerbare eenheden opsplitsen. Welzijn is uit één stuk.

Ten derde is de ervaring van welzijn non-comparatief, niet-vergelijkend. Op het einde van mijn leven alles overziende, ga ik, althans dat hoop ik, niet na of ik meer fundamentele

Welzijn is uit één stuk

instemming heb gevonden met mijn bestaan dan mijn buurman, buurvrouw, een bekende of wie dan ook. Integendeel, er is een existentieel moment waar de vergelijking met anderen ophoudt. Ik stem in met mijn bestaan. Soms gaat dat gepaard met een instemming met het bestaande als geheel, met al het levende. Het non-comparatieve houdt ook in dat het constant vergelijken met elkaar, dat ook in het welzijnsbeleid regelmatig aan de orde is onder bepaalde omstandigheden onwelzijn kan produceren.

Dit derde kenmerk, het non-comparatieve van welzijn houdt verband met het non-utilitaire. Het reisverslag, hoe knullig of onvolkomen ook geschreven wordt niet goed gevonden omdat het nuttig of op een of andere manier te gelde te maken is, maar omdat het iets eigens neerschrijft. Welzijn is niet nuttig en alle pogingen om welzijn uiteindelijk te baseren op een interpersoonlijke nutsvergelijking, waarbij alle ervaringen op een prijs gesteld worden, ondermijnen de ervaring van 'well-being'. Ik zou dit kunnen demonstren aan de hand van vriendschap als element van welzijn. Als vriendschap uitsluitend in stand wordt gehouden omdat het nuttig is, omdat je er wat aan overhoudt, houdt het op vriendschap te zijn. Je houdt de vriendschap in stand omdat je de vriendschap in stand wilt houden. Deze ietwat dom klinkende formulering geeft de intrinsieke waarde van vriendschap aan en ook van welzijn. Ze ontleent waarde aan zichzelf en niet aan iets erbuiten of omdat het tot iets leidt. Zo gezegd is welzijn doeleloos, hetgeen niet verward mag worden met 'zinloos'. Als ik de vijf kenmerken van het hier ontwikkelde welzijnsbegrip nog eens opsom:

1. het overwinnen van weerstanden;
2. een afgeronde ervaring;
3. het non-comparatieve;
4. het non-utilitaire;
5. de intrinsiekheid van waarden;

dan wordt het snel duidelijk waarom in onze huidige samenleving en in de nu dominante trends naar de toekomstige samenleving welzijn niet geliefd is.

De markt heerst, ook in het welzijnsbeleid en in het welzijnsjargon en dat betekent het zoveel mogelijk wegnemen of vermijden van weerstanden. Het zoveel mogelijk in fragmenten delen van ervaringen, zowel qua tijd als beleving. Het betekent het constant vergelijken met de prijs van anderen, met de prijs die je zou kunnen krijgen of die je moet betalen en het betekent ook dat het in verband gebracht wordt met 'hoeveel je er wijzer van wordt'.

De dagvoorzitter zei het zojuist al, vijftien jaar geleden was u allemaal bezig met het opbouwen van de samenleving en als ik het huidige welzijnsjargon goed volg dan bent u tegenwoordig bezig met het op de markt gooien van een produkt. Hoeveel wordt u wijzer van de bijeenkomst van vandaag? De dubbelzinnigheid van het begrip 'wijzer worden van' zou een mooi startpunt kunnen zijn voor een discussie over welzijn en welzijnservaringen. Aan het einde van de dag kan ik u vragen: Vond u het leuk? Was er een begin van een gemeenschappelijke ongedeelde ervaring? Of beoordeelt u het op de Tussenbalans-ma-nier - de optelsom van kosten en baten? Wat bent u er wijzer van geworden, gegeven alles wat u er in gestopt heeft? Wat is het uiteindelijke saldo van output en input? Het denken over samenlevingsopbouw verkeert in een crisis, heeft de wind tegen. Maar noemde ik zojuist al niet het overwinnen van weerstanden een element van welzijn? Wat zijn de mogelijkheden van onderop om aan de samenleving gestalte te geven? Wat is hierbij de rol van de zittende klasse of de bedrijfsdemocratisering? Is er nog ruimte voor welzijnsbeleid? Is welzijnsbeleid identiek aan bestuurlijk beleid? Wat is de rol van de markt of van de overheid bij het bevorderen van welzijn van onderop? Deze vragen die me door de organisatie gesteld zijn zal ik proberen te beantwoorden met het zojuist geformuleerde welzijnsbegrip in gedachten. Het zal duidelijk zijn dat als wij het welzijn geheel overlaten aan de markt - en sommige politici hebben deze moderne en progressieve geluiden reeds laten horen - dat dan de non-comparatieve en non-utilitaire kenmerken van welzijn in de verdrukking komen. De markt splitst onze ervaringen, de markt splitst onze gemeenschappen. Ook al heeft de markt de mond vol van Europese gemeenschappen, voorspelbaar gevolg van verdergaande Europese economische

De bureaucratie ondermijnt het gemeenschaps- gevoel

integratie is de ondermijning van lokale gemeenschappen. De markt werkt comparatief, en daarmee maakt zij het vanzelfsprekend om zoveel mogelijk ervaringen, goederen en objecten met elkaar te vergelijken. De armoede-grens wordt comparatief getrokken, de deprivatie blijft altijd relatief en krijgt daardoor mogelijk enige duivelse werking. Het wegnemen van de deprivatie neemt het armoedegevoel niet weg, nee, versterkt dit armoedegevoel onder bepaalde omstandigheden zelfs. De overheid daarentegen, bevordert ook niet het welzijn. Want ook de bureaucratie ondermijnt het gemeenschapsgevoel. De bureaucratische taal ondermijnt ons gemeenschappelijk taalgevoel en de mogelijkheden om onze eigen ervaringen onder woorden te brengen. De bureaucratie verhindert afgeronde ervaringen, want minstens net zo sterk als de markt maar op een iets andere wijze splitst ook de bureaucratie onze ervaringen. Als voorbeeld van bureaucratische taal noem ik de beschrijving van het beroepsprofiel opbouwwerk, waarin in goed herkenbaar jargon geen ervaringen worden weergegeven of beschreven. Een Amerikaanse literatuurcriticus, James Wright heeft hier de term 'thinspeak' ('dunspraak')

voor ingevoerd. Hij wil daarmee aangeven dat je al die woorden en zinnen niet hoeft te lezen, maar slechts vluchtig hoeft door te bladeren om te weten wat er in staat. Dat is wat bureaucraten en politici doen: kruislings lezen. (In een diagonaal van linksboven naar rechtsonder over de bladzijde, red.) Er zijn zelfs snelleescursussen voor uitgevonden, namelijk om de 'dunspraak' te leren ontcijferen. Er is geen sprake van een leeservaring zoals wanneer je een spannend boek leest, elke zin herkent en graag herleest. Er is eigenlijk helemaal geen sprake van ervaring in die afgeronde betekenis die ik zojuist genoemd heb.

Bureaucratieën bevorderen het utilistische, calculerende gedrag; ze produceren ambtelijk-strategisch gedrag ook bij opbouwwerkers en andere leden van de zittende klasse. Het verhindert of belemmert spontaan gedrag. Welzijn in handen van bureaucratische organisaties leidt tot de productie van non-ervaringen, van onwelzijn. Deze les is geleerd uit de voor ons liggende periode. Welzijn ligt dus, op deze wijze schematisch weergegeven tussen de markt en de overheid. Misschien is welzijn wel het balanceren op het flinterdunne staal draad van de evenwichtskunstenaar dat gespannen is tussen de polen markt en overheid. Tussen de markt en de overheid liggen de gemeenschappen, 'communities' die bij elkaar gehouden worden door soortgelijke praktijken als die ik voor welzijn zou willen reserveren. En die ook bij een echte levenservaring naar voren komen. Een niet-utilitaire motivatie. Je houdt een bepaalde club, een bepaalde gemeenschap of een kerkgenootschap in stand zoals je vriendschap in stand houdt. Zonder dat die club of die kerk per sé identiek wordt geacht aan vriendschap. Er is vervolgens sprake van spontane solidariteit die niet van de belasting aftrekbaar is. Het zijn organische eenheden die kunnen groeien, gelijk opgaan met wat met een ontrechte metafoor 'economi-

sche groei' wordt genoemd. Welzijn is het je inzetten voor belangeloze objecten. Het je op bedrijfsmatige wijze zo efficiënt mogelijk inzetten voor lastige sociale vraagstukken waarvan je niet van te voren weet of het je wel zal lukken. Het ergens aan werken om niet, zo goed en efficiënt mogelijk. Het is dus onjuist om welzijn altijd te associëren of te identificeren met inefficiëntie en slordige en geldverslindende vormen van organisatie. Deze voor onze Nederlandse samenleving enigszins vreemde combinatie van bedrijfsgerichte aanpak en belangeloosheid werd mij in de intensieve voorbereiding voor deze ochtend aangereikt door een familielid van mij, Theo Schuyt. Hij gebruikte hiervoor de term 'sociaal ondernemerschap'. Als een treffende richtingaanwijzer waar het moderne opbouwwerk, tussen markt en overheid heen zou kunnen gaan. Was het nou toevallig dat de familieverbanden in ons voorgesprek ter sprake kwam, om iets van de 'spirit' van het moderne opbouwwerk aan te geven? Niet als model. Opbouwwerk en andere vormen van professionele hulpverlening kunnen niet met een familiale gemeenschap worden vergeleken. Bovendien zijn er in de milieus waarin opbouwwerk werkt al vele gezinnen afgebroken. Nee, het gaat om de 'spirit'. Het bezielend element dat bestaat uit een betrokkenheid om niet. Een betrokkenheid om een om niet begonnen zaak, die gelijkenis vertoont met een aanvaarding van welzijn en met de ervaring van een geslaagd reisavontuur. Het opbouwwerk dat zich ten doel stelt welzijn te bevorderen bij groepen waar ze zich op richt, zal dan gericht moeten worden op het laten ontstaan van welzijnservaringen. Dat wil zeggen, inclusief de ervaringen van weerstand en het overwinnen van weerstand. Inclusief van de ervaring van het blootgesteld worden aan moeilijkheden. Ik zou de ideaal-typische beschrijving van het werk van een opbouwwerker zelf ook willen

verbinden met mijn eigen hierboven geformuleerde welzijnsbegrip. Want dit kan illustreren hoe moeilijk het werk eigenlijk is, en hoe snel men eigenlijk valt in de valkuil van de paradox van de interventie. Omdat men het beste voor heeft met de 'cliënt' wil men zo veel mogelijk alle hinderpalen voor hem uit de weg ruimen. Maar door dit zo goed en efficiënt mogelijk te doen - men heeft er toch voor geleerd, men weet hoe het moet - ontnemen men de 'cliënt' de kans zelf de weerstanden te overwinnen en daarmee ook de kans zelf sterker te worden en te groeien. En de kans om een afgeronde zelfgeproduceerde ervaring op te doen:

de evenwichtskunstenaar

het was wel verdraaid lastig, maar kijk, het is me toch gelukt. Te snelle en te professionele hulp bestendigt zodoende de behoefte aan, de noodzaak tot en de gewenning aan snelle en professionele hulp. Net als de bureaucratie, kan professionele interventie dus ook niet-welzijn produceren, gesplitste ervaringen voortbrengen, een constante vergelijking introduceren in een hulpbehoevend milieu. De verleiding is groot om met deze constatering, die de laatste tien jaar regelmatig is opgeschreven de kant op te gaan van de radicale non-interventie. Laat ze het maar zelf uitzoeken. Laat ze maar met elkaar op de vuist gaan, in de sfeer van het reclasseringswerk. Opbouwwerk staat dus tussen twee verleidingen. De verleiding om telkens adequaat, professioneel en snel in te grijpen en de verleiding om niet, of maar helemaal niet meer in te grijpen. De paradox van de interventie zou ik willen vervangen door

de parabel van de trapezewerker, van de evenwichtskunstenaar. De opbouwwerk(st)er als evenwichtskunstenaar. Ik bedoel hier dit mee: slechts een heel kundig, heel bekwaam en zeer ervaren opbouwwerker weet in welke omstandigheden hij of zij wel en in welke omstandigheden hij of zij niet moeten interveniëren. Om te weten wanneer je niet moet helpen, niet moet optreden moet je een uiterst goed ontwikkeld vermogen hebben om te weten bij welke omstandigheden de weerstand van de 'cliënt' te groot, te onoverbrugbaar en onoverkomelijk is. De opbouwwerk(st)er, en in het algemeen professionele hulpverleners moeten op een zeer goed geleerde manier weten wanneer ze spontaan moeten optreden. Op een professionele manier onprofessioneel zijn. En daarin lijken ze inderdaad op de evenwichtskunstenaar die ogenschijnlijk moeiteloos over de dunne staaldraad loopt, maar die dat slechts kan doen na eindeloze oefeningen. Het wordt inderdaad een kunst zodanig oefenen en aanleren, dat het tonen van je kunst net lijkt of er geen kunst aan is. Ongeveer zoals Hans van Mierlo uiterst professioneel de politicus speelt. En misschien is hij ook wel de spontane politicus en speelt hij het niet. Is hij nou de professionele authentieke politicus of is hij inderdaad authentiek? Dat is de vergelijking met de evenwichtskunstenaar die gemakkelijk over die meters hoge en meters lange staaldraad loopt waarvan het lijkt of het geen moeite en inspanning kost heeft om het vak te leren. En net als de evenwichtskunstenaar is ook de opbouwwerker een in huidige samenleving ondergewaardeerd beroep. Om precies dezelfde redenen, het beroep vertegenwoordigt nu net die waarden die haaks staan op de dominante waarden. De werkers moeten de intrinsieke waarde van hun werk blijven koesteren, het belang van belangeloosheid blijven uitstralen, omdat slechts daarmee welzijn kan worden gecreëerd.

We moeten dit doen tegen de stroom van de markteisen en tegen de stroom van de bureaucratische eisen in. Dat is geenszins gemakkelijk. De vraag die nu rijst is natuurlijk: mooi gezegd en gedaan, maar hoe organiseer je nu deze welzijnservaringen, deze vorm van professioneel optreden? Welke organisatievormen zijn bevorderlijk voor dergelijke opvattingen van welzijn en welzijnswerk? Uit mijn betoog zal het duidelijk zijn dat ik een sterk gebureaucratiseerde organisatie radicaal afwijs. Te lang is in onze samenleving bureaucratie vereenzelvigd met een onpersoonlijke en formele handelwijze. Een om onpersoonlijke redenen ingezette persoonlijke betrokkenheid, op de moeiteloze ingespannen manier van de evenwichtskunstenaar is een lijn van ontwikkeling van de professionele bureaucratie. Dus een ontwikkeling naar een om onpersoonlijke redenen ingezette persoonlijke behandeling. De leden van de zittende klasse, dan bedoel ik alle leden die intermediairen tussen hen die hulp krijgen en de instellingen die hulp mogelijk maken, moeten het vermogen ontwikkelen van wat ik zou willen noemen 'ingehouden stimulering'. "Ga aan de gang, aan het werk, ik help je als het nodig is", of: "Ik help je als het per sé nodig is, als het echt uit de hand dreigt te lopen." Of ook wel: "Als jij voor het een zorgt, zorg ik voor het ander." Hulpverlening wordt op deze wijze een coöperatieve onderneming. Een gemeenschappelijk vraagstuk, een samen gemaakte reis die alle kansen in zich bergt om precies die welzijnservaring teweeg te brengen waarover ik heb gesproken. Men kan nu aan mij vragen of deze beschouwing iets bijdraagt aan de formulering van een antwoord op de in het begin door mij opgeworpen vraag: Is er nog welzijn na de Tussenbalans? Zou een departement of een minister, een ambtenaar of wethouder zich iets gelegen laten liggen aan dit soort beschouwingen over welzijn

en aan dit inhoudelijk ingevulde welzijnsbegrip? Ten aanzien van deze kritische vraag vervolgens twee slotopmerkingen:

De eerste - mijn beschouwing over welzijn, inhoudelijk benaderd geeft misschien niet enige directe aanwijzing over welke post in de Tussenbalans al of niet geschrapt kan worden. Waarop wel en niet bezuinigd kan worden. Maar ze geeft een inhoudelijke plaatsbepaling, en een inhoudelijkere rechtvaardiging van welzijnsbeleid op lokaal en centraal niveau. Welzijn doet er toe. De beschouwing is er op gericht een bepaald soort ervaringen, door mij 'ervaringen van welzijn' genoemd te behouden. Of om een bepaald soort daarmee verbonden waarden in onze cultuur te handhaven tegen de dominantie en tegen de penetratie van het gefragmenteerde kosten/baten-denken in. En om intrinsieke redenen. Welzijn is goed, welzijn is niet een goed. De beschouwing is er ook op gericht om een bepaald soort taal te behouden. De concrete en directe taal van het reisverslag. De taal waarin ik mijn beschouwing weergaf moest derhalve enigszins afwijken van het gebruikelijke jargon van de bureaucratische taal. Ik heb zoveel mogelijk geprobeerd bekend welzijnsjargon niet te bezigen. En dat is me niet helemaal gelukt want ik heb toch gesproken over 'cliënten' en 'welzijnsbeleid'. Maar waar het om gaat is dat het inderdaad veelvuldig gebruik van 'dunspraak' vaak een teken is dat ervaringen van welzijn ophouden voor te komen, ophouden te bestaan. De ergernis om het welzijnsjargon in de laatste tien jaar heeft geleid tot ergernis over welzijn. In plaats van het jargon af te schaffen is men begonnen het welzijn af te schaffen. En is men eigenlijk consequent begonnen in een andere taal, namelijk de taal van de kosten/baten-analyse in een nieuw jargon onder te brengen. In plaats van het jargon af te schaffen zou men dus consequent niet het welzijnsjargon toe moeten laten in de taal die men spreekt.

Mijn tweede slotopmerking: over de vraag of deze beschouwing nog wel enige concrete aanwijzingen geeft voor de organisatie van het welzijnsbeleid. Het welzijnsbeleid op lokaal en centraal niveau kan in deze beschouwing niet worden opgevat als grote welzijnsbureaucratieën, met vele leden van de zittende klasse. Als eigen ervaringen centraal staan, dan ook initiatief van mensen. Het betekent in elk geval een herwaardering en een terugkeer van vrijwilligers en vrijwilligsters op alle plekken in onze samenleving en in het welzijnsbeleid. Maar anders dan het oorspronkelijke vrijwilligerswerk moet het begeleid worden door professionele expertise die weet wanneer ze wel en niet moet bijspringen. Hoewel ik alle consequenties van dit welzijnsbegrip voor de welzijnsorganisatie nog niet overzie leidt het in ieder geval tot kleinere, flexibelere onbureaucratisch georganiseerde eenheden, die als 'vliegende brigades' te hulp komen en ook stimuleren. Maar de consequenties kunnen wel eens vérgaand zijn, het kon ook wel eens radicale gevolgen hebben. Een vliegende brigade is niet de zo vaak geroemde interim-manager zonder inhoudelijke kennis en zonder intrinsieke motivatie. Juist vanwege het persoonlijke, het concrete, het intrinsieke, het non-comparatieve van welzijn en van welzijnsbevordering hebben welzijn en opbouwwerk tijd nodig. Wederom tijd, niet opgesplitst in bureaucratische rekenheden. Het duurt even voordat je een relatie hebt opgebouwd. Welzijnsbeleid, opbouwwerk heeft dus de tijd nodig. Zo opgevat lijkt mij opbouwwerk een heel moeilijk vak. Minstens net zo moeilijk als het door mij aan het begin van mijn inleiding opgevoerde beroep van de evenwichtskunstenars.

Sociale vernieuwing en medezeggenschap

Professor Henk van Zuthem reflecteert in zijn bijdrage aan de conferentie over de vraag of de ervaringen van werknemers met medezeggenschap op de bedrijfsvloer van nut zijn voor situaties op lokaal niveau: bij de aanpak van problemen als werkloosheid. eigenbelang acht hij een onvoldoende drijfveer: de wil maar ook de mogelijkheid om persoonlijke verantwoordelijkheid te dragen dient evenzeer gestimuleerd te worden. Het feit dat sancties weer bespreekbaar zijn, acht Van Zuthem terecht. Non-participatie, het niet opnemen van de verantwoordelijkheid zal consequenties moeten hebben. En hij vraagt zich af of hier geen uitdaging voor het opbouwwerk ligt.

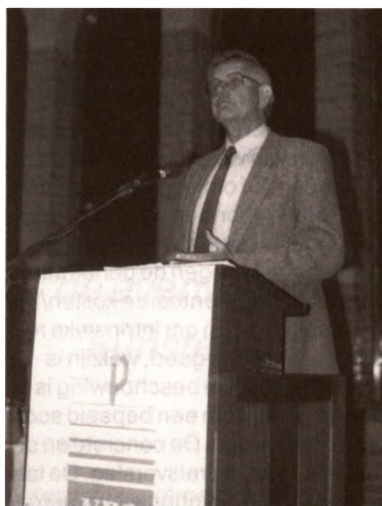
De vraag die mij werd voorgelegd, luidde als volgt: Welke ervaringen zijn er in de wereld van de arbeid met medezeggenschap van werknemers en zijn die ervaringen van enig nut voor de sociale vernieuwing? Deze vraag vereist om te beginnen enige duidelijkheid met betrekking tot het begrip 'sociale vernieuwing'. Sociale vernieuwing is gericht op een andere bestuurlijke aanpak van de problemen van de huidige samenleving. Het gaat om meer samenhang tussen regelingen en een grotere mate van beleidsvrijheid op lokaal niveau. Het beleid moet meer op maat van de individuele burger in nood toegesneden worden.

Op deze wijze omschreven heeft sociale vernieuwing duidelijke raakvlakken met medezeggenschap. Immers, er is sprake van besturen, van vrijheid en decentralisatie. Participatie is een kenmerk van sociale vernieuwing.

Er zijn wel een aantal onduidelijkheden.

- Om wiens medezeggenschap gaat het eigenlijk? Om burgers in nood? Of gaat het per saldo toch om de invloed van de gemeenten of de Regionale Besturen van de Arbeid (RBA's)?

- In het arbeidsbestel gaat het om een nogal geformaliseerde vorm van medezeggenschap (wetgeving en een gestructureerd arbeidsbestel via vakbonden). Zoekt men in de sociale vernieuwing naar een dergelijk stelsel?

- Hoe ver wil men gaan met de medezeggenschap? Hoofdzakelijk adviesrecht zoals bij de ondernemingsraden of wil men verder gaan?
- Het lijkt erop dat men de oplossing vooral zoekt via arbeidsparticipatie. Vinden mensen werk, dan komen ze vanzelf via het arbeidsbestel bij de (geformaliseerde) vormen van medezeggenschap terecht. Is dat de bedoeling of kan er ook worden gedacht aan zoiets als buurtparticipatie binnen een alternatieve economie?

Over die alternatieve economie een enkele kanttekening. Naar mijn mening groeien we naar een situatie toe, waarin niet meer voor iedereen regulier betaald werk is. Ik denk dat we rekening moeten houden met 10-15% van de bevolking. Dat deel van de bevolking zal – hoofdzakelijk op basis van uitkeringen en subsidies – nuttig werk kunnen doen, dat niet aan de stringente eisen van

de markt-nuttigheid voldoet. Binnen die sector zou men vooral kunnen denken aan vormen van zelfbestuur. Medezeggenschap is een bepaalde vorm van participatie, namelijk die welke betrekking heeft op deelname aan besluitvorming. Participatie is in onze samenleving een positieve norm. Mensen worden geacht deel te nemen aan het arbeidsproces, aan onderlinge hulp, aan familie- en vriendennetwerken etcetera. Met medezeggenschap ligt dat iets anders. Niet iedereen is gelukkig met medezeggenschap van werknemers en nog minder naarmate medezeggenschap mede-beslissen inhoudt. De vraag die mij is voorgelegd, wil ik nu als volgt meer specifiek omschrijven. 'Welke ervaringen zijn er met medezeggenschap van werknemers die van nut kunnen zijn voor situaties op lokaal niveau, die zich kenmerken door sociale problemen als werkloosheid, marginalisering, culturele achterstand en dergelijke.' Dit betekent dus dat ik het in eerste instantie heb over situaties van mensen zonder betaald werk.

De volgende ervaringen met medezeggenschap van werknemers zijn te melden:

- De belangstelling bij werknemers voor medezeggenschap is in het algemeen niet groot. Recent onderzoek toonde aan dat op een lijst van 42 sociale problemen medezeggenschap op de 32e plaats komt, genoemd door 16% van de ondervraagden. Het gaat dan vooral om vertegenwoordigende medezeggenschap, bijvoorbeeld in de vorm van ondernemingsraden. Vakbonden kunnen ook worden gezien als een vertegenwoordigende vorm en we weten dat de organisatiegraad in ons land vrij laag is. In gevallen van reorganisatie en sluitingen kan de belangstelling tijdelijk erg oplopen.
- De belangrijkste drijfveer voor medezeggenschap is eigenbelang. Behalve met menselijke neigingen heeft dat ook te maken met de ont-

staansgeschiedenis van medezeggenschap. Werknemers worden in de eerste plaats lid van een vakbond met het oog op hun belangen. De ondernemingsraad dient weliswaar ook te letten op het bedrijfsbelang, maar de praktijk laat het werknemersbelang als eerste drijfveer zien.

- De eisen van effectiviteit en 'efficiency' brengen met zich mee dat een onderscheid in beleidsbepaling en beleidsuitvoering wenselijk is. Vaak richt medezeggenschap zich op beleidsuitvoering, hetgeen nogal eens spanningen oproept met de leiding. Het is mijns inziens een goede zaak dat medezeggenschap zich steeds meer richt op beleidsbepaling.

- Medezeggenschap en leiderschap sluiten elkaar niet uit, maar vooronderstellen elkaar, met name wanneer effectiviteit en 'efficiency' worden vereist. Legt men de nadruk op de beleidsbepaling dan mag van de leiding worden gevraagd condities te scheppen (alternatieven aandragen, effecten berekenen en dergelijke) Hier staat dan tegenover, dat de leiding de eindverantwoordelijkheid neemt voor de uitvoering.

- Vertegenwoordigende vormen van medezeggenschap hebben de neiging tot elite-vorming en bureaucratisering. Dit verschijnsel is al heel lang bekend, maar is moeilijk te veranderen. Zoals bekend versterken apathie en elitevorming elkaar. Het blijkt echter mogelijk de spiraalwerking te doorbreken via regelmatige en geregelde contacten met de achterban.

Voor ik iets zeg over de betekenis van deze ervaringen voor sociale vernieuwing, is er eerst nog een andere kwestie die de aandacht vraagt en overigens in de wereld van de arbeid doorgaans sterk verwaarloosd wordt. Sociale vernieuwing zal gepaard moeten gaan met verandering van mentaliteit en structuren. Waar begin je als je medezeggenschap wilt invoeren? De oplossing beide gelijktijdig aan te pakken onder het motto

"al doende leert men" lijkt aardig, maar gaat voorbij aan de vraag of je wat de mentaliteit betreft wel kunt volstaan met een beroep op het eigenbelang.

Naar mijn mening werkt dat in het bedrijfsleven ook niet meer als je een verbreding en verdieping van de medezeggenschap beoogt. Mijn ervaring is dat een beroep op het eigenbelang nodig is, maar – zoals ik al eerder aangaf – leidt dat niet tot erg levendige vormen van medezeggenschap.

In het geval van achterstandssituaties komt daar nog bij – aangenomen dat ik een juist inzicht in de werking van onze verzorgingsstaat heb – dat een beroep op eigenbelang eerder een hulpvraag dan een neiging tot participatie zal oproepen. Misschien mag ik u herinneren aan de wijze waarop gedragsnormen ontstaan en veranderen. De sociologie leert ons dat via socialisatie en internalisatie van gedragsnormen een gewetensfunctie ontstaat, die bij afwijkend gedrag schuldgevoelens oproept. Non-participatie zou, gegeven de wenselijkheid van participatie, schuldgevoelens moeten oproepen.

Welnu, zo werkt het doorgaans niet in de Nederlandse samenleving. Enigszins schematisch voorgesteld: de visie op mensen is eerder die van slachtoffer dan van veroorzaker. Sociale situaties zijn meestal de resultante van interacties tussen mentaliteit en omstandigheden, al moeten we uiteraard rekening houden met de mogelijkheid dat omstandigheden doorslaggevend zijn.

Ik ben dan ook van mening, dat er naast eigenbelang een andere drijfveer (ethos) nodig is om participatie in de vorm van medezeggenschap kans van slagen te doen hebben. Die andere drijfveer zal mijns inziens gevonden moeten worden in de persoonlijke verantwoordelijkheid, een begrip waarin zowel mentaliteit als structuren liggen opgesloten. Immers bij verantwoordelijkheid gaat het om mentaliteit, maar ook om mogelijkheden tot dragen van

verantwoordelijkheid.

Samenvattend: zonder uiteraard alle verantwoordelijkheid naar betrokkenen te schuiven zal een verbreding en verdieping van de participatie naar mijn mening gezocht moeten worden in het (nogal radicaal) mede-verantwoordelijk stellen van betrokkenen voor hun situatie en de oplossing ervan. Pas ik het voorgaande toe op sociale vernieuwing, dan kom ik tot het volgende:

- Werkelijke vernieuwing van het bestuursproces zal mijns inziens moeten starten bij een visie op mensen, waarin hun medeverantwoordelijkheid centraal staat. Dit betekent, dat de beslissingsmacht over de aard en richting van veranderingen in handen van betrokkenen moeten worden gelegd.

- Wat we (ik althans) intussen geleerd hebben is, dat radicaal zelfbestuur nooit compleet bestuur kan zijn. Ook bij zelfbestuur is leiderschap onmisbaar. Leiderschap is nodig bij de uitvoering van het beleid vanwege de eisen van effectiviteit en 'efficiency'. Leiderschap is ook nodig vanwege het aandragen van alternatieven en het berekenen van effecten van beleid. Wat we nodig hebben is een type leiderschap, dat weerstand kan bieden aan elitevorming en manipulatie. Daarvoor is tenminste ook nodig dat belanghebbenden zich organiseren.

- Non-participatie, dat wil zeggen het niet nemen van verantwoordelijkheid, zal consequenties moeten hebben. Dit is het moeilijkste onderdeel. We leven in een tijd waarin sancties weer bespreekbaar zijn, ook financiële sancties. Naar mijn mening terecht. In termen van socialisatie en internalisatie dienen zij via de gewetensfunctie het effect te hebben van het oproepen van schuldgevoelens. Ligt hier de uitdaging voor het opbouwwerk in de jaren negentig?

Prof. dr. H.J. van Zuthem, emeritus hoogleraar Sociaal Management, Universiteit Twente, Rector Kaderschool CNV.

De herverkaveling van de sociale ruimte

Na een ironische openingszet ("vroeger scholden de burgers op de politiek, nou is dat andersom") werkt Wil van de Leur in zijn inleiding de Sociale Vernieuwing uit vanuit opbouwwerk-perspectief. Hetgeen hij omschrijft als een "ruilverkavelingsoperatie in de sociale ruimte". Naar analogie van de agrarische ruilverkaveling ziet hij dan oogmerken als: afstandsreductie en toegankelijkheid, nieuwe weg-aanleg, samenvoeging en splitsing, ander beheer en vernieuwde producten.

Een centrale spelregel in onze democratische samenleving is dat het volk scheldt op de politiek en dat politici voor vuile vis worden uitgemakt. Vervolgens concluderen politici daaruit dat alles oké is. Die grondregel wordt de laatste jaren met voeten getreden. Het volk mijdt de stembus en laat zich overigens ook weinig aan de politiek gelegen liggen en daarnaast zijn de politici toenemend aan het schelden geslagen.

In het begin ging het er daarbij nog keurig aan toe en leek er zelfs een conceptie aan ten grondslag te liggen. Oud milieu minister Winsemius bijvoorbeeld sprak bij voorkeur van "management by speech" waardoor het McKinsey-keurmerk aan de zaak gehecht leek. Maar allengs wordt het minder keurig. De herhaalde slogan "Nederland is ziek" draagt al iets sinisters in zich, maar heeft nog een betamelijk niveau. Het ligt al anders bij het uitmaken van het volk voor een stelletje "zak-Japanners", oftewel calculerende burgers. Zeker wanneer je bedenkt, dat het volk dat calculeren alleen maar door 10 jaar no-nonsense huiswerkopgaven onder de knie heeft gekregen.

Voorlopige winnaar werd Brinkman met het verwijt aan arbeidsongeschikte mede-burgers dat er een hoop "aanstellers" tussen zitten, waarop Linschoten (VVD) weer – namens het volk neem ik aan – terugriep dat Brinkman zelf een aansteller is.

Waarom het volk de stembus en de politiek toenemend mijdt als de pest, is duidelijk. Maar waarom zijn de politici aan het schelden geslagen? Denkelijk uit onmacht. Deels heeft de politiek dat aan zichzelf te wijten: wanneer je zelf vaststelt dat de winkel "niet maakbaar" is, kun je nog alleen maar op de winkel passen. En dat belemmert enorm wanneer je desalniettemin de centrale maatschappelijke vraagstukken wilt aanpakken. Voor een ander deel is die onmacht gelegen in de mate waarin in Nederland alles vastgeschroefd zit in een ondoordringbare jungle van competentie-gerichte bureaucratieën, overleg- en adviesorganen en procedurestelsels van publieke en semi-publieke snit. Voorzover sociaal vernieuwingsbeleid ook beoogt door een andere inzet van dezelfde middelen "nieuwe ruimte" te trekken, is dat een verdienstelijke aanzet te noemen. Op een avondje in Emmen legde iemand Wöltgens de vraag voor hoe het nu moest met sociale vernieuwing: de gemeente had met pijn en moeite zeven en een halve ton voor de vernieuwing bijeen gesprokkeld, maar kreeg in het kader van de Tussenbalans een vordering van meer dan drie miljoen gepresenteerd. Wöltgens had daar niet echt een antwoord op. We dalen af van de top naar de samenleving naar de begane grond. Spiegelbeeldig zitten de wijken en groepen waar het bij sociale vernieuwing om gaat met verwante problemen als de politici, zij het beduidend serieuzer:

- er is geen extra geld om initiatieven op touw te zetten

- en de vele middelen die omgaan in de publieke en semi-publieke sector liggen vast, even zo goed als vaststaat wie er wel en niet mee mogen spelen.

Ruilverkaveling

Een essentie van sociale vernieuwing is in hoge mate het opnieuw beantwoorden van de vraag of tal van producties en diensten op het "juiste niveau" en in het "juiste verband" tot stand komen en behartigd worden. Is niet te veel gemonopoliseerd, weggezogen uit meer primaire samenlevingsverbanden? Zo ver weg dat voor de subjecten, de burgers, de aanhechtings- en sociale produktiviteitskansen te gering geworden zijn.

Vanuit opbouwwerk-perspectief zou men sociale vernieuwing kunnen omschrijven als een ruilverkavelings-operatie in de sociale ruimte; waarbij het gaat om oogmerken als:

- afstandsreductie en toegankelijkheid;
- nieuwe weg-aanleg;
- samenvoeging en splitsing;
- ander beheer;
- vernieuwde producten.

Een ruilverkavelingsoperatie die vanuit het perspectief van de betrokken wijken en groepen op moet leveren:

- positie verbetering: materieel dan wel ideëel, feitelijk dan wel qua kans-positie;
- verbetering van de verhoudingen: horizontaal tussen mensen of groepen onderling, verticaal tussen mensen of groepen en instanties, bedrijven en instellingen;
- verbetering van de zeggenschap: vergroting van inspraak, medezeggenschap en feitelijke zeggenschap.

Deze drie zijn onderling verweven. Zo houdt een verbetering van de woonomgeving in zeker opzicht een verbetering van positie in; en onafhankelijk van de gekozen aanpak kan ook een verbetering in verhoudingen gerealiseerd worden: tussen groepen in de buurt onderling of tussen bewoners en gemeente-diensten. En ten slotte kan door de introductie van vormen van buurtbeheer ook verbetering van zeggenschap optreden.

Het zal niet steeds mogelijk zijn op alle drie de fronten hoog te scoren, maar met name het opbouwwerk dient alert en creatief de kansen daarop zo groot mogelijk te maken. We hebben nu enkele meetpunten vanuit het perspectief van de betrokkenen wijken en groepen, waarmee ruilverkavelingsoperaties bekeken kunnen worden. Laten we van elk een voorbeeld geven. Bijvoorbeeld een die zich richt op "afstandsreductie en toegankelijkheid". Doorbreking lokettisme lijkt daar een goed voorbeeld van. Al die loketten voor dit en voor dat is een slechte zaak. Vandaar het motto: "één loket".

Of dit motto uit het oogpunt van positieverbetering en/of verbetering verhouding en zeggenschap iets oplevert, hangt van een aantal zaken af:

- op de eerste plaats: gaat het om meer dan "window-dressing"; anders gezegd wie voor zes loketten één nieuw loket plaatst, heeft daarmee nog niet de vraag beantwoord of er thans één loket is, dan wel dat er een zevende bijgekomen is. Dat wordt alleen duidelijk aan de hand van een operationeel schema waaruit blijkt hoe de zaken vervolgens worden doorgeleid en afgewerkt;
- op de tweede plaats: één loket kan er toe leiden dat transacties die voorheen gescheiden verliepen op zeer cliënt onvriendelijke manier geschakeld gaan worden: gelet op de eerder genoemde meetpunten is er dus alle aanleiding de actieve be-

trokkenheid van de belanghebbende burgers bij de ontwikkeling van het – op zichzelf wenselijke – ene loket te waarborgen.

Een ander ruilverkavelingsproject kan gelegen zijn in de aanleg van nieuwe wegen. Bijvoorbeeld de aanleg van nieuwe verbindingen tussen bewonersorganisaties, huurderscomitees, organisaties van uitkeringsgerechtigden enerzijds en de gemeenteraad en besturen van semi-publieke voorzieningen anderzijds. De genoemde groepen zijn zeer afhankelijk van de kwaliteit van de dienstverlening van de publieke en semi-publieke voorzieningen. En derhalve zijn zij ook zeer gebaat bij een instrument in eigen hand om die kwaliteit te toetsen.

het kwaliteitspanel toetst vanuit het perspectief van de betrokkenen

In dat verband heeft de gemeente Rotterdam in haar sociale vernieuwingsbeleid ruimte gemaakt voor een door het Landelijk Platform Opbouwwerk en het Rotterdamse opbouwwerk ingediend project. Dat betreft een proef met een zgn. kwaliteitspanel, waarin mensen uit de eerder genoemde groepen en organisaties zitting nemen. Dit kwaliteitspanel toetst de kwaliteit van vormen van publieke en semi-publieke dienstverlening vanuit het perspectief van de betrokkenen.

Dat kan bijv. de kwaliteit van wachtkamers zijn bij allerlei dienstverlenende instanties; er moet immers nog steeds wat afgewacht worden in dit land. Maar het kan ook gaan over de kwaliteit van de samenwerking

(of het gebrek daaraan) tussen allerlei instanties rond een bepaald thema of vraagstuk.

Het kwaliteitspanel toetst, rapporteert en biedt haar bevindingen aan, zowel aan de openbaarheid als aan het gemeentebestuur, c.q. de andere betrokken instanties. Het zal duidelijk zijn dat de kwaliteitstoetsingen zelf kwalitatief goed moeten zijn. Daarvoor dienen waarborgen ingebouwd te worden. Daarvan uitgaande kan dit instrument een stevige articulatie-mogelijkheid bieden aan de groepen en organisaties. En aan de gemeenteraad en andere bevoegde besturen een evident handvat bieden voor hun kwaliteitsbeleid.

De derde genoemde variant van ruilverkavelingen in de sociale ruimte betrof "samenvoegen en splitsingen". Ook daarvan een voorbeeld. In een aantal gemeenten bestaan plannen om over te gaan tot opheffing van het eigen gemeentelijk woningbedrijf. Voorzover mij bekend, leidt dat dan steeds tot voorstellen om de zaak over te dragen aan een of meer van de binnen de gemeente werkzame woningcorporaties. Vanuit sociale vernieuwingsperspectief zijn evenwel heel andere opties denkbaar. Een analyse van het gemeentelijk woningbezit zal uitwijzen, dat het én qua kwaliteit en qua prijs en qua territoriale spreiding om een nogal divers pakket gaat.

Het eendimensionale besluit "beëindiging en overdracht" kan dan ook vervangen worden door het meerdimensionale besluit er een vernieuwingsproject van te maken waardoor met hetzelfde resultaat (beëindiging gemeentelijk woningbedrijf) ook andere resultaten geboekt worden, waarin andere vormen van eigendomsoverdracht en exploitatie een centrale rol spelen.

Een verkavelingsvoorbeeld in de categorie "ander beheer" haal ik uit de stadsvernieuwingsgeschiedenis. Voor de verbetering van het verbrokelde particuliere woningbezit in de oude wijken waren woningverbeterings adviesbureaus nodig.

In sommige gemeenten hadden de bewonersorganisaties in de stadsvernieuwingsgebieden daarin het voortouw. In andere gemeenten waren dat de gemeentelijke diensten. Het ging hier om een onomstreden voorziening: alle betrokken partijen vonden zo'n adviesbureau een noodzakelijke voorziening. De vraag is dan of zo'n voorziening een publieke, dan wel privaat-rechtelijke inbedding moet hebben.

Dat is nu zo'n keus waarbij vaststaat dat de voorziening noodzakelijk is en het kostenverschil tussen een privaatrechtelijke, dan wel gemeentelijke inbedding niet echt relevant is. In zo'n geval mag worden aangenomen dat gemiddeld genomen een goed ingebedde, dat wil zeggen door bewonersorganisaties gedragen woningverbeterings adviesbureau aanmerkelijk meer waarde genereert dan het detacheren van een ambtenaar of twee.

Ruilverkaveling van de sociale ruimte kan ook tot vernieuwde producties leiden; bijvoorbeeld doordat een grotere sociale ruimte bestreken wordt. Een voorbeeld hiervan levert de WAO-beweging in Nederland. In de zeventiger jaren ontstonden er tal van kleinschalige WAO-organisaties en groepen. Dikwijls ook op buurt- en wijkniveau. Uit oogpunt van nabijheid, kleinschaligheid en onderlinge steunverlening was dat een goede zaak.

Maar op buurthuisniveau kan emotionele solidariteit niet effectief ook tot belangenbehartiging richting de zeer centralistische wereld van Bedrijfsvereniging en Gemeenschappelijke Medische Dienst leiden. In de WAO-beweging heeft men dit vraagstuk opgelost door met be-

geen lijst van projecten met een nietje erdoor

houd van en respectering van die kleinschalige organisaties te komen tot regionale of provinciale bundelingen: open, toegankelijke WAO-platforms van waaruit veel effectiever aan de belangenbehartigingsparagraaf gewerkt kan worden. En wat voorheen niet bestaan kon, te weten relevante samenwerkingsprojecten, komen nu wel tot stand.

Bij deze varianten van ruilverkavelingsoperaties vallen enkele zaken op:

- Het sociale vernieuwingsstreven hoeft zich niet te beperken tot een tot een voorgegeven lijst van projecten met een nietje er door (denk aan het voorbeeld van het op te heffen gemeentelijk woningbedrijf).
- Een belangrijk hulpmiddel om sociale vernieuwingskansen te zien, is het leggen van een meer-dimensioneel doelstellingen-raster over een-dimensioneel geformuleerde problemen en beleidsvoornemens.
- Het is van belang vast te stellen wat op welke schaal effectief kan worden aangepakt: flexibiliteit daarin is van het grootste belang.
- Tal van zaken die de kwaliteit van de lokale samenleving zeer bepalen, vallen buiten bereik van het gemeentebestuur; het heeft daarin geen competenties. Denk maar aan het WAO-voorbeeld. Door het versterken van de zelforganisatie van betrokkenen kan het gemeentebestuur op die terreinen niettemin effectief veel betekenen.

Ik heb ervoor gekozen te spreken in termen van ruilverkaveling van de sociale ruimte. Dat heb ik niet primair gedaan om de noodzaak van herverkaveling voor het voetlicht te brengen. Want dat zou bij dit gezelschap water naar de zee dragen zijn. Nee, ik heb dat gedaan, omdat het agrarisch aandoende ruilverkavelingsbegrip er de aandacht op vestigt dat de sociale vernieuwingsruimte waarover het in de sociale vernieuwing gaat een objectief gegeven vormt.

Het is ongetwijfeld zo dat het opbouwwerk in sturing van de verkaveling maar een bescheiden rol vervult, maar dat mag geen reden vormen om geen heldere diagnose te hebben.

De rol-posities van het opbouwwerk kunnen de volgende zijn:

- de ondersteunende, dat wil zeggen de ondersteuning van bewoners en categoriale organisaties;
- de volgende, dat wil zeggen het verrichten van deeltaken in door derde instanties uitgezette sociale vernieuwingsroutes;
- de ontwerpende, dat wil zeggen de introductie van eigen vernieuwende aanpakken.

Het is niet zo dat er een keus gemaakt kan worden uit die rolposities. Het is zo, dat (in variatie verschillend) het opbouwwerk te maken heeft met een "mix" van alle drie de rol-posities. Die positiebepaling is deels maakbaar, deels afhankelijk van lokaal-politieke besluitvorming. Daarom wil ik het laatste gedeelte van mijn inleiding richten op de voorwaarden waaronder opbouwwerk opereert. De financieringsvoorwaarden lijken steeds specifieker te worden, steeds meer aan één specifieke prestatie verbonden te worden. Vandaar dat ik dit voorwaarden-scheppend gedeelte aan de orde stel door het fenomeen contract-financiering te analyseren.

Contract-financiering

In het handboek voor gemeenteraadsleden stond het er ten aanzien van cultuur-financiering een aantal jaren geleden zo: "de gemeenteraad bepaalt dat er toneel gespeeld wordt, niet wat er gespeeld wordt.

Dat heb ik altijd een voortreffelijk uitgangspunt gevonden, ook als filosofie achter de subsidiëring en/of financiering van opbouwwerk. Zeker vanuit de onderkant van de samenleving gezien.

De gemeenteraad faciliteert samenlevingsopbouw van onderop: maakt mogelijk dat het gebeurt, maar vult niet in wat er gebeurt.

Daaronder zit de gedachte dat het een sociaal en democratisch goed is de zelfwerkzaamheid en expressie van zwakke partijen in de lokale samenleving te versterken, meer tot gelding te laten komen dan ze op louter eigen kracht zou kunnen. Dat is mooi, maar past zoiets de oprukkende zakelijkheid. Past op zoiets een "contract-formule". Juridisch is het antwoord simpel: dat hangt van de inhoud van het contract af. Wanneer een contract als het ware de eerder genoemde strekking en inhoud heeft, is er geen enkel probleem.

Het probleem is evenwel dat de realiteit zo is, dat "contract": gemiddeld niet betrekking heeft op het installeren en in stand houden van een faciliteit zonder de specifieke aard van de "output" op voorhand te benoemen.

Integendeel, de actuele realiteit wil dat het contract toenemend refereert aan een zeer specifieke output, binnen een vastgestelde termijn, met betrekking tot een eng omschreven doel.

Dat klinkt uitermate rationeel en verstandig en prima controleerbaar. En dus als middel bij uitstek om maatschappelijk effectief te opereren. Het probleem is evenwel dat het zo niet werkt. Een voorbeeld haal ik uit het maatschappelijke criminali-

teitspreventiebeleid van Justitie. Dat is specifiek, contracteert op "brandhaarden" en het blussen daarvan met gerichte inzet. Maar is het ook effectief?

Tot voor enige tijd moesten zelfs sceptici denken: daar zit toch wel wat in. Er verschenen in de landelijke pers zeer positieve verhalen over projecten zoals in het winkelcentrum Rotterdam-Zuid. Criminaliteit en vandalisme namen duidelijk af. Daders en slachtoffers – in dit geval jongeren en bedrijfsleven – gingen mooie dingen met elkaar doen. En de Hein-Roethof-prijs bezegelde het succes.

Dat is overigens één van de bijverschijnselen van dit type contract-prestatie: er moeten korte baan-successen zijn.

Nou, op de korte baan is dat succes er altijd: geef iets specifieke aandacht en geld en dan is verzekerd dat de beoogde consumenten de aandacht en het geld zullen komen "verorberen".

En zolang de katten muizen, miauwen ze niet. Dus op korte termijn is succes verzekerd.

Maar hoe zit het op langere termijn? Onlangs verscheen echter een onderzoeksrapport van de Erasmus Universiteit naar deze projecten en daaruit blijkt:

- het project heeft geen enkel effect
- dat komt doordat het beleid specifiek op de "brandhaard" contracteert onder gelijktijdige verwaarlozing van de sociaal-economische en maatschappelijke context.

En daarmee komen we bij de constatering dat het instrument "contract" het tendentieel in zich heeft om te eng te zijn gedefinieerd, rationeel te lijken en efficiënt bovendien, maar in feite essentiële factoren, actoren en keuzen buiten haken plaatst. In die zin zit het opbouwwerk bij contract-formules met de vraag of zij haar eigen diagnostiek nog wel voldoende tot gelding weet te brengen. En juist voor het opbouwwerk geldt in hoge mate dat dikwijls de

context van een vraagstuk operationeel gemaakt moet worden in plaats van de brandhaard zelf.

In de genoemde EUR-rapporten blijkt dat duidelijk: de jongeren die Zuidplein blijven teisteren, komen uit twee nabij gelegen wijken waar van alles mis is. Het is dan in hoge mate een vraagstuk van maatschappelijke strategie. Wat moet er gebeuren en waar? Het focussen op de ellende-spot is zeker niet bij voorbaat succesvol. Het middel "contract", anders gezegd: al te specifieke prestatie-bedingen werken contra-productief. Zij provoceren valse diagnostiek uit oogpunt van lijfsbehoud van werkers en instellingen, alsmede een fictieve prestatie.

Op de onlangs gehouden conferentie "Voorzitters in de Samenlevingsopbouw" klaagden een aantal van hen zeer nadrukkelijk over het bij gemeentebesturen te ver doorgeschooten "hapklare brokken" pragmatisme:

- diagnostiek en visie worden daardoor kansloos;
- discontinuïteit wordt tot principe verheven;
- instellingen "verworden" op die wijze tot een soort uitzendbureau zonder eigen sturingskracht;
- het werk dreigt een echoput-functie voor gemeentelijke beleidsambtenaren te worden.

Opbouwwerk op de begane grond kan een actief, op het nemen en delen van verantwoordelijkheden gericht burgerschap, bij uitstek een handje helpen.

W.M. van de Leur, secretaris Landelijk Platform Opbouwwerk. ■

Oude wijn in plastic zakken

Mr. Dr. Joyce Hes is niets voor niets voorzitter van de Coornhert-Liga. In haar inleiding bekritiseert zij het 'schuld-en-boete-scenario' dat de leidende politici momenteel volijverig ten uitvoer leggen. En zij vraagt zich af: hoe zat het nou werkelijk in die thans zo verguisde zestiger en zeventiger jaren.

Het hedendaags concept van 'meer macht voor minder mensen en de zweep erover' stemt haar treurig. En zij voorziet dan ook dat het opbouwwerk nog een lange weg heeft te gaan.

Individualisering, de jaren '60 en '70, erosie van het normbesef, sociale desintegratie, misbruik van voorzieningen, de calculerende burger en in het verlengde daarvan: de nieuwe moraal die nodig is om de boel weer bij elkaar te houden.

Als men oude wijn in plastic zakken doet, krijgt men er een nare, rare smaak van de mond. Hoe vaak heb ik die smaak de afgelopen tijd niet in de mond gehad wanneer ik bewindslieden op een dergelijke wijze hoorde spreken over de zeventiger jaren. Een paar weken geleden vernam ik van minister Hirsch Ballin dat hij het op basis van een dergelijke analyse nodig vond de samenleving weer 'mores' te leren. Hij sprak over 'civic responsibility', waarmee hij eigenlijk burgerlijke gehoorzaamheid bedoelde, een thema dat de burgerlijke ongehoorzaamheid verdrongen lijkt te hebben.

Op 11 april jongstleden, mocht ik aanwezig zijn bij de installatie van de nieuwe voorzitter van het Verbond van Nederlandse Ondernemers en waarachtig, onafhankelijk van elkaar, brachten de heren Lubbers, de grootste ondernemer van Nederland en Rinnooy Kan de calculerende burger weer in beeld. Volgens de beide heren was er in de jaren vijftig sprake van wederopbouw en samenhang (gunstig dus voor de economie), in de jaren '70 waren zowel de samenhang als de economie ondermijnd, maar gelukkig stonden de volgens Rinnooy Kan 'vette' jaren tachtig weer in het teken van de wederopbouw, economisch en sociaal.

Met dat laatste bedoelde Lubbers dat de erosie van het normbesef afkomstig uit de zeventiger jaren en geïnspireerd door het teveel aan rechtsaanspraken, kenmerkend voor de verzorgingsstaat, terecht in de tachtiger jaren werd gepareerd met het accent op plichten. Er was een sterke (rechts)staat voor nodig om de erosie tegen te gaan. Voor de rest kon de overheid wat hem betreft flink terugtreden. In het toekomstscenario van Lubbers leken de oude staatstaken: belasting innen, straffen en hoge boetes uitdelen (levert ook nog geld op) en defensie weer de voornaamste plaats in te gaan nemen.

Op het onlangs gehouden Congres van de Rooie Vrouwen van de PvdA sprak Wim Kok. Hij hield in een bezielde speech de zaal voor dat de PvdA altijd tolerantie en gemeenschapszin had nagestreefd; een sa-

menleving waarin hoe langer hoe meer mensen beter vooruit konden komen. Maar juist de PvdA die zo geijverd had voor ons sociale stelsel moest dat nu ook kritisch durven bezien. De sociale voorzieningen zouden wat hem betreft een trampoline naar de betaalde arbeid in plaats van een vangnet moeten zijn en de overheid zou duidelijk prioriteit moeten geven aan vergroting van werkgelegenheid in plaats van inkomensgroei. Met enthousiasme verwees hij naar het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid getiteld 'Een werkend perspectief', dat de betaalde arbeid en de waarde ervan voor de maatschappelijke cohesie centraal stelde. Hoewel er bij Kok niet sprake was van een negatieve beoordeling van de jaren '60 en '70, nam hij toch impliciet afstand van de rechtsaansprakenoptiek, zo kenmerkend voor de hoogtijdagen van de verzorgingsstaat.

Onlangs kreeg ik een paginagrote advertentie in een bekend landelijk ochtendblad onder ogen, met een grote foto van een petrochemische fabriek midden in het oerwoud. Er onder stond de tekst: 'niet denken, maar doen'. Onder die kop hoopte men jong, energiek personeel te werven. Het klinkt mij de laatste tijd teveel als in de vorige kabinetsperiode: 'niet denken, maar doen', samen de schouders er onder, in een keiharde concurrentiestrijd op naar de top van de Europese economie, hard werken voor niet te veel loon, niet lullen, niet zeuren, niet procederen, niet kritisch doen, aanpassen, integreren, investeren en 'mores' leren. De uitvallers, de meerderheid die inmiddels uit diverse minderheden bestaat zoals jeugd, ouderen, vrouwen en al degenen die wat moeite hebben met onze taal, ons tempo en onze mentaliteit gericht op productiviteit, moeten ons niet te veel last en vooral niet te veel geld kosten.

Vandaag wil ik u eens mee terug nemen naar die veelbesproken en vaak verguisde jaren '60 en '70. Hoe zat het eigenlijk met de rechtsaanspraken in die tijd en wat hield de zo gehekelde 'ontplooiing' of 'welzijn' als doelstelling eigenlijk in? En de emancipatiebeweging, eigenlijk moet ik spreken van bewegingen, want in de zin van bevrijdingsbeweging is ook de Coornhert Liga die precies twintig jaar geleden werd opgericht een emancipatiebeweging, toen en nu strijdend voor de rechten en vrijheden van het individu. Hebben die alleen maar tot een 'moet maar kunnen' mentaliteit geleid? Waar ging het toen eigenlijk ook weer over? En waar gaat het nu over? Zijn er eigenlijk wel zoveel verschillen tussen toen en nu, en over welke verschillen hebben we het dan?

De leemte in de rechtshulp

Toen ging het bijv. over de leemte in de rechtshulp en de discrepantie tussen de theorie van rechtsaanspraken en de praktijk van afhankelijkheid en machteloosheid. Het gebrek aan kennis en bureaucratische vaardigheden bij juist die delen van de bevolking die het meest op de overheid en de bureaucratie waren aangewezen. Zelf was ik indertijd als wetswinkelier intensief betrokken bij de discussie over die rechtshulp en deed er jarenlang onderzoek naar. In mijn proefschrift uit 1981 "Tussen wal en schip; tussen recht en hulpverlening" liet ik zien dat het recht op bijstand, zoals dat was geproclameerd bij het totstandkomen van de Algemene Bijstandswet voor meerdere interpretatie vatbaar was en zeker niet als zodanig uitpakte voor de bijstandzoekenden die er van afhankelijk waren. In de "Weg naar het recht" van Schuyt en anderen bleek dat die weg voor velen een lange was en niet over rozen ging. Ook tijdens het hoogtepunt van de verzorgingsstaat

vielen velen tussen wal en schip en werden van het kastje naar de muur gestuurd. Voorzieningen kwamen niet of niet voldoende terecht bij degenen waarvoor ze bedoeld waren. Dat had toen, zo constateerden we, alles te maken met de organisatie van de samenleving, met een te sterke bureaucratisering en verkokering. De machtsafstand individu (overheids)organisatie was te groot, die moest overbrugd worden. Een dergelijke analyse is nog steeds actueel. Ook nu constateren we dat bijvoorbeeld subsidies in de woningbouw de doelgroepen niet of niet voldoende bereiken. Ook nu constateert bijvoorbeeld de sociale dienst in Rotterdam dat veel oudere vrouwen in wijken onder druk hun rechten onvoldoende kennen en daardoor verstoken blijven van uitkeringen of voorzieningen. Alleen de instrumenten die ter oplossing worden aangedragen zijn nogal verschillend.

In de jaren zeventig stond het vergroten van de toegankelijkheid van het recht en van voorzieningen cen-

Nu legt men het accent op plichten

traal, tegenwoordig de terugtrekking van de overheid en bezuinigingen op subsidies en voorzieningen die kennelijk niet goed werken. Toen vond men nog dat meer mensen meer informatie moesten hebben over hun rechten. Nu formuleert men het gebruik ervan als probleem en legt men het accent op plichten.

Intensivering van de toepassing van sancties, verheving van controles, kwantitatief en kwalitatief in combinatie met vergaande registraties en koppeling van gegevensbestanden zouden er nu toe moeten leiden dat de voorzieningen doelmatiger worden aangewend en dat de bokken, oftewel de misbruikmakers, van de schapen, de fatsoenlijken, worden gescheiden.

Toen was men niet zonder eigen belang zo optimistisch om te denken dat de weg naar het recht voor altijd geslecht zou worden door het oprichten van bureaus voor rechtshulp bemand met professionals. Nu heeft men op het niveau van de centrale overheid vanuit financieel belang meer zorg voor beperking van de uitgaven dan voor het vergroten van de toegankelijkheid van collectieve voorzieningen.

Politieke participatie; niets nieuws onder de zon

Waar het eind jaren zestig/begin jaren zeventig gebrek aan participatie werd geweten aan vervreemding of apathie en als een belangrijk probleem werd gezien door niet alleen sociologen, maakt men zich ook nu weer met de regelmaat van de verkiezingen zorgen over een tanende opkomst. Indertijd werd gepleit voor "fundamentele democratisering". Sociale actie werd als belangrijk instrument gezien om de mensen te motiveren en te activeren en de maatschappij te veranderen. Van overheidswege deed de georganiseerde inspraak zijn intrede, het idee van wijkraden deed het goed op PvdA-afdelingsvergaderingen. Het planningsconcept moest bestuurlijke onmacht en verkokering doorbreken en adviesraden rezen als paddestoelen uit de grond. Nu, sinds het aantreden van het CDA/PvdA-kabinet zijn we weer twee begrippen rijker: de sociale en bestuurlijke vernieuwing die ten

Doel hebben de participatie van zeker achtergebleven groepen te vergroten en het functioneren van overheidsapparaat en overheidsdienaren weer beter te laten aansluiten op de behoefte en de vraag.

Waar indertijd stoeten professionals, afkomstig van sociale academies en die Marx gelezen hadden, aanrukten om de niet zo belezende, maar aan levenservaring rijke bevolking van arme wijken te mobiliseren, de echte invloed van hen middels inspraak echter niet bedoeld was door politieke bestuurders die hun programma's doorkruist zagen en de achter bureaus geschreven planingsconcepten, stuitten op de weerbarstige werkelijkheid, ervaart men nu vooral in de lokale praktijk de achterkant van de zo bejubelde sociale vernieuwing.

Want waar werkelijk geprobeerd wordt vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen, zoals bij de Rotterdamse of Leeuwardense sociale dienst, wordt men geconfronteerd met een straffende overheid. Sociale vernieuwing prima, maar het mag niks kosten. Immers de zorg voor de overheids-, let wel, de rijksoverheidsfinanciën staat voorop.

Spanning tussen welvaart en welzijn

In zijn proefschrift "De permanente herstructurering van het welzijnswerk" beschrijft Ernest Hueting de discussie die eind jaren zestig, begin jaren zeventig werd gevoerd over de gewenste rol van het opbouwwerk.

Hij stelt daar: "Op het moment dat Nederland zich had ontwikkeld tot een geïndustrialiseerde welvaartsstaat kwam er een einde aan het eenstemmige antwoord op de vraag in welke richting de overheid de sociaal-economische ontwikkeling diende te stimuleren." Men kreeg dus duidelijk oog voor de ach-

"Verdinglichung" als ziekmakende factor bedreigt onze overbevolkte welvaartsstaat

terkant van de economische groei en de stijgende welvaart.

Ook nu weer is deze kwestie actueel. En men dacht even dat de discussie daarover met de introductie van het sociaal vernieuwingsconcept weer op zou laaien. Immers bij het aantreden van het huidige kabinet werd nog een relatie gelegd tussen de eenzijdige economische groei, de tweedeling in de samenleving tussen hen die wel van de welvaart profiteerden en de achterblijvers en de nadelige milieu-effecten, die deze groei ook met zich meebracht. Maar zeker sinds de tussenbalans wint wat ik eerder noemde het directieve top down-concept van sociale vernieuwing, oftewel het dwang- en drangbeleid richting betaalde arbeidsmarkt, gecombineerd met afbraak van de quataire sector, terrein.

Twintig jaar geleden stond de problematische verhouding tussen welvaart en welzijn fundamenteel ter discussie. Zo achtte de toenmalige staatssecretaris Egas van CRM de revolutionaire dadendrang onder jongeren "een verheugend en beemoedigend verschijnsel". De grote interesse in de samenleving en de daaruit voortvloeiende revolutionaire dadendrang onder jongeren was zijns inziens een reactie op de technologische vernieuwing die de

maatschappelijke verhoudingen had gewijzigd. "De technologische materiële revolutie eist een revolutionaire vernieuwing van samenlevingsstructuren indien we volledig mens zijn en optimaal welzijn willen realiseren", aldus Egas eind 1969. Bij bijvoorbeeld Weijel in "De mensen hebben geen leven" uit 1973 kunnen we vinden wat toen onder welzijn werd verstaan. Hij schrijft: "voorwaarden voor welzijn zijn optimale ontplooiing van het individu en optimale gemeenschapsrelaties." Onder optimale ontplooiing verstaat hij onder meer keuzevrijheid om het eigen leven op een zinvolle manier in te richten, meer voldoening, meer zelfrespect ook voor de ouderen. Met name problematisch acht hij optimale gemeenschapsrelaties. "In een steeds vollere maatschappij, met steeds meer informatie, meer contacten, ingewikkelder patronen, worden de tussenmenselijke relaties steeds belangrijker... maar tevens constateert hij dat "Verdinglichung", het de medemens tot een ding, een zaak maken, ons als ziekmakende factor bedreigt in onze overbevolkte welvaartsstaat. Nu twintig jaar later moeten we constateren dat de "Verdinglichung" alleen nog verder is voortgeschreden. Het individu, de medemens wordt niet alleen steeds meer als ding, als productiefactor, als kostenfactor, als onderzoeks- of registratieobject beschouwd en behandeld met name door instituties, maar misschien nog erger is dat hij/zij zichzelf ziet als ding, praat over zichzelf als produkt of als object van overheids- of andere bemoeienis. Het volledig menszijn wordt niet alleen niet meer officieel nagestreefd, maar het wordt zelfs voornamelijk als kostbaar of lastig ervaren. Een voorbeeld vinden we bij huidige sail-lante uitingen van onwelzijn zoals de oplopende percentages in de Zieketwet en WAO.

In plaats van dergelijke ontwikkelingen te beschouwen als signaal dat er iets mis is met de inrichting van onze samenleving, dat de eisen die de huidige economie, de hoge arbeidsproductiviteit en het snelle tempo aan ons stelt niet meer is toegesneden op de menselijke maat en de meest elementaire menselijke behoeften aan onder andere respect en daarmee zelfrespect, wordt het prijsmechanisme als afschrikking en maatschappelijk reguleringsmechanisme gehanteerd. Mensen moeten dan zelf maar voor hun ziekte gaan betalen. Negatieve prikkels, sancties, meer controle en het genoemde prijsmechanisme moeten er dan voor zorgen dat het aantal uitvallers wordt gereduceerd. Ideologisch wordt een dergelijke voor de overheid goedkoopste oplossing gelegitimeerd vanuit een mensbeeld dat de 'homo economicus', de calculerende burger centraal stelt. Daarmee vindt echter tevens een individualisering van problemen plaats die een structurele, maatschappelijke oorzaak hebben.

Samenvattend kun je zeggen dat in twintig jaar tijds de verhouding tussen welvaart en welzijn zeker niet minder problematisch is geworden. Ook de toen genoemde achterliggende oorzaken en signaleringen lijken voor onze tijd nog steeds waardevol. Toen richtte men echter al zijn aandacht op het welzijnsaspect en zocht de instrumenten vooral in de richting van uitbreiding en professionalisering van het welzijnsveld, de markt van welzijn en geluk, later door Achterhuis, deels terecht, geheld.

Nu komen we, de werkelijke waardevolle pogingen die van onderop worden ondernomen om de samenleving te veranderen en een menselijk gezicht te geven, ten spijt, niet veel verder dan een dwang- en drangbeleid richting nog meer welvaart ten koste van veel welzijn.

Emancipatiebewegingen

Dit gedeelte begin ik met een citaat uit "Lof der dwang" van Herman Vuijsje, een boek dat tot veel geschrijf en gepraat heeft geleid: "In de emancipatie-vriendelijke maatschappij die Nederland sedert de oorlog is, grepen katholieken, vrouwen en kinderen hun kans. Immigranten en oude mensen blijven niet achter. De laatste frontier van de emancipatie werd bereikt met de opkomst van de Doe Maar-gedachte. Doe maar, moet kunnen en je weet zelf 't beste wat goed voor je is, zijn mijlpalen in onze beschavingsgeschiedenis: zij markeren de emancipatie van het individu.

De dynamische en agressieve trek is het extensieve wezen van de man reeds van het begin af eigen: te beginnen op zijn minst met de eerste krijgersbonden die inbreuk maakten op levenswijze en traditie ener door vreedzame zeden behoeve coöperatieve gemeenschap. En haar laatste triomfen viert deze hartstocht van de heerszucht daar waar ze voor haar doeleinden de hefbomen van de rationalisering kan overhalen: de hefboom van de bureaucrativering (eerst in het staatkundige en dan ook in het economische leven), de hefboom van de mechanisering (eerst in het economische en dan ook in het militaire bedrijf) en die van de (speciaal vanuit het militaire be-

"De dynamische en agressieve trek is het extensieve wezen van de man reeds van het begin af eigen..."

Deze ik-filosofie kwam in een groei-periode tot bloei, en werd in die rijke tijd ook van een ideologische rechtvaardiging voorzien. Wat 'geest' werd, was verdedigbaar op gronden van collectieve aard: democratisering en emancipatie."

Vandaag wil ik de bal terugspelen met een citaat uit "De spanning tussen orde en vrijheid" van Martin van Alvin, een der nestors van de wetenschap der cultuurgeschiedenis.

"De eenzijdige en hypertrofische ontwikkeling van het specifiek mannelijke element in maatschappij en cultuur heeft een toenemende verdwijning van de algemeen 'menselijke' grondslagen en zekerheden der zedelijkheid bewerkstelligd: de humaniteit van de man pleegt zeer fragiel te zijn.

drijf in alle richtingen zich uitbreidende) disciplineren – tot de weg naar de vermorde of onvermorde dictatuur geëffend is.

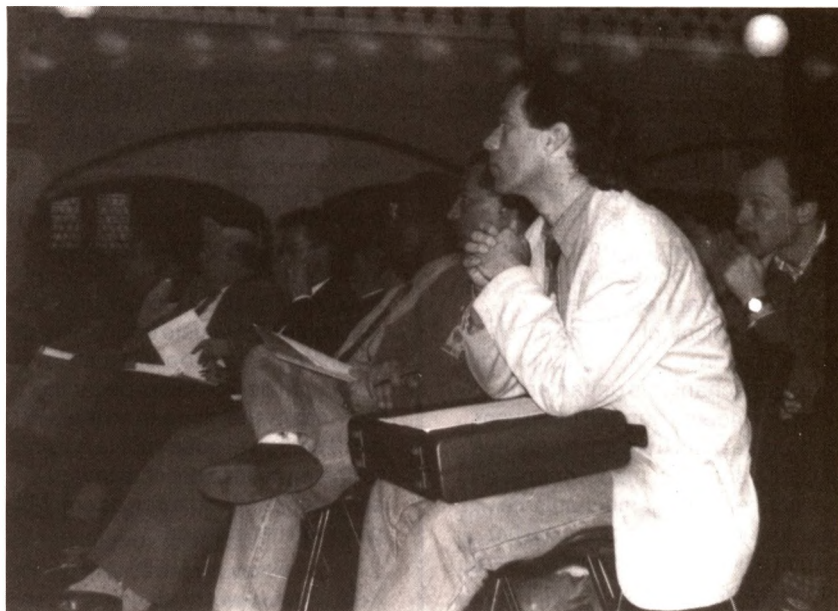
In alle strekkingen tot abstracte planning, zijnde de moderne wijze om te occuperen, te annexeren en te onderdrukken, is iets aanwezig van de neiging van de typische man om dingen en mensen onder zijn heerschappij te brengen – ze te 'overweldigen': namelijk doordat hij, met een of arder technocratisch nut voor ogen, meedogenloos en overall organiseert, ook waar dit alleen maar ruïneus kan werken."

Wat de vrouwenemancipatiebeweging en overigens ook andere emancipatiebewegingen zich in die bewuste zestiger en zeventiger jaren ten doel stelden, is doorbreking van die macht van de vanzelfsprekendheid. De heerszuchtige doe maarmentaliteit van de heren, die dankzij juist de dienstbaarheid en zorgzaamheid van de dames hun heerszucht ten toon konden spreiden werd fundamenteel ter discussie gesteld.

Het ging en gaat hierbij nog steeds om de fundamentele inrichting van de samenleving en de invloed daarop van mannen en vrouwen. En deze kwestie is actueler dan ooit. Op dit moment woedt er nog steeds, hoewel soms wat minder herkenbaar een hevige strijd tussen de seksen om de invloed op het samenleven dat wil zeggen op micro-niveau, als op de samenleving (macro-niveau).

Op micro-niveau lijkt het vaak niet verder te komen dan de moeizame verovering door vrouwen van tijdelijke part-time banen naast allerlei verzorgingstaken en op macro-niveau positieve actie, de verovering van een kwantitatief en kwalitatief stevige positie op de arbeidsmarkt. Immers deze strijd kost al moeite genoeg. Maar uiteindelijk gaat het natuurlijk om een verder liggend doel: een samenleving gebaseerd op een evenwichtige verdeling van welvaart en welzijn, van maatschappelijke macht en onderlinge zorg, van betaald en onbetaald werk, van vrijheid en gebondenheid, gebaseerd op respect voor elkaar en elkaars identiteit. Een samenleving waarin het motto van Coornhert van 400 jaar geleden: behandel een ander zoals je zelf behandeld wilt worden, wordt nageleefd.

Het gaat daarbij niet alleen om het belang ervan voor vrouwen, maar ook om het belang ervan voor onze

Een aantal conferentiegangers spitst de oren.

toekomstige samenleving, waarin mensen geen dingen, zaken of instrumenten, maar mensen kunnen zijn in een leefbare omgeving.

De waarden uit de zeventig jaren en de signaleringen uit die tijd, zoals de behoefte aan ontplooiing, aan wederzijds respect, aan verbeterde intermenselijke relaties die in botsing komen met de economisering en 'Verdinglichung' van onze cultuur, blijven naar mijn mening onverminderd actueel. Het is de uitdaging van onze tijd om ons de signaleringen uit die tijd ter harte te nemen, ook al hebben de instrumenten uit die tijd, verdergaande professionalisering en bureaucrativering veelal gefaald. Het is de simpelste en goedkoopste weg om die tijd af te doen als utopisch of 'doe maar'-tijd, en te vluchten voor complexiteit in meer van hetzelfde: meer winst, meer arbeidsproductiviteit van minder en steeds hoger opgeleiden, meer macht en kennis bij minder mensen en voor de rest de zweep erover.

Economen en rechtshandhavers vinden hier elkaar in een dergelijk simplistisch, misschien moet ik zelfs met Von Alvin zeggen masculien concept. Het is de moeilijkste weg om tegen deze stroom in menselijke waarden en waardigheid te verdedigen en te vechten voor de invloed van niet te kwantificeren menselijke behoeften op de inrichting van de samenleving.

Kok, hoofd van de afdeling onderzoek op WVC, indertijd CRM zei in 1969: bepaalde entiteiten aan de top hebben macht en kennis en andere groeperingen aan de voet zijn machteloos. Het opbouwwerk zou zijns inziens overbodig zijn als die macht was herverkaveld. Ik hoop in dit verhaal duidelijk te hebben gemaakt dat het opbouwwerk nu nog een lange weg heeft te gaan.

Joyce Hes, voorzitter Coornhert-Liga, lid Emancipatieraad. ■

Het marktdenken en de niet koopkrachtige vraag

Professor Cees de Wit stelt in zijn inleiding vragen bij het marktdenken en de niet-koopkrachtige vraag. de mensen met en voor wie het opbouwwerk werkt, hebben (in toenemende mate) geen cent te makke. Burgerschap is geen economisch concept. In overeenstemming met Dahrendorf stelt De Wit dat het burgerschap-concept mensen definieert als onafhankelijk van de relatieve waarde van hun bijdrage aan economische processen. De Wit constateert in zijn toespraak daarnaast een groeiend tekort aan vakbekwame opbouwwerkers. Er is een nadrukkelijke opleidings-leemte waarin moet worden voorzien.

Denkend over de opbouw van de samenleving in de jaren negentig kom ik tot de volgende constatering:

- het marktdenken kan veel aan, maar is in het verband van deelname aan het maatschappelijk leven ontoereikend;
- na verloop van enkele jaren blijkt onder meer een gebrek aan opbouwwerkers.

Deze twee punten zal ik nader uitwerken. Het eerste wat uitvoeriger dan het tweede. Concreet gezien is een markt een plaats waar kopers en verkopers elkaar treffen. Dit treffen kan op verschillende wijzen worden georganiseerd. Afhankelijk van die organisatie is aan zo'n plaats een naam gegeven. Bijvoorbeeld de waren, vee- of automarkt, een winkel, een supermarkt, een veiling of een beurs. Kenmerkend is dat de koper en verkoper rechtstreeks met elkaar gedurende vastgestelde tijden handelen en dat de waren aanwezig zijn. Over deze markt hebben we het niet als het gaat om maatschappelijke dienstverlening. In dat verband spreken we over het abstracte begrip 'markt'.

Een markt is abstract als het een gedachtenconstructie betreft, een voorstelling die is gedefinieerd als een samenspel van actoren en factoren dat de prijzen van goederen en diensten bepaalt. Er worden hierbij met het oog op het soort mededinging van hetzij veel of weinig aanbieders alsmede naar de mate van produktdifferentiatie diverse marktvormen onderscheiden. Maar dat is hier nu niet zo van belang.

Wel is van belang op te merken, dat het marktdenken is ontleend aan het abstracte marktbegrip. Verder dat de diverse naïef toegepaste abstracte marktvormen enkele verschijningsvormen en vooronderstellingen kennen die de moeite van het langs lopen waard lijken. De vooronderstellingen zijn door de imitatie van de economische vernieuwing wat onzichtbaar geworden. Ik zal ze straks benoemen. Waarschijnlijk komt het onzichtbaar worden van die vooronderstellingen door een aantal oogverblindende, zij

het relatieve, succesprincipes van de 'no-nonsense'. Ik som er een aantal op:

- het bieden van winstherstel mogelijkheden voor het bedrijfsleven smaakt naar meer
- het al dan niet boekhoudkundig terugdringen van werkloosheidscijfers wekt uiteindelijk vertrouwen in de particuliere sector;

de "het gaat goed met de economie" slogan werkt;

- het bevorderen van 'efficiency' en doeltreffendheid, van operationele dat wil zeggen beperkte doelen, levert tastbare resultaten op;
- het aanslaan van coalitie- of win-win denken waarvan marktpartijen zich bedienen, slaat over naar pogingen tot 'public private partnership' en
- de Europa '92-gedachte prikkelt de ondernemersfantasie.

Maar, er is meer. Het stagneren van de bestuurlijke vernieuwing, onder meer verbonden met de zittende klasse waarover Schuyt eerder sprak, loopt in de tijd ongeveer parallel met het failliet van het Oost-Europese plandenken. De betekenis hiervan is velerlei:

- Er is een versterking van het denken dat planning maar niks is, want verbonden met 'inefficiency', zinloze dwang en bureaucratisme.
- De overheid worstelt duidelijk zichtbaar met haar identiteit. Het begrip markt wordt omarmd en bijna grenzeloos opgerekt.
- Het zogenaamd bedrijfsmatig handelen, dat wil zeggen aanbod gericht product denken bij overheidsdiensten en non-profit instellingen, beoogt een verbetering van het dienstenpakket, onder het motto van klantvriendelijkheid. Daar is weliswaar veel voor te zeggen, maar het is incompleet, wijst vooralsnog naar de aanbieders zelf en toont slechts vage noties van de potentiële afnemers.
- Van marketing en concurrentie is hier nauwelijks sprake, wel van zogenaamde productontwikkeling, soms ad absurdum.
- Niet zelden worden een paar dingen vergeten, namelijk dat behoeften- en voorkeursoronderzoek, dat marktstrategie, dat wil zeggen het hanteren van instrumenten om de vraag naar producten te beïnvloeden, dat 'marketing planning' om efficiënt, effectief en gecoördineerd beslissingen te kunnen nemen, allemaal kenmerkende activiteiten zijn om een bedrijf in afstemming op de omgeving te laten overleven.
- Als klap op de vuurpijl wordt privatisering bij het denken aan bezuinigingen welhaast toonaangevend.

Intussen worden de burgers via sociale vernieuwing aangespoord zelf het nodige te ondernemen in plaats van de overheid van alles en nog wat te verwachten. Immers, de herverdelingstaak van de overheid is nog volop in discussie.

Vernieuwingsweerstand van de al dan niet roestige restanten op het maatschappelijk middenveld

Geïndividualiseerde burgers worden bovendien in beleidsstukken gereduceerd tot consument, aanhanger van het profijtbeginself respectievelijk geacht in menig opzicht zelf ondernemend te zijn. Dat is overigens voor menigeen die op zijn of haar werk al jarenlang te horen heeft gekregen het denken en ondernemen maar aan de bedrijfsleiding over te laten, niet altijd even gemakkelijk.

De verwarring is welhaast compleet: Enerzijds overheidsvermijdingsdenken bij burgers; wat valt er nog van te verwachten? Tegelijkertijd echter is er een roep om overheidsbemoeienis om ondragelijke risico's en gevaren te helpen bezweren aangezien er normvervaging is en het maatschappelijk midden wordt geërodeerd.

Enerzijds is er de vernieuwingsweerstand van de al dan niet roestige restanten op het maatschappelijk middenveld en van de weinig klantvriendelijke bureaucratie, nota bene niet alleen bij de overheid.

De eerste slachtoffers zijn al gevallen. Het meest in het oog springend is de berichtgeving over het failliete gezondheidszorgbureau in het westen des lands, om over de niet bediende klanten en het ontslagen personeel nog maar te zwijgen.

De regering en de lokale overheden bepleiten intussen tevens participatie en nieuwe vormen van burger-

schap door middel van de sociale vernieuwing. Overigens een curieuze vorm van omzeilen van de mislukte bestuurlijke vernieuwing.

De centrale vraag temidden van deze verwarring lijkt mij wat in de jaren negentig de relatie is tussen enerzijds de markt als economisch regelprincipe en anderzijds het democratisch burgerschap als sociaal-politiek regelprincipe. Anders gezegd, zouden we niet eens verder moeten nadenken over de verhouding tussen sociaal-economische en politieke participatie? Uit de geruchtmakende woorden van Fukuyama in zijn "Einde van de geschiedenis" komt naar voren dat dit niet meer nodig is, want de markt blijft voor eeuwig, dus ook in de jaren negentig, bij ons. Over de democratie is zijn 'statement' immers dat de overwinning van het economisch en politiek liberalisme ten opzichte van het staatscommunisme er voor gezorgd heeft dat de gemeenschappelijke markt van de grote machtsblokken als drager van de "collectieve wil" van de wereldbevolking zal zijn.

Dit einde van de geschiedenis wordt onder andere door Kuypers in "Een pleidooi voor de bureaucratie", mijns inziens terecht, betwijfeld. Hij stelt, "misschien begint de geschiedenis, in de lijn van de Hegeliaanse dialectiek, weer opnieuw en moet de souvereiniteit van het collectieve leven buiten het perspectief van de eindeloze verveling, waar Fukuyama over spreekt, opnieuw worden ontworpen."

Sprekend over de opvatting van Fukuyama en de dialectiek, stelt Kimmerle dat het zeer de vraag is of Fukuyama's waarneming wel correct is en of er in de zin van Hegel niet opnieuw sprake is van een tegenstelling (anti-these). Maar nu een van veel partijen, een die zo complex is dat deze nauwelijks scherp in het vizier is. In ieder geval niet bij Fukuyama.

Habermas' onderscheid tussen systeemwereld en leefwereld gaat weliswaar uit van een eenvoudige tegenstelling, maar komt met de uitwerking hiervan een heel eind bij het op begrip brengen van de verwar- ring over de publieke sfeer. Foucaults begrip 'gouvernementali- teit' biedt aanknopingspunten deze complexiteit vanuit de publieke sfeer te begrijpen. Het begrip staat tegenover de absolute macht van de soeverein en slaat op het beheer van dingen en de relatie tussen mensen en dingen en op het com- plex van rijkdommen, hulpbronnen en gebeurtenissen etcetera. Iets waaraan Giddens in zijn "Constitution of society" eveneens ruim aandacht besteedt. Maar, dat zijn weer andere verhalen, daar kunt in Rotterdam bij de Erasmus Univer- siteit naar komen luisteren.

Een handicap bij het nadenken over ingewikkelde tegenstellingen en wisselwerkingen is overigens wel, dat we voor dit type complexe we- derkerigheden en tegenstellingen in het dagelijks verkeer nauwelijks an- dere communicatie- en strategie- hulpmiddelen hebben dan de markt- of spelmetafoor.

Aangezien over de spelmetafoor nogal eens een waas van vrijblij- vendheid hangt, want wie neemt nu een spelletje serieus, zal de markt voorlopig nog wel even, al is het maar een hulpmiddel, ons denken bepalen. Dit is mijns inziens op- nieuw een niet te verwaarlozen be- dreiging in de richting van de politie- ke participatie van grote groepen mensen. Mensen waarmee u ge- wend bent te werken.

Maar, zo zult u zich afvragen hoe zit het dan met de vraagkant van de markt en met de aangekondigde en voor deze context relevante vooron- derstellingen bij het abstracte markt- begrip?

Welnu, ik kan daar betrekkelijk kort over zijn en de belangrijkste vooron- derstellingen zijn:

1. Er is sprake van een situatie waar- in meer actoren (zowel meer aanbie- ders als meer vragers als meer on- dersteunings-, bemiddelings- en controle-instanties) actief zijn. Als zodanig is de markt een zeer fijnma- zig interpersoonlijk of interorganisa- tieel regelprincipe van economi- sche dat wil zeggen in geld uit te drukken inspanningen en goederen.

2. Marketing en planning is nodig als onderdeel van het ondernemings- beleid, voorzover dit in direct ver- band staat met de beheersing en voorziening van markten. Dit ge- beurt om de externe risico's te verta- len naar interne garanties en zeker- heden ten behoeve van een doelmatig productieproces.

3. Er is een koopkrachtige vraag. Hierdoor zou de klant koning kun- nen zijn. Maar, zult u zeggen, dan hebben de mensen met en voor wie ik door- gaans werk helemaal niets aan de markt, want zij zijn als vragers niet

koopkrachtig. Klopt. En daarmee zijn we aan de moraal van dit verhaal.

Sprekend over de toegang tot voor- zieningen die worden aangeboden komt Dahrendorf tot de conclusie dat hier burgerschap als een niet- economisch concept aan de orde is. Het definieert mensen als onafhan- kelijk van de relatieve waarde van hun bijdrage aan economische pro- cessen. Hij ziet de jaren tachtig als de groeiperiode, ook van voorzienin- gen. De jaren negentig zouden naar zijn inzicht wel eens de periode kun- nen vormen van de nadruk op aan- spraken op de toegang tot voorzie- ningen. Ik ben dit met hem eens en voeg daaraan toe dat het welslagen van die operatie maatgevend is voor het democratisch gehalte van onze samenleving.

Daarmee ben ik dan bij het tweede punt dat ik zou bespreken, namelijk het groeiende gebrek aan opbouw- werkers. Het mag duidelijk zijn dat het bevor- deren van de twee typen participatie waarover ik sprak geen vreemd

Tijdens de conferentie werden er driftig aantekeningen gemaakt ten behoeve van de discussies.

werkerrein is voor opbouwwerkers. Bij het werken aan sociale vernieuwing blijkt eveneens dat als het betreffende project hen aanspreekt, dat opbouwwerkers een vak verstaan dat op dit soort klussen is toegesneden.

Meer in het algemeen is het werken in complexe tegenstellingen voor de betere opbouwwerkers dagelijks vakwerk. Het is toch verbazingwekkend dat ondanks alle geprivatiseer en bezuinigingen er in Nederland jaren geleden zo'n duizend opbouwwerkers waren en dat die er nu nog zijn. Maar dit gaat veranderen. Er komt schaarste aan opbouwwerkers. Ik zal aangeven hoe ik denk dat dit komt.

Allereerst is er een beroepsprofiel waarin duidelijk wordt waar dit vak voor staat en wat je daarvoor moet kunnen. Dit scherpt de eigen communicatieve vakkennis verder aan en ontgaat de buitenstaanders niet. Niets voor niets worden opbouwwerkers weggekocht naar het openbaar bestuur, worden wethouder, gedeputeerde, hoofd bewonerszaken of directielid bij een woningbouwvereniging. Niet voor niets heten projecten met een grote kans op het vinden en behouden van arbeidsplaatsen maatwerk.

Er is, zo kan men stellen met het oog op de vernieuwde vormgeving van onze maatschappij een groeiende behoefte aan geprofessionaliseerde opbouwwerkers en aan wat Broekman 'ontwikkelingsfunctionarissen' noemt. Niet zelden staan interessante vacatures gedurende vele maanden open.

En wat zien we? Afgezien van de zojuist geschetste toename in de behoefte aan opbouwwerker en de 'transfers', is er met uitzondering van het LOCO in Rotterdam, geen HBO of universiteit die deze mensen hun basisvakkennis verschaft. Iets vaags als sociaal cultureel werk kun je nog wel ergens aantreffen, maar een opbouwwerkopleiding niet; onbegrijpelijk.

Wat te doen? Intussen denk ik dat we er goed aan doen dit werk nog aantrekkelijker te gaan maken en andere communicatief opgeleiden te gaan interesseren voor dit belangrijke werk. Bij de Dr. Gradus Hendriksstichting en het LOCO staat dit punt op de agenda.

Het geschetste verhaal over marktdenken en de toegang tot voorzieningen maakt, hoop ik, allereerst duidelijk dat veel onprofessioneel getob over de aard van de aan te bieden diensten van opbouwwerkers aan de klanten voorbij kan gaan. Dat lijkt me een pluspunt en hoeft aandacht voor vragen en kenmerkende potenties van de klanten niet uit te sluiten. Voorwaarden zijn dan wel dat, via politieke besluitvorming, voor de niet koopkrachtige vraag toegang komt tot voorzieningen en dat een goede, dat wil zeggen doelrationele en betekenisrationele bedrijfsvoering van instellingen wordt gerealiseerd. Een fondskaartensysteem of cliëntgebonden budget voor opbouwwerk is misschien een idee voor discussie. Dan zijn we misschien meteen af van soms oneigenlijke politieke discussies en van de vraag of en in hoeverre de niet koopkrachtige klant wel invloed heeft op het werk van opbouwwerkers van veelzijdige herkomst.

Prof. dr. ing. C. de Wit, bijzonder hoogleraar Wetenschappelijke Grondslagen van het Opbouwwerk aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Beleid en educatie

Beleid & Educatie is een nieuwe studierichting van de Faculteit Educatieve Opleidingen van de Hogeschool Rotterdam en Omstreken. Doel is studenten op te leiden tot beleidsmedewerkers voor maatschappelijke organisaties. Deze HBO-opleiding sluit aan de behoeften van de non-profit sector. De studie kan zowel als dagopleiding als in deeltijd worden gevolgd.

Het studieprogramma richt zich naast de mens en maatschappijwetenschappen en de maatschappelijke vraagstukken op het ontwikkelen van praktische vaardigheden, vooral op het terrein van de informatievoorziening en communicatie. De cursussen bestrijken een breed terrein. Hierbij gaat het met name om de praktisch toepasbare onderdelen van onder andere economie, organisatieleer, politiek, bestuur, cultuur en recht.

Geïnteresseerden kunnen bellen of schrijven naar Faculteit Educatieve Opleidingen, Hogeschool Rotterdam en Omstreken, drs. C.M. Genet, Wijnhaven 61, postbus 2680, 3000 CR Rotterdam, tel. 010-4035600.

Opbouwwerk en de hevigheden van het tijdsgewricht

Toon de Graauw, in het dagelijks leven directeur van het opbouwwerk in Den Haag, analyseert - als bestuurder van de NBO - de condities van het opbouwwerk. Dat levert zeer verschillende gezichtspunten op. Hij acht het onverstandig wanneer het opbouwwerk zich op de plecht van het sociale vernieuwingschip missionaire pretenties à la de jaren zeventig zou aanmeten. De Graauw vindt dat zelfs overbodig, want het opbouwwerk heeft zich in de moeilijke tachtiger jaren een meer instrumentele invulling, gericht op concrete projecten en producten eigen gemaakt.

Ten aanzien van het beroep opbouwwerker hebben zich het afgelopen decennium een aantal ingrijpende veranderingen voltrokken. Ten eerste is het opbouwwerk op rijksniveau geen beleidstopic meer. Tot aan het einde van de jaren zeventig werd vanuit WVC het idee van samenlevingsopbouw en 'community development' gestimuleerd. Dat is voorbij. Maar met het opraken van het geld bleken ook de ideeën op te raken.

Ten tweede is de eerste fase beroepsopleiding voor de opbouwwerker verdwenen. Men kan zich nu alleen via leermodulen bekwamen in het beroep opbouwwerker en men mag zich een weg zoeken in de verzamelpak van publicaties die door diverse disciplines indirect ten behoeve van het opbouwwerk worden geleverd. De leerstoel opbouwwerk uitgezonderd.

Ten derde is het beroep opbouwwerker lange tijd onderwerp van discussie geweest. Het meegaan van de opbouwwerker op de golven van de machtsverbeelding vol pretenties en idealen over hoe maatschappelijke ongelijkheid te veranderen, heeft het beroep geen goed gedaan. Het beroep heeft een lage status gekregen.

Ten vierde zijn er enige jaren voor nodig geweest om een nieuw maatschappelijk draagvlak te vinden met een nieuwe plaatsbepaling en taakinvulling. Met name op lokaal niveau is de afgelopen jaren weer waardering voor opbouwwerk ontstaan. Ten aanzien van een nieuwe taak-

invulling heeft het beroepsprofiel opbouwwerker het nodige bijgedragen.

Het beroepsprofiel zegt dat het opbouwwerk zich richt op collectieve veranderingsprocessen die doorgaans bestaan uit:

- zeggenschap vergroten of het wijzigen van regels die bestaande verdelingen bepalen
- andere verdelingen of betere voorzieningen bevorderen
- organisatie van belanghebbende groepen burgers be-werkstelligen.

De vraag kan dan nu ook gesteld worden of er nog opbouwwerkers in Nederland zijn. Jawel. Op zo'n 750 formatieplaatsen zijn een 1000 uitvoerend werkers bezig in wijken en buurten met een breed scala van projecten. Dit betekent dat de opbouwwerker werkt in een maatschappelijk krachtenveld van verschillende partijen en belangen. Deze positionering is bijvoorbeeld ook als volgt te omschrijven:

De opbouwwerker moet zijn weg zoeken tussen de vele partijen die een rol spelen binnen de processen rond verdelingsvraagstukken in de samenleving en de partijen die de koers van de maatschappelijke ontwikkeling bepalen.

Verdelingsvraagstukken die te maken hebben met de verdeling van beschikbare betaalde arbeid, aanvaardbaar inkomen, aanvaardbare behuizing en een leefbare omgeving, aanvaardbare gezondheidssomstandigheden en milieu-omgeving en bereikbare voorzieningen.

Elke opbouwwerker heeft te maken met twee soorten klanten.

Ten eerste mensen met een niet koopkrachtige vraag. Mensen die in de verdelingsprocessen achterstand hebben opgelopen of op achterstand zijn gezet. Vanwege deze positie kunnen zij tot de klantenkring van de opbouwwerker gaan behoren.

Ten tweede mensen die de opbouwwerker financieren en hem jaarlijks of vierjaarlijks afrekent voor zijn product en daarmee in feite ook klant is. De opbouwwerker heeft dus te maken met verschillende partijen die verschillende verwachtingen hebben aangaande het opbouwwerk.

- klanten - noden/verdeling oplossen, vernieuwing realiseren;
- maatschappelijke organisaties - bijv. scholen, corporaties, efficiënter beheer;

- politiek - rekening houden met algemeen belang;
- gemeentebesturen/ambtenaren-bewoners op een lijn krijgen, agenda's voorbereiden;

De opbouwwerker moet rekening houden met belangentegenstellingen op wijkniveau die zijn te behalen resultaten kunnen torpederen en hij moet vol vertrouwen blijven dat zijn klanten genoeg adem hebben om de lange weg met kleine stapjes (succesjes) te blijven bewandelen. Hij is onderdeel van het maatschappelijk systeem versus de leefwereld van groepen bewoners en hij is onderdeel van de leefwereld van bewoners c.q. legt contacten met die leefwereld en werkt vanuit die contacten, hetgeen een belangrijke voorwaarde voor de opbouwwerker is om zijn werk te kunnen doen.

In dit opzicht vervult de opbouwwerker een signaleringsfunctie naar het maatschappelijk systeem c.q. ondersteunt de signalering naar het maatschappelijk systeem. Het is verleidelijk om in een conferentie van samenlevingsopbouw en samenlevingsvraagstukken op de voorplecht van het schip sociale vernieuwing, dat verandering beoogt aan te brengen in het maatschappelijk systeem, te gaan staan en zich als opbouwwerker opnieuw missionaire pretenties aan te meten zoals in de jaren zeventig. Dit lijkt mij niet verstandig en de opbouwwerker heeft dat ook niet nodig en wel om de volgende redenen:
De verschuiving van begin jaren tachtig van de politisering naar een meer instrumentele invulling gericht op concrete projecten en producten, heeft bijgedragen tot waardering van opbouwwerk op lokaal niveau. Het opbouwwerk is er in geslaagd, ondanks de kastijding van de werksort in de jaren tachtig, zich het le-

veren van concrete producten als werkwijze eigen te maken. Naar mijn opvatting een geslaagde krachttoer die aangeeft dat het beroep opbouwwerker in moeilijke omstandigheden voldoende dynamiek en levendigheid bezit om zichzelf te veranderen.

Op korte termijn geeft deze ontwikkeling voldoende legitimering voor de opbouwwerker op lokaal niveau. Natuurlijk zijn er nog vuiltjes weg te poetsen. Ik denk hierbij aan de toenemende tendens tot het financieren van opbouwwerkers op projectbasis waarmee hij de nieuwe uitzendkracht wordt voor sociale problemen. Het ontbreken van een statuut bij werkgevers/subsidiënten. Een fatsoenlijke eigen inbedding in de CAO en een gedegen opleidingstraject.

Voor de langere termijn is meer nodig dan het handhaven van de instrumentele betekenis op de huidige productgerichte opstelling. Het gaat daarin naar mijn opvatting om een tweetal aspecten.
Ten eerste het verder uitbouwen en ontwikkelen van de eisen van bewoners die vastzitten aan de vraagkant. Ik denk hierbij aan de tendens dat de lokale/landelijke overheid vele goede voornemens heeft, waarvan maar weinig terecht komt en dat het systeem van waaruit de voornemens worden geïnitieerd geen rekening houdt met of te weinig inzicht heeft in de leefwereld en teveel naar eigen goeddunken handelt. Vanuit de leefwereld zullen eisen aan het aanbod gesteld moeten worden, wil het aankomen in de wijk. In zo'n situatie zal opbouwwerk kunnen aangeven hoe veelvormige problemen pas opgelost kunnen worden als elkaar versterkende actoren echt op elkaar betrokken worden. De opbouwwerker beschikt daarvoor over unieke informatie en kennis van de leefwereld van bewoners, die voor beleidsmakers uiterst rele-

vant is om beleid op te ontwikkelen. Voorbeelden zijn sociale veiligheid, criminaliteit, maar ook preventieve gezondheidszorg.

In de tweede plaats gaat het om het lange termijnperspectief en moet de opbouwwerker zich afvragen hoe hij verder komt met begrippen als participatie, vernieuwing, ontwikkeling, eigen verantwoordelijkheid enz. Ik pleit ervoor om deze begrippen telkens opnieuw met de bewonersgroepen te definiëren en te laten bepalen wat de kwaliteit is van deze begrippen. Wat hun opvattingen er over zijn.

Juist vanuit het dagelijks bestaan moet, met de woorden die de mensen zelf gebruiken, de kwaliteit van de samenlevingsopbouw gedefinieerd kunnen worden. Daarbij moet de opbouwwerker in de gaten houden dat de acceptatie en het draagvlak van het werk niet opnieuw in het geding raken door moraliserend of bedillerig optreden.

Dhr. A.C.M. de Graauw, bestuurslid NBO, directeur Stedelijk Bureau Opbouwwerk Den Haag. ■

Discussies in de sprekershoeken

Inclusief een samenvatting van Jan Beerenhout

Naast opbouwwerkers en verwante beroepsgroepen waren op de Conferentie ook een aantal gasten uitgenodigd, die in hun werk en activiteiten medewerantwoordelijk zijn voor samenlevingsopbouw. Er waren gasten aanwezig uit diverse sferen: woningbouwcorporaties, stedenbouw, arbeidsvoorziening, politie, maatschappelijk werk en gezondheidszorg. Maar ook deelnemers uit klantengroepen als bewonersorganisaties, patiëntenplatforms, ouderenbonden en WAO-groepen. Als derde groep waren ambtenaren, financiers en politici van landelijk en lokaal niveau uitgenodigd. In het programma was gelegenheid ingebouwd voor discussie. In de vier hoeken van de Beurs kon van gedachten worden gewisseld over de conferentiebijdragen.

De sprekershoeken stonden onder leiding van Jan Beerenhout (Interbestuurlijke Projectgroep Sociale Vernieuwing), Drs. Ad Raspe (NIMO), Dr. Theo Schuyt (VU Amsterdam) en Jan Snelleman (werkzaam in het opbouwwerk in Amstelveen). In de sprekershoeken werden reacties opgetekend over de geuite kritiek op de contract-benadering van opbouwwerk. "De contract-benadering is de waan van de dag" en "hoe kan opbouwwerk zich waarmaken in de korte-baan-financiering aangezien het veel tijd kost om een werkbare relatie op te bouwen met groepen". In het tijdperk van de politiek van de korte termijn-successen krijgt de lange adem die het op-

bouwwerk eigen is geen kans om zich te laten gelden. Ook het marktdenken werd naar aanleiding van de conferentie-input aan nadere analyse onderworpen. "Is het zinvol om marktdenken toe te passen nadat er is geconstateerd dat er geen markt (in de strikte betekenis van het woord) op het gebied van welzijn bestaat?" Als we dan de analogie met de economie zouden moeten toepassen, is er sprake van verregerende kartelvorming bij de overheid. Zodanig zelfs dat: "als het om een echte markt zou gaan, had de Europese Gemeenschap allang ingegrepen vanwege de concurrentievervalsing." Als ander groot nadeel van de marktgerichte benadering werd overeengekomen dat het geen ruimte geeft aan de beharti-

ging van het algemeen belang. Het is de overheid die zichzelf het privilege van die integrale aanpak toebedeeld. Opbouwwerk krijgt slechts een (te) beperkte rol en mogelijkheid aangereikt om de bredere problematiek van de groep aan te pakken. Men was het er in het algemeen over eens dat Sociale Vernieuwing vooral een 'effectief beheersingsmechanisme' vormt. Vraag is echter of je het spel moet meespelen of niet. Moet de opbouwwerker ook korte baan-successen nastreven of moet hij vasthouden aan zijn eigen methodieken, die een langer tijdsbestek nodig hebben om resultaat te genereren.

Aan het einde van de conferentie vatte Jan Beerenhout de vier 'corner'-discussies als volgt samen: "... Ik vind het ontzettend leuk dat ik mag samenvatten wat er in vier sprekershoeken is gebeurd maar het is te gelijker tijd ook moeilijk. Als je mensen die zo met de samenleving bezig zijn op deze manier, een beetje ongestructureerd vanuit zoveel invalshoeken laat vertellen hoe zij verder willen in het leven. Er zijn vele opmerkingen gemaakt, ik zal dus wel heel veel vergeten. Ik heb er selectief een paar opgepikt, selectief in die zin dat deze opmerkingen me vanuit mijn huidige werk ontzettend aanspreken.

Discussies over het belang van de belangeloosheid, de anonimiteit trekken mij minder aan dan een nogal helder verhaal over een eenzame fietser die nog wel eens naast het fietspad wil of moet fietsen. Een verhaal over burgerschap of burgerschapskunde spreekt mij minder aan dan een verhaal over de burger als geus. Dus de man of vrouw die consequent de vlag ondersteboven in de mast hangt om daarmee aan te geven dat burgerlijke ongehoorzaamheid ook een positieve norm kan zijn.

Er is veel gepraat over het vak op-

bouwwerk. Ik ben geen opbouwwerker, ben het ook nooit geweest. Ik heb zelfs nogal lange tijd tegen het opbouwwerk gefunctioneerd, moeten functioneren zelfs. Maar ik vind het opmerkelijk dat een aantal mensen hier toch met zoveel verve en moed hun eigen functioneren, hun eigen werksoort ter discussie stellen. En die zoeken naar een goede invulling in de nieuwe situatie, van maatschappelijk nodig en nuttig werk. Is het opbouwwerk maatschappelijk nodig en nuttig? Dat zult u allemaal met 'ja' beantwoorden. Opbouwwerk heeft tijd nodig. Als ik nu bemerk dat in verschillende sprekershoeken gesproken is over de apathie, de afname van de strijd en toename van de strijd voor het eigen belang, wordt er aan de andere kant gezegd: "Apathie? Helemaal geen apathie. Leg maar eens een paar grote honderdrollen in een winkelstraat en kijk dan maar eens hoe apathisch men is." Wel werd een aantal keren geconstateerd dat aandachtsvelden dus verschuiven. En dat het opbouwwerk dus mee moet schuiven, maar hoe ver moet het opbouwwerk mee schuiven? Welke richting schuift het opbouwwerk op? Het was dus wel weer eens tijd, en daar waren we vandaag dus mee bezig, om je weer eens te bezinnen op je taak en plaats in de samenleving. Op het werk dat je moet doen. Moet je accepteren dat je onderwerp wordt van contract-financiering? Kun je als opbouwwerker gedwongen worden om projectmatig en procesmatig te werken als het project overmorgen klaar moet zijn en van een proces geen sprake is? Ben je dan niet een deel van je vak kwijt, je diagnostiek? En wordt je daardoor dan niet een ingehuurde kracht die even 'wat klussen' moet doen als bij een uitzendbureau? En dan de relatie tussen de opbouwwerker en de buurtbewoners, worden die dan ook niet vermalen tussen jouw en het gemeentebestuur. Of wordt die relatie ook onderwerp van de 'hapklare brokken' terwijl die brokken nog niet

aangeleverd zijn? Er is ook veel gediscussieerd over de onzichtbaarheid van de opbouwwerker. En er is een aardige uitspraak aan mij overgeleverd van een opbouwwerker die zei: "We zijn er niet als we zeggen dat we achter de mensen staan, je moet er naast of voor staan." Er is gesproken over of opbouwwerk een professie, functie, methode of een vak is. Er is geconstateerd dat veel van de technieken die het opbouwwerk de laatste jaren heeft toegepast zo langzamerhand ook door anderen zijn overgenomen. Ik kan daar uit eigen ervaring aan toevoegen dat het opbouwwerk veel uitstraling heeft, en meer dan de meeste opbouwwerkers zelf denken te herkennen in de samenleving. Van discussies over hervervakeling van macht, als je het hebt over opbouwwerk in de samenleving kun je je afvragen wat je daaraan hebt op wijkniveau. Wat dat betreft is het inderdaad heel helder als je blijft beseffen wat Coornhert gezegd heeft: "Behandel een ander zoals je zelf behandeld wilt worden." Dat is overigens een prachtig uitgangspunt voor ieder menselijk handelen. We praten in deze zaal, een merkwaardige plaats onder het beeld van de god Hermes, de god van de handel over de vraag en het aanbod van opbouwwerk. En dat is in het kader van de Sociale Vernieuwing niet zo merkwaardig omdat wij in de projectgroep vooral de nadruk leggen op input en output. Of over afrekenen op resultaten. Als je je afvraagt of er nog een taak is voor het opbouwwerk, dan zeg ik: Er ligt een gigantische berg werk voor het opbouwwerk, er is werk genoeg. Artikel 4 van het convenant dat 351 gemeenten hebben afgesloten met het rijk bepaalt, en de gemeenten accorderen dat met hun handtekening, dat Sociale Vernieuwing gemaakt en uitgevoerd moet worden in overleg met betrokkenen. Er zijn op dit moment 351 gemeenten die dat met hun handtekening hebben onderschreven, het gaat over 11 miljoen mensen en er gaat 1,6 miljard

gulden in om. Dat is dus de theorie. In de praktijk blijkt het nogal anders te gaan. Het bekende stoffige laatje dat opengaat, waarin nog wat PCG-plannen liggen. Hup, nietje er door en een stempel 'Sociale Vernieuwing' er op en klaar is Kees. Als ik dan aan de ambtenaar vraag hoe het met de buurtbewoners is gesteld, stoot hij zijn collega aan en vraagt: "Hé Willem, zijn daar buurtbewoners?" Op zo'n moment denk ik: waar is het opbouwwerk? Misschien is dat in die gemeente al wegbezuinigd. Er zijn voor het opbouwwerk, juist in het kader van de Sociale Vernieuwing nieuwe uitdagingen. Ik ben dus buitengewoon gesticht, mag ik wel zeggen over de grote bereidheid die u vandaag getoond heeft om in dat kader te functioneren, bespreekbaar te maken en daaruit hopelijk ook conclusies te trekken. Er is een grote behoefte aan opbouwwerk, dat constateer ik in vrijwel elke gemeente waar ik spreek met bewonersgroepen. Er bestaat dan ook een dringende behoefte dat het opbouwwerk zijn eigen functie opnieuw herprofileert binnen het systeem dat we nu aan het ontwikkelen zijn. De paradox van de interventie, dat is het laatste dat ik over vandaag wil zeggen, de onzichtbaarheid van de opbouwwerker wordt niet betaald. De vraag die dan gesteld moet worden is: de zichtbaarheid dan wel? In het verleden hebben we vaak gezien dat de zichtbaarheid van de opbouwwerker ook niet betaald wordt. In ieder geval is het zo dat de vragen die u vandaag de revue heeft laten passeren, en de wijze waarop u gediscussieerd heeft hebben mij de innige overtuiging gegeven dat het opbouwwerk volstrekt geen verleden tijd is. Uit de gesprekken met de vele buurtbewoners die hier aanwezig zijn is mij duidelijk geworden dat het de komende jaren nog dringend noodzakelijk zal zijn. ik hoop dat u daaruit de moed zult putten om nog even door te gaan."

Met dank aan rapporteurs Ton Joore en Bob Düste.

Hoe men de conferentie beleefde

Zoals in de conferentie-uitnodiging al was aangekondigd bestond het publiek uit opbouwwerkers en waren er ook gasten uitgenodigd uit andere sferen. Mensen die werkzaam zijn in of bij woningcorporaties, stedenbouw, arbeidsvoorziening, politie, maatschappelijk werk en gezondheidszorg. Maar ook deelnemers uit klantengroepen zoals bewonersorganisaties, patiëntenplatforms, ouderenbonden en WAO-groepen. Vervolgens verwachtten de organisatoren nog een derde groep gasten, namelijk ambtenaren, financiers en politici van landelijk en lokaal niveau. Een aantal van die gasten werd gevraagd om hun indrukken en ervaringen op te schrijven en ons toe te zenden ten behoeve van het conferentie-verslag. Onderstaand verslag beoogt een indruk te geven van alle ingezonden rapportages. Het is een kleurrijke lappendeken geworden die we in een aantal categorieën hebben ingedeeld. De categorieën zijn gebaseerd op de inhoudelijke invalshoek die door de betrokkenen is gekozen.

Algemeen politiek/staatkundig

Bespiegelingen na een conferentie

Bijna twee weken na de conferentie over samenlevingsopbouw en samenlevingsvraagstukken bericht het journaal (2 mei) over het verschijnen van een nieuwe encycliek van paus Johannes Paulus II. In dit pauselijk schrijven pleit hij voor een menselijker kapitalisme. Zijn kritiek richt zich op de consumptie-maatschappij die 'de belevingswereld van de mens volledig reduceert tot een economische'. Opvallend is de snelle reactie van de vakbonden op de encycliek. Zij zeggen zich gesteerd te voelen in hun werk, bijvoorbeeld met betrekking tot de discussie over de WAO van de afgelopen weken.

Alhoewel het niet gebruikelijk is om de paus als bondgenoot te zien bij een conferentie over opbouwwerk, kunnen naar mijn mening ook de inleiders en deelnemers aan de conferentie zich door hem gesteund voelen. De ideeën van professor Schuyt over het belang van de belangloos-

heid (het belang van het 'niet-nuttige' welzijn), de constatering van diverse sprekers over de afstand tussen leef- en systeemwereld en de geuite kritiek op de eenzijdige benadering van de mens als consument, de calculerende burger (homo-economicus) lijken aan te sluiten bij de pauselijke boodschap.

Wat het ook heeft laten zien, is dat het werken aan samenlevingsvraagstukken niet alleen gedragen kan worden door het opbouwwerk en aanverwante beroepsgroepen. Maar wat kan de bijdrage van het opbouwwerk hier aan zijn? Als niet-opbouwwerker deze vraag beantwoorden is ietwat moeilijk. De discussies over het opbouwwerk, waar op de conferentie nogal eens naar werd verwezen, zijn mij niet bekend en ook naar het beroepsprofiel ben ik nog steeds nieuwsgierig. Wel kreeg ik, toen ik in Den Helder ging werken als organisatie-medewerker bij de modelactie in het kader van het Armoedeprogramma-3 van de EG, een standaardwerk over opbouwwerk te lezen: "Opbouwwerk" van J. Boer (Van Loghum Slaterus, derde druk 1970). Met dit boek als basis gebruiken wij de methodiek van 'community development' en 'community organization' bij het werken aan de verbetering van de participatie aan het economische en maatschappelijke leven van mensen in een achterstandspositie.

In het kader van de modelactie wordt bij de ontwikkeling van een integrale aanpak getracht de mens in zijn totaliteit te benaderen. Naast het in samenhang werken op terreinen als wonen, gezondheid, werken, sociaal isolement, ligt de nadruk op aspecten als multi-dimensionaliteit, participatie en 'partnership'. In de praktijk betekent dit, dat we als 'opbouwwerkproject' zowel werken aan de activering en ondersteuning van (groepen) bewoners alsmede aan de activering van organisaties, instellingen en de gemeente.

Het activeren van organisatie en dergelijke, het optreden als ondernemer in het sociale en economische, het vinden van medestanders en het tot stand brengen van samenwerking is een rol die steeds belangrijker wordt voor het leggen van verbanden tussen mensen en organisaties. Dit is belangrijk voor de verbetering van participatie, van de sociale en economische positie van mensen en voor de verbetering van de communicatie tussen mensen en organisaties. Maar ook om voor de activering van (groepen) mensen perspectieven aan te kunnen bieden. Het aanbieden van perspectieven is ook een belangrijke voorwaarde om mensen meer aan te spreken op hun verantwoordelijkheid voor hun eigen leven en op hun medeverantwoordelijkheid als burger.

Het opbouwwerk kan niet als enige instantie verantwoordelijk worden gesteld voor het werken aan samenlevingsvraagstukken. Wel heeft het opbouwwerk een taak om op de verschillende niveaus met de betrokkenen aandacht te blijven vragen voor deze samenlevingsvraagstukken. Daarnaast is bij de aanpak van de problemen in samenhang en samenwerking met de betrokkenen, het tot stand brengen van coalities

De drie-eenheid: overheid, burger en opbouwwerk

voor de oplossing van deze problemen van essentieel belang. En dat het voor een goede participatie van de betrokkenen noodzakelijk is dat deze kunnen rekenen op een kwalitatief goede dienstverlening, ondersteuning en begeleiding spreekt voor zich.

Het werken aan deze drie taken kan bijvoorbeeld bij sociale vernieuwing het volgende inhouden:

- het op alle niveaus streven naar een hoge agendering van de doelstellingen van sociale vernieuwing;
- het mobiliseren van mensen, organisaties en instituties op de verschillende terreinen (wonen, werken etcetera) om bij de ontwikkeling en uitvoering van het sociale vernieuwingsbeleid samen te werken;
- het ondersteunen van bewoners bij het naar voren brengen van hun mening over problemen en oplossingen in het kader van sociale vernieuwing.

Samenhang in het werken aan deze taken is hierbij zeer belangrijk.

Mw. I.G.M. van Rijn, organisatie-medewerkster bij Armoedeprogramma-3 (EG). ■

Het opbouwwerk is niet in staat gebleken aan de essentie van haar werk toe te komen. Want volgens Riet de Haan is de essentie dat burgers, met de hulp van het opbouwwerk, in een staat kunnen komen waarin zij hun eigen verantwoordelijkheid als burger in de samenleving kunnen gaan dragen.

Ooit dachten we dat dat mogelijk zou zijn. Nu constateert zij dat we daar verre van zijn. Opbouwwerkers rennen van de ene groep naar de andere, blussen branden, verlenen hand- en spandiensten, maar aan de essentie van het werk komen zij niet of nauwelijks toe. Met andere woorden, het opbouwwerk heeft niet kunnen voorkomen dat mensen leven in een gefragmenteerde samenleving waar ze niet mee om kunnen gaan en zich dientengevolge niet wel bevinden. Dat alles heeft natuurlijk zijn oorzaken. Aan de drie betrokken partijen – overheid, burger en opbouwwerk – besteedt Riet de Haan in het onderstaande enige aandacht.

De overheid

Om iets over de overheid te kunnen zeggen, moet ik allereerst ingaan op mijn positie. Vanuit het buurtopbouwwerk ben ik in het vrouwenemancipatiewerk (betaald door de rijksoverheid) terecht gekomen. Enerzijds ter ondersteuning van de vrouwenbeweging en anderzijds ter ondersteuning en uitvoering van het overheidsbeleid in deze. Het leek er toen namelijk op dat de overheid door had hoe het zat met de positie van vrouwen en serieus wilde werken aan de verbetering van de positie van vrouwen. Vrouwen wisten wel wat zij wilden. Naarmate de tijd voortschreed werd echter duidelijker dat ten gevolge van de economische crisis (was dat de echte reden?) de overheidsbeslissingen steeds nadelig uitpakten voor vrouwen. Daardoor werd het veld, vrouwen en emancipatiefunctionarissen, gedwongen in een soort oppositie te gaan: proberen de overheid zo te beïnvloeden dat besluiten genomen worden die wel goed uitwerken voor vrouwen (en daarnaast moest natuurlijk het veld, de doelgroep, ondersteund, gestimuleerd en gemotiveerd worden). Maar de overheid is het daar niet mee eens. Emancipatiewerkers moeten gewoon hun werk doen en niet proberen het overheidsbeleid te beïnvloeden. Er wordt nu over ge-

dacht om een "lobby-bureau" op te zetten, betaald door de overheid, met de bedoeling deskundigen aan allerlei instanties en overheden te laten vertellen welke gevolgen het nemen van bepaalde beslissingen heeft voor vrouwen en aan te geven welke de beste beslissingen zijn. Ik wil hiermee aangeven dat de overheid zich nog steeds niet realiseert dat iedere beslissing die zij neemt gevolgen heeft voor de burger in dorp en stad. Dat de overheid zich nog te weinig afvraagt welke 'impact' bepaalde beslissingen hebben en dat de overheid nog steeds niet in staat is om goed voor al haar burgers te zorgen. Het lijkt erop dat de overheid goed zorgt voor degenen die ook goed voor zichzelf kunnen zorgen en dat het door de overheid betaalde opbouwwerk ook in dienst staat van diezelfde overheid. Het opbouwwerk moet de klappen maar opvangen.

In mijn functie als raadslid maak ik dat ook regelmatig mee. Als er ergens in een buurt of wijk problemen zijn, vinden we altijd wel weer een potje met geld om voor enkele uren per week of op projectbasis het opbouwwerk in te zetten om de problemen te kanaliseren. Het lijken soms wel zoethoudertjes want de echte maatschappelijke problemen die er aan ten grondslag liggen worden niet wezenlijk aangepakt en als het opbouwwerk kritische kanttekenin-

gen plaatst, wordt gezegd dat er gewerkt moet worden. Oppositie door het opbouwwerk en de burger is dan niet gewenst. De overheid creëert problemen, zet het opbouwwerk in om ze op te lossen en 'verbiedt' oppositioneel gedrag. Want mijn stelling dat de overheid haar eigen oppositie subsidieert gaat allang niet meer op. Bovendien doet de overheid wel alsof ze in staat is alle problemen het hoofd te kunnen bieden. Dat is ten enen male niet waar. Dat is zeer verwarrend voor de burger die zijn hoop wel heeft gevestigd op diezelfde overheid als het gaat om het oplossen van de problemen. Wel is het zo dat onze democratie werk regeneert voor het welzijnswerk in de breedste zin van het woord. Hoe bureaucratischer en fragmentarischer de overheid beslissingen neemt, hoe harder het opbouwwerk in het bijzonder, en welzijnswerk in het algemeen noodzakelijk zijn.

Het opbouwwerk

Eerder merkte ik op dat het opbouwwerk niet alert genoeg reageert op wat er in de samenleving aan de hand is. Op het congres werd opgemerkt dat HET opbouwwerk verdwenen is en in een nieuwe vorm terug is gekomen, namelijk bij buurtbeheer, sociale vernieuwing en arbeidsprojecten om er maar een paar te noemen.

Tevens is geconstateerd dat de samenleving gefragmenteerd is. Het zou een taak van het opbouwwerk zijn om de burger te leren verbindingen te leggen tussen al die fragmenten. Anders gezegd: de burger moet leren puzzelen, de samenleving moet weer één gezicht krijgen. Als de burger dat kan, kan hij zich handhaven (op zijn minst) in de samenleving en op den duur zich als volwaardig burger opstellen. (Naar mijn mening zijn burgers nooit in die

positie geweest en in die zin kan trouwens ook gesproken worden van een totaal nieuwe kijk op de positie van de burger!)

Ik wil voorop stellen dat het zinvol is dat het opbouwwerk zich laat betrekken bij al die nieuwe werkvormen en ook dat het de burger helpt bij het leren bewegen in die gefragmenteerde samenleving. Want we hebben dat voorlopig maar als een gegeven te accepteren. Het enige echte doel moet echter zijn en blijven: de burger de kans geven als volwaardig deelnemer in de samenleving te functioneren en dientengevolge de eigen verantwoordelijkheid te leren nemen.

Het is goed dat het opbouwwerk opereert vanuit haar intermediaire functie, ofschoon ik niet altijd zie dat dit lukt. De opbouwwerker is een geëngageerd mens die sterk geneigd is verantwoordelijkheden van anderen over te nemen vanuit het gevoel te willen zorgen voor die ander (ook al is men zich dat niet altijd bewust). Het is zaak te trachten die intermediaire functie zo zuiver mogelijk in te vullen zodat betrokken partijen ieder vanuit de eigen verantwoordelijkheden hun taken kunnen uitvoeren. Zo zorg je er ook voor dat verantwoordelijkheden blijven waar ze horen (bij de overheid en de burger).

Vanuit die intermediaire functie is het ook goed in te gaan op de trend om projectmatig te werken. Het geeft niet altijd langdurig zekerheid over het behoud van het werk, maar naar mijn overtuiging wil ieder mens op zijn/haar tijd het gevoel hebben dat men iets bereikt heeft, succes heeft. Met de soms zeer lange termijn doelen die het opbouwwerk zichzelf stelde, werd nooit toegekomen aan een succesje en werd het werk loodzwaar. Projectmatig werken heeft als voordelen dat de werker zich niet 'eeuwig' aan een groep, organisatie etc. kan binden, maar zo moet werken dat na verloop van tijd zelfstandig verder gewerkt kan worden. Dat heeft als voordeel dat men-

sen zich niet aan de werker gaan 'ophangen' met het risico dat de werker de verantwoordelijkheid heeft en niet de groep.

Daarnaast blijft het zaak het projectmatige werk te zien in relatie tot de lange termijn doelen die het opbouwwerk zich stelt en dat zal niet simpel zijn. Een taak die ik in dit verband ook zie voor het opbouwwerk, maar ook voor de opleidingen is dat de basisprincipes (zie onder andere het Beroepsprofiel Opbouwwerker) van het opbouwwerk gaan gelden voor alle welzijnswerk (opleidingen) in de breedste zin van het woord.

Ook het welzijnswerk is gefragmenteerd en niet zelden werkt men elkaar volkomen tegen. Als het welzijnswerk dezelfde basisprincipes en in de grond genomen dezelfde doelstellingen heeft kan het werk dat door welzijnswerkers wordt gedaan veel beter het doel bereiken. Verschillen mogen er best blijven, maar die moeten elkaar in positieve zin aanvullen. Volgens mij kan het welzijnswerk dan een factor van betekenis worden.

Met andere woorden zolang de overheid niet in staat is adequaat voor het volk te zorgen en het volk niet in staat is adequaat voor zichzelf te zorgen en op te komen, blijft de aanwezigheid van welzijnswerk en opbouwwerk van belang. Er dienen dan zowel branden geblust te worden als wel gewerkt te worden aan welzijn in de zin zoals professor Schuyt dat bedoelde.

De burger

Het gaat er dus om de burger bij te staan, te begeleiden en te stimuleren in zijn pogingen eigen verantwoordelijkheid te dragen in de samenleving. Hier ontstaat dus de discussie over 'burgerschap'. Wanneer ben je een goed burger? Daar zijn natuurlijk heel veel antwoorden op te geven en al gegeven. Daar zal ik mij niet aan wagen, maar ik heb

wel een wens. En dat is dat mensen ooit zover komen dat ze zich bewust worden van het feit dat er eigenlijk niemand is die voor ze zorgt. Dat de enige die goed voor hen kan zorgen zichzelf zijn. Zelf weet je het beste wat je wilt en wat goed is voor jou. Dat geldt voor alle situaties in het leven, zowel op micro-, meso- als macro-niveau. Het lijkt er maar al te vaak op dat mensen verwachten dat een ander, met name de overheid toch precies zou moeten weten waar die burger behoefte aan heeft.

De burger heeft ook de neiging te denken dat het leven probleemloos zou moeten zijn en als er problemen zijn dat die dan maar moeten worden opgelost door de overheid en andere instanties die door de overheid betaald worden om de burgers bij het oplossen van de problemen bij te staan. Eén van die instanties is het opbouwwerk. Hoe vaak heb ik niet gehoord dat mensen vinden dat de opbouwwerker, of welzijnswerker degene is die "er voor geleerd heeft" en het dus wel zal weten en er voor betaald wordt en het dus moet weten! Als deze het dus niet weet, of het resultaat van de inspanningen is niet naar verwachting dan worden mensen boos of zijn hevig teleurgesteld. Zo vergaat het mij ook in de politiek: ik wil graag weten wat de burger wil en op basis daarvan beslissingen nemen. Enerzijds is het echter zo dat ik niets weet als het mij niet wordt verteld, anderzijds kan ik het natuurlijk niet iedereen naar

de zin maken (en dit is niet als dooddoener bedoeld). De tijd die ik heb om mij te oriënteren op de samenleving is dusdanig weinig dat ik zelf ook nooit goed kan achterhalen wat die burger wil. Ik heb dus als bestuurder de burger ook nodig. Het leven zal echter veel meer moeten worden gezien in termen van een lange reis die moet worden ondernomen en waar de nodige obstakels zich aandienen die overwonnen moeten worden. Aan het eind van de reis zijn vele obstakels overwonnen, maar het algemene gevoel over die vakantie is goed, aldus een van de sprekers. Ik heb het dan ook met deze spreker eens dat welzijn: het overwinnen van weerstanden en moeilijkheden, het fundamenteel instemmen met bestaan is.

Ik vraag me af of, zoals een van de sprekers opmerkte, goed burgerschap (= welzijn?) is het je goed kunnen bewegen in de gefragmenteerde samenleving. Een heleboel mensen voelen zich daar niet wel bij en we zouden ons af moeten vragen of we die burger zo ver (of zo gek) moeten zien te krijgen die gefragmenteerde samenleving te accepteren.

Mij spreekt in dit kader ook veel meer aan dat de burger meer en meer moet worden aangesproken op de eigen verantwoordelijkheid voor de eigen situatie. Dat wil niet zeggen dat vanaf nu iedereen die die verantwoordelijkheid niet oppakt dan maar gestraft moet worden. Nee, zeker niet. Wel dienen wij er met elkaar naar te streven de burger

op een goede manier te leren hoe hij het heft in eigen handen kan nemen. Participatie, medezeggenschap en dergelijke schijnen in dit kader geen soelaas te bieden. Wel het leggen van de beslissingsmacht in handen van betrokkenen. Maar ook (alweer volgens een der sprekers) het stimuleren van schuldgevoel bij non-participatie. Ik vind dat bij dit soort dingen uiterste voorzichtigheid geboden is. Een overheid zal maar al te snel geneigd zijn hier op haar manier voordeel uit te trekken ten nadele van de burger (WAO-ers zijn aanstellers, wie niet werken wil, zal niet eten). Het wordt zaak het verantwoordelijkheidsgevoel voor de eigen situatie aan te wakkeren. Maar het is een zaak van drie partijen: de overheid, het opbouwwerk/welzijnswerk en de burger. In die zin ben ik het met Wil van de Leur eens: er moeten nieuwe wegen aangelegd worden tussen de burgers onderling, de overheid en de burger. Een leuke taak voor het opbouwwerk die ik vanaf deze plek veel sterkte toe wens bij het vervullen van haar zware, intermediaire taken.

Riet de Haan, Emancipatiewerkster en raadslid ■

Een evenwichtskunstenaar aan het werk

De opbouwwerker als evenwichtskunstenaar inspireerde tot het onderstaande betoog. Tijdens de inleiding van Schuyt flitsten fragmenten van interviews met een opbouwwerker en een buurtbewoonster door mijn hoofd. Helaas kwamen in de sprekershoeken andere ervaringen naar boven. De belangeloosheid en de professionele idealen leken verdrongen te worden door de principes van de markt. In sociale vernieuwing zagen de deelnemers aan de discussie geen uitdagingen, maar eerder bedreigingen. Hetty Vlug geeft haar reactie op de conferentiedag.

Opbouwwerker Piet Willems kreeg tien jaar geleden de bewoners in Den Bosch-Oost zo ver dat ze gingen vechten voor een eigen gezondheidscentrum. Dat centrum kwam er en werd een broedplaats voor talloze initiatieven: een WAO-groep, een praatgroep over incest, een groot aantal vrouwengroepen, het spreekuur van de huisarts en een timmerwerkplaats. Het predikaat 'sociale vernieuwing avant la lettre' is inmiddels aan het gezondheidscentrum Samen Beter uitgedeeld. In een interview kijkt Willems terug op de beginperiode van zijn werkzaamheden als opbouwwerker (I. Horstik, Gezondheid centraal in patiëntenplatform, in: Tijdschrift voor Gezondheid en Politiek, jrg. 9, nr. 2, april 1991). Het is dan 1975. "In Oost zijn we begonnen aan de andere kant, door mensen hun problemen niet af te nemen. Dat kan een woning zijn, maar ook blindheid. Vanuit ervaringen, belevingen van mensen, vanuit hun context zochten we samen naar oplossingen, naar hulpmogelijkheden van beroepskrachten of naar hulp van andere buurtbewoners. We gingen uit van de kracht van de mensen zelf, van zelforganisatie." Actie, reflectie en verbreding zijn woorden die regelmatig in dat interview terugkeren. Voor Piet Willems zijn ze onlosmakelijk met het werken in Oost verbonden en verantwoordelijk voor het hechte sociale netwerk dat in de loop der jaren is ontstaan. Van Paolo Freire heeft hij geleerd dat je mensen niet vol moet gooien, maar ze moet laten groeien door hen de zeggenschap te laten over de definitie van hun eigen problemen.

Annie van Oort woont in Den Bosch-Oost en is vijftien jaar actief in de buurt. Zij komt uitgebreid aan het woord in een binnenkort te verschijnen publikatie. (Gezondheid in achterstandsgebieden, NCDB, najaar 1991) Haar ideeën over het opbouwwerk, of misschien preciezer over Piet Willems: "We hebben in de buurt geijverd voor een buurthuis en voor een gezondheidscentrum. Je merkte dat Willems je iemand liet zijn en dat gaf je een hoop eigenwaarde. Want hij nam je mee naar het stadhuis en dan nam niet hij het woord, maar dan zei hij: "Laat Annie het maar vertellen." Dan zag je een microfoon op tafel en dat kende je

niet. Ergens was dat heel eng maar je voelde ook: hé, ik ben iemand (...) De waarde van het gezondheidscentrum en Piet Willems is dat hij altijd weer weet de mensen erbij te betrekken. Laten voelen dat je iets waard bent. En als je zegt: "Ik kan het niet," dan zegt hij: "Ik denk dat je het wel kan." En ik denk dat zo iets een mens, ook al heb je het niet breed, rijker maakt."

Schuyt gebruikt in zijn inleiding de metafoer van evenwichtskunstenaar voor de opbouwwerker. Onwillekeurig dwalen mijn ogen af. In de nok van de Beurszaal bevinden zich staalharde, strak gespannen kabels. Ze houden de imposante ruimte in balans. In de zaal is geschuifel te horen. De opbouwwerkers die de zaal vullen blikken eveneens omhoog. Een van hen is de heer Willems. Past de metafoer van evenwichtskunstenaar? Kan Annie van Oort zich vinden in de door Schuyt gehanteerde definitie van welzijn? Zal zij fundamenteel instemmen met haar bestaan?

Ook opbouwwerker Piet Willems was op de conferentie aanwezig.

Noch de door Schuyt gebruikte metafoor voor de opbouwwerker noch de definitie van welzijn zijn zonder meer over te plaatsen naar twee unieke mensen. Toch was het wel precies dit voorbeeld dat me als eerste te binnen schoot. Misschien niet vanwege de metafoor van de evenwichtskunstenaar maar wel vanwege het "belang van belangeloosheid" en de noodzaak om te interveniëren: juist het handelen van bewoners stimuleren en ondersteunen staat voorop.

Annie van Oort heeft vol verve verteld welke weerstanden zij is tegen gekomen en hoe ze overwonnen zijn. Politici waren niet gewend buurtbewoners als krachtige actievoerders voor goede gezondheidsvoorzieningen tegen te komen. Familieleden vonden de publieke activiteiten van Annie van Oort in het begin wel erg radicaal. En gedurende de vijftien zeer actieve jaren in het gezondheidscentrum vond Annie voortdurend nieuwe uitdagingen en deden zich nieuwe belemmeringen voor die telkens overwonnen moesten worden.

Ze was gastvrouw in het gezondheidscentrum, stelde cliënten op hun gemak, nam verantwoordelijkheden in het vrouwen centrum, nam deel aan de jaarlijkse organisatie

van vrouwendagen en aan de beleidsontwikkeling van het centrum. Ik ontmoette haar op een tweedaagse studieconferentie over gezondheidsvoorlichting in achterstandssituaties. Op de tweede dag kwam het praten over die achterstandsmensen en die armoedemensen haar de neus uit. "Ik ben de enige die een zogenaamde "achterstandsstoel" bezet en als jullie het hebben over armoede en gezondheid zonder dat achterstandsmens en dat armoedemens erbij te betrekken, bereik je niets." Waarom wordt er zoveel gepraat over armen, waarom is er geen communicatie, wat wordt er nagestreefd?

Uit informele gesprekken op de conferentie over samenlevingsvraagstukken en door het volgen van wat discussie bleek dat de inbreng van Schuyt gewaardeerd werd. Welzijn is belangrijk om na te streven, was een veel gehoorde mening, maar... het opbouwwerk krijgt steeds meer concurrentie via de sociale vernieuwing, de waardering voor het opbouwwerk is zo gering en als opbouwwerkers zich onzichtbaar moeten maken – moeten niet al te snel interveniëren, hoe kunnen dan resultaten zichtbaar worden gemaakt? Een term als 'midlife crisis' werd gebezigd; de gemiddelde opbouwwerker wordt immers steeds ouder. De evenwichtskunstenaren waren niet aan het woord. De opbouwwerkers zagen geen uitdagingen hoog boven zich, maar slechts grote belemmeringen.

De discussie stemde me niet vrolijk. Wat werd er bedoeld met de opmerking dat sociale vernieuwing zoveel concurrentie oplevert? Is het zo dat vele opbouwwerkers al volgens 'marktprincipes' werkzaam zijn en net als vele andere beroepsgroepen (weer) moeten leren om de straat op te gaan, te luisteren naar initiatieven en plannen van burgers, te bemid-

delen en waar nodig ook actie niet te schuwen? Oftewel weer moeten leren zich goede principes van sociale vernieuwing eigen te maken? Of hebben andere beroepsgroepen de functies van het opbouwwerk overgenomen? Bemiddelen deze beroepsgroepen tussen verschillende partijen die bijvoorbeeld betrokken zijn bij buurtbeheer, brengen zij bijeen wat voordien langs elkaar heen schoof, stimuleren en honoreren zij initiatieven van onderop, brengen zij vruchtbare en tijdelijke samenwerkingsverbanden tot stand? Mocht dat zo zijn dan liggen de kansen voor het opbouwwerk om zich te verbreden, te verdiepen en te verbinden aan andere personen, organisaties en instellingen voor het oprapen.

Naast de evenwichtskunstenaar zie ik voor de trapezewerker en de clown eveneens interessante rollen weggelegd. Mits allen zich maar verantwoordelijk weten voor de noodzaak om van onderop op te bouwen, medezeggenschap, participatie en welzijnsbeleid vorm te geven. In een compleet circus bieden vele optredens gezamenlijk een mooie ervaring.

Hetty Vlug, Nederlands Centrum voor Democratie en Burger-schapskunde. ■

Opperlieden

Op vrijdag 19 april werd in de schitterende Beurs van Berlage een conferentie gehouden over 'samenlevingsopbouw en samenlevingsvraagstukken'. Als lid van de Tweede Kamer en woordvoerder voor welzijn namens de CDA-fractie woonde Berry Esselink die conferentie met wisselende gevoelens bij. Immers er werd een spiegel voor gehouden, terwijl het licht – ontstoken door de inleidingen – soms heel vreemd in die spiegel viel. Het beeld dat zo in de spiegel verscheen was, althans in zijn ogen, soms merkwaardig, soms opmerkelijk. Esselink signaleert.

In de eerste plaats deed het mij goed niet het enige kamerlid te zijn die een dagdeel uittrok. Peter Lankhorst van Groen Links was er ook. Die is er vaak als de samenleving aan het woord is. Tot mijn vreugde trof ik verder een van mijn voorgangers in de CDA-fractie, namelijk het oud-kamerlid Mieke Andela-Bauer. Mijn eigen samenlevingsopbouw ter conferentie was begonnen. Het was plezierig met haar woorden en gedachten te wisselen. Burgerschapsvorming als inzet voor sociale vernieuwing spreekt het CDA aan. Het is in andere woorden – de onze zijn door veelvuldig gebruik wellicht versleten en verschoten – een betere poging mensen op het spoor te zetten van 'mensen zijn medemens zijn of niet zijn.' Dat het daarbij (bij sociale vernieuwing dus) gaat om de directe leefomgeving met trefwoorden als veiligheid en milieu, maar ook eten, wonen en werken maak ik mee. Ik miste echter woorden als 'trouw', 'ontmoeting' en 'zorgzaamheid'. Dat burgerschapsbevordering een associatie met staat en alles wat des overheids is oproept, is voorts weer duidelijk. En dat in een complexe maatschappij als de Nederlandse, professionele hulp voor hen die het spoor enigszins bijster zijn of dreigen te raken nodig is, valt in te zien. Maar waarom professionele hulp moet onttaarden in 'communicatiebevordering tussen de burger, groepen van burgers en de overheid' ontgaat mij. Veel dichterbij huis zijn de door Schuyt gebruikte woorden als heilheidservaring en welbevinden. Daarom is welzijn ook niet klein te krijgen door Tussen- en andere in guldens geschreven balansen. Welzijn is geen marktfenomeen. Maar

een geluksgevoel van mensen waar de staat niet af kan doen. Wel iets toe kan doen, namelijk door belangeloze inzet van velen voor de samenleving als geheel of voor leden van de samenleving randvoorwaarden te scheppen.

Bijvoorbeeld door professionele hulp te organiseren. Niet te veel. Dat zou verstikkend werken. Niet te weinig. Dat leidt tot verdrogingsverschijnselen. Maar juist genoeg. Ook voor de overheid is het balanceren. En dat terwijl velen de overheid uit balans willen brengen. Niet met opzet, maar simpelweg door van alle kanten aan haar te trekken. En dat nog met aanzienlijke verschillen in trekkracht.

Van Zuthem attendeerde er terecht op dat sociale vernieuwing zo georganiseerd zou moeten zijn, dat de betrokkenen de beslissingsmacht hebben. Kom daar maar eens om in de eerste de beste gemeente die – geënthousiasmeerd door de club van Schaefer – aan de slag is gegaan. Het meest in het oog springende startbesluit is vaak de benoeming van een coördinerend wethouder, een Ien Dales op gemeentelijk niveau.

Ik ben het dus hartgrondig met van Zuthem eens. Betrokkenen, de mensen in buurten en wijken, moeten de zeggenschap hebben over de vorm waarin sociale vernieuwing in hun omgeving wordt ingevuld. Als regelmatig de straat opruimen de hoogste prioriteit heeft, moet dat punt dus eerst van de baan. Ook al is het voor de coördinerend wethouder niet spectaculair.

Eens was ik het ook met zijn opmerking dat professionele begeleiding van de zeggenschap in handen van betrokkenen een taak is van opbouw-

werkers. En dat die taak zich kan richten op het stimuleren van – informeel – leiderschap in dat proces. Leiderschap, dat tegengas kan geven aan weer nieuwe elitevorming, ook bij sociale vernieuwing. De eerste signalen daarvoor zijn er al weer. Sociale vernieuwing als ruilverkaveling in maatschappelijk opzicht. Een beeldend verhaal van Van de Leur. De waarschuwing voor toenemend in plaats van afnemend lokettisme is terecht. Te weinig bestuurders op gemeentelijk niveau, op het niveau van de uitvoeringsorganen van sociale zekerheid, in de zorg- en gezondheidsvoorziening zijn er van doordrongen hoe dodelijk voor het zelfbewustzijn van het mensen 'het kastje en de muur zijn'. Hoe langs die weg mensen van verantwoordelijke tot afhankelijke wezens worden gemaakt. Hoe je op die manier de samenleving afbreekt in plaats van opbouwt.

Voor landelijke politici, die hoogst verantwoordelijk worden gehouden voor de inrichting van dit totale systeem geen vreugdevolle blik in de spiegel. Wel een die verplicht. Zeker als je behoort tot een fractie die al zeer geruime tijd, met vallen op opstaan, mee vorm geeft aan dat deel van de samenleving, dat in wetten en regels valt te vangen of door overheidsbeleid wordt beïnvloed. Het verplicht tot nog meer luisteren naar wat mensen in de samenleving te melden hebben. Aan kritiek, maar ook aan bijval voor wat wel is gedaan.

Bij het herverkavelen van de maatschappij is deskundige (bege)leiding nodig. Opbouwwerk kan die leveren. De verkaveling wordt door de mensen zelf gedaan. Zij zijn voor het resultaat ook zelf verantwoordelijk. Het motto van Coornhert, zoals Hes memoreerde 'behandel de ander zoals jezelf behandeld wil worden' gaat in dat herverkavelingsproces, dat overigens nooit eindigt, meer dan op. Egoïsme in spiegelbeeld.

Berry Esselink, lid Tweede Kamer (CDA).

Volkshuisvesting en opbouwwerk terug en nooit weg geweest

Op de conferentie 'Samenlevingsopbouw en samenlevingsvraagstukken' van 19 april jl. te Amsterdam was Cees van Ierssel aanwezig als 'gast met een speciale opdracht'. Deze opdracht hield in om een artikel te schrijven vanuit zijn positie in de samenleving – een volkshuisvestelijke – en daarbij te overwegen welke betekenis én welke vernieuwingskansen er voor opbouwwerk zijn.

Zijn inzichten in volkshuisvesting en opbouwwerk zijn gebaseerd op praktijkervaring. Als opbouwwerker was hij tot 1987 gedurende tien jaren bewonersbegeleider in na-oorlogse nieuwbouwuurten in Breda. Samenlevingsopbouw, verval, sociaal beheer en buurtbeheer waren belangrijke aspecten van zijn werk destijds. Als organisatie-adviseur is hij werkzaam bij de Nationale Woningraad op het districtskantoor te Tilburg. Hij is dagelijks betrokken bij diverse volkshuisvestingsactiviteiten, projecten en cursussen, en als algemeen bestuurslid van woningbouwvereniging Volkshuisvesting Breda wordt hij regelmatig geconfronteerd met allerlei complex- en buurtproblemen waarbij onder andere opbouwwerk een bepaalde functie vervult.

Allereerst geef ik in mijn artikel een schets van de ontwikkelingen in de volkshuisvesting welke van belang zijn voor de woonsituatie van bewoners, hun woonlasten en hun positie in relatie tot andere volkshuisvestingspartners. Deze ontwikkelingen zullen er toe leiden dat het 'zorgveld' aan de onderkant van de markt waarin primaire aandachtsgroepen zich bevinden steeds meer aandacht verdient.

Binnen deze volkshuisvestelijke context worden daarna – naast de reeds bestaande opbouwwerkactiviteiten – accentverschuivingen voor opbouwwerk aangegeven. Met name op lokaal niveau liggen mijns inziens kansen voor het opbouwwerk.

Ontwikkelingen in de volkshuisvesting

Op vijf juli 1990 aanvaardde de Tweede Kamer de nota 'Volkshuisvesting in de jaren negentig', waarin de toekomst en de rollen van de volkshuisvestingspartners worden vastgelegd. Het rijk ziet voor zichzelf – al dan niet onder bezuinigingsdruk – een meer terughoudende rol weggelegd: eenvoudiger regelge-

ving, minder controle en minder administratieve rompslomp.

Accentverschuivingen in de volkshuisvesting vinden plaats in de richting van:

- de gemeenten; die onder andere taken krijgen toebedeeld in de uitvoering van toezicht en corporaties
- de corporaties; die een grotere zelfstandigheid krijgen bij het beheer van hun woningbezit
- de woonconsumenten; die nadrukkelijker bij beheer en beleid dienen te worden betrokken.

Om de overheidsuitgaven van volkshuisvesting beheersbaar te maken, zien we enkele ontwikkelingen in gang gezet worden welke onder meer beogen: de objectsubsidies verder te beperken; lagere programma's vast te stellen voor nieuwbouw en woningverbetering; een beheersbaar huurbeleid te bereiken, onder andere door kostendekkende huren, doorstromingsbevorderende maatregelen en een scherper toewijzingsbeleid.

Volkshuisvestingssubsidies zullen nog nadrukkelijker dan al het geval was, worden gericht op de zogenaamde aandachtsgroepen: lagere inkomensgroepen in het algemeen,

ouderen, jongeren, etnische minderheden en vluchtelingen in het bijzonder.

In de maatregelen die recentelijk in het kader van de tussenbalans zijn genomen, zien we welke diepe sporen worden getrokken:

- forse huurverhogingen de komende jaren van 5½%
- geen compensatie hiervoor ten behoeve van lagere inkomensgroepen door middel van individuele huursubsidie
- nieuwbouw welke voor de doelgroepen onbetaalbaar dreigt te worden
- wegvallen van de niet-ingrijpende woningverbetering.

De reeds eerder genoemde accentverschuivingen worden momenteel vorm gegeven in taakstellende en taakzichhoudende voorstellen. Het rijk stelt daarbij regels op hoofdlijnen vast en de invulling ervan vindt op lokaal niveau plaats op basis van overleg, op voet van gelijkwaardigheid en niet respect voor ieders verantwoordelijkheden. De lokale partners zijn daarbij met name de lokale bestuurders en hun ambtenaren, corporatiebesturen en hun medewerkers en bewoners met hun organisaties.

Het toezicht van bovenaf verschuift naar verantwoording door corporaties achteraf, over vooraf bepaalde prestatievelden. Een van die prestatievelden betreft het betrekken van huurders bij beheer en beleid. Er liggen voorstellen om op lokaal niveau convenanten te sluiten tussen gemeenten, sociale verhuurders en huurders(organisaties) over de vervulling van de prestaties en over de voorwaarden waaronder deze prestaties kunnen worden geleverd.

Volkshuisvesting en opbouwwerk

Opbouwwerk is altijd sterk betrokken geweest op de woon- en leefsituatie van bewoners. Ondersteuning

van bewonersgroepen bij de aanpak van dergelijke problemen maakte altijd al een belangrijk deel van het opbouwwerk uit. Gelet op de toekomstige ontwikkelingen in de volkshuisvesting zal dat mijns inziens zeker niet minder of anders worden. Het opbouwwerk heeft in de buurten en wijken altijd al een belangrijke bijdrage geleverd, mede vanwege de opgebouwde vertrouwensrelatie met buurtbewoners. Dat zien we in de stadsvernieuwing, bij groot-onderhouds of woningverbeteringsactiviteiten, bij buurtbeheerprojecten en bij sociale vernieuwingsinitiatieven.

Een centrale taak voor het opbouwwerk op buurt/wijkniveau blijft daarom het ondersteunen van bewoners(groepen) bij de aanpak van door hen ervaren problemen in hun woon- en leefomgeving. Het sterke daarbij is de aandacht die het opbouwwerk geeft aan de onderlinge samenhang van vraagstukken. Daarbij kan een onderscheid gemaakt worden in drie taakvelden: sociaal organisatorische ondersteuning, strategische ondersteuning en educatieve ondersteuning. Worden volkshuisvestelijke ontwikkelingen vertaald naar hun effecten op complex- of buurtniveau dan zal aandacht geschonken moeten worden aan het versterken van de sociale structuur op buurtniveau. Dat is nodig om:

- snelle acties te voeren met betrekking tot klachten over de kwaliteit van de diverse beheerobjecten
- adequate toedeling van de beschikbare ruimte om diverse ruimtelijke functies te verkrijgen

- aandacht te besteden aan samenhang in buurtproblematiek, de oplossingen en het oplossend vermogen in de buurt (onder andere buurtbeheer/buurtmanagement)
- aandacht voor probleemsignalering(ssystemen) omdat steeds blijkt hoe belangrijk het is om op complex- en buurtniveau vroegtijdig problemen te signaleren.

Naast aandacht op buurt/wijkniveau pleit ik voor aandacht op lokaal niveau. In veel plaatsen bestaat er op stedelijk niveau al lang geen hechte bewonersstructuur meer; diensten-gevolge ook geen stedelijke opbouwwerkfunctie meer. Die functie is wegbezuinigd of omgezet naar een formatieplaats op buurt/wijkniveau of, wordt projectmatig ingezet. De taakstellende en toezichhoudende voorstellen op lokaal niveau met betrekking tot sociale verhuurders enerzijds is een aanleiding om deze stedelijke functie opbouwwerk nieuw leven in te blazen. Anderzijds zien we dat steeds meer gemeenten zullen overgaan tot het ontwikkelen van lokale huisvestingsplannen, waarin samenhangend beleid op diverse (volks)huisvestingsterreinen wordt opgenomen. Onderwerpen daarbij zijn onder andere nieuwbouw, vestigingsbeleid, woonruimteverdeling, doorstromingsbeleid, woonlastenbeleid en de relatie met (sociale) verhuurders.

Het volgen, adequaat reageren en op basis van gelijkwaardigheid als bewonersorganisaties meedoen op lokaal niveau geschiedt over het algemeen niet of nauwelijks. Illustratief daarbij is de geringe reactie op voorstellen en maatregelen uit de Tussenbalans. Het lijkt of haast geen enkel huurderscomité zich reali-

seert wat de consequenties zijn voor huurders. Een kans voor het opbouwwerk om hieromtrent initiatieven te nemen.

Daarbij denk ik onder andere aan het opzetten van een bewonersstructuur op lokaal niveau; het organiseren van allerlei trainingsprogramma's met betrekking tot lokale volkshuisvesting ten aanzien van beheer/beleid sociale verhuurders, woonlastenbeleid, nieuwbouw en woonruimteverdelingsbeleid. En aan het ondersteuning geven aan de lokale organisatiestructuur om te bereiken dat huurders een gelijkwaardige positie kunnen innemen voor wat betreft taakstellende en toezichhoudende activiteiten in samenwerking met gemeente en corporaties.

Op de conferentie hebben diverse inleiders maar zeker de diverse deelnemers aan de discussie in de sprekershoeken mij gesterkt in de gedachte dat er zich op het terrein van de volkshuisvesting voldoende kansen voordoen voor het opbouwwerk. In feite is het er nooit weg geweest.

Cees van Ierssel, Tilburg ■

De meetbaarheid van het opbouwwerk

Enige tijd geleden kreeg de instelling waar ik werk, Woningbouwvereniging Het Oosten in Amsterdam, de uitnodiging om als 'gast met opdracht' het congres 'Samenlevingsopbouw en samenlevingsvraagstukken' bij te wonen. Gezien mijn achtergrond werd ik gevraagd Het Oosten te vertegenwoordigen. Deze persoonlijk getinte bijdrage is intern doorgesproken en kan dan ook worden beschouwd als een bijdrage van Het Oosten.

De uitnodiging sprak me meteen aan. Na een aantal jaren als opbouwwerker te hebben gewerkt ben ik in 1983 bij Woningbouwvereniging Het Oosten gaan werken. De professionele interesse vanuit mijn huidige functie werd dus gemengd met een stevige nieuwsgierigheid naar de stand van zaken in het opbouwwerk anno 1991.

En om met de deur in huis te vallen; ik heb de indruk dat er sinds 1983 niet veel is veranderd. Het opbouwwerk wordt gepresenteerd als de oplosser van maatschappelijke problemen. Hoe het opbouwwerk dat zou moeten doen is tijdens het congres niet of nauwelijks aan de orde gekomen. Ook in de 'sprekershoeken' heerste over dit aspect verwarring. Gesproken werd er over 'welzijn' en het ontbreken ervan. De effecten van de Tussenbalans werden uitgemeten. Sociale vernieuwing biedt nieuwe mogelijkheden.

Conclusie was, dat het opbouwwerk hieraan zou moeten werken. Hoe, was niet aan de orde.

Natuurlijk is er voor het opbouwwerk veel te doen. Het benoemen van problemen in grote termen legitimeert het bestaan van de werksoort echter niet. Die legitimatie zal moeten komen uit het concrete werken aan oplossingen. Juist in minder grote termen kan opbouwwerk van groot nut zijn voor de gebruikers en niet alleen voor hen. Zo is mijn ervaring, dat de kwaliteit van de stadsvernieuwing er op vooruit gaat als er deskundige ondersteuning voor de bewoners aanwezig is. Bij woningbouwverenigingen is overleg met bewoners over de opzet van grootonderhouds- en verbeteringsplannen inmiddels ingeburgerd. Een bewonerscommissie die onvoldoende tegenspel kan bieden verliest echter de geloofwaardigheid bij haar eigen bewoners. Blind actievoeren en eisen stellen in plaats van overleggen werkt ook averechts. Een deskundige opbouwwerker kan zorgen voor een evenwichtiger verhouding tussen beide gesprekpartners. Het resultaat is veelal een plan, dat zowel acceptabel is voor de bewoners als voor de corporatie.

Verschillende inleiders zetten zich af tegen de kennelijk op dit moment gangbare terminologie binnen het opbouwwerk, waarin gesproken wordt over een 'markt' en een 'produkt'. Er zou geen volwaardige markt zijn en een produkt als 'welzijn' is niet meetbaar. In hun beperkte zin zijn deze opmerkingen uiteraard terecht. Toch acht ik deze kritiek gevaarlijk.

We leven in een maatschappij die

sterk verzakelijkt is. Ook het welzijnswerk zal zijn waarde steeds weer moeten bewijzen. De grote bedragen die aan subsidies worden verstrekt dienen te worden verantwoord. Welzijn mag dan niet meetbaar zijn, welzijnswerk dient dit wel te zijn. In de volkshuisvesting vindt op dit moment een ontwikkeling plaats, waarbij toegelaten instellingen worden beoordeeld op hun volkshuisvestelijke prestaties. Het bijzondere hierbij is, dat deze prestaties meetbaar gemaakt worden. Ook voor het opbouwwerk kan ik me goed voorstellen dat 'het produkt' opbouwwerk meetbaar wordt gemaakt. De publicatie van het 'Be-roepsprofiel Opbouwwerker' geeft een duidelijk inzicht in de functie en de kerntaken daarbinnen.

Albert Laterveer, Namens Woningbouwvereniging Het Oosten ■

Wat hebben opbouwwerkers en ouderenadviseurs gemeen?

Een korte beschouwing over problemen van ouderen in een binnenstad jungle

In de Amsterdamse binnenstad opereert een kleine coöperatieve welzijnsorganisatie die flexibel op de veranderingen in de buurt in speelt. Zich leent als organisator en werkgever voor projecten die uit initiatieven in de buurt zijn ontstaan. De organisatie is zeer kleinschalig en diep geworteld in de historische belangen van de buurt. De bestuursleden worden benoemd door de bewonersraad van de Nieuwmarkt. Dat er zeer betrokken buurtbewoners in het bestuur zitten vormt mede het succes van deze kleinschalige organisatie. Voortdurend wordt er voor gewaakt dat overprofessionalisering toeslaat. Het bestuur is er zeer alert op dat de professionals bepalen hoe zij vinden dat de wereld eruit moet zien. Ze doen dit met een bewonderenswaardige tact, want ook de inbreng van de professionals wordt wel degelijk zeer serieus genomen. Stichting Buurtvoorzieningen Flesseman is de boeiendste werkgever die ik in mijn loopbaan ooit heb gehad.

De doelgroep van de stichting is de oudere binnenstadbewoner. Een binnenstad die zich kenmerkt door stadsvernieuwing, handel, onduidelijke bedrijvigheid, toerisme, concentratie van druggebruikers, zwerende mensen, kantoren, verstopt verkeer, hoerenbezoekers, horeca, markt, criminaliteit. Blijf als ouder wordende mens in die jungle maar eens overeind.

De Stichting Buurtvoorzieningen Flesseman houdt zich bezig met het organiseren en het versterken van "het belang van deze belangelozen". Een mooi getypeerde paradox die ik op het opbouwcongres hoorde. De basisfilosofie van de stichting is dat ook de ouder wordende mens bij de samenleving hoort. Een gezonde samenleving kan niet zonder oudere medemensen. Als bewoners van de wijk moet je er al-

les doen om in die jungle ook voor hen een plek te behouden. Het gaat dan om de gehele maatschappelijke infrastructuur die toegankelijk moet zijn en blijven voor ouderen. Ook wanneer hun probleemoplossend vermogen afneemt en hun hulpvragen stijgen.

Helaas is de werkelijkheid dikwijls anders en ervaar je als ouderenwerker dagelijks hoe indringend je interventies nodig zijn om het belang van de oudere belangelozen te dienen.

Het is het gevecht tegen de te snelle samenleving, de toeslaande bureaucratie die mensen reduceert en hun problematiek fragmentariseert tot "een geval", organisaties die hun eigen belang dienen in plaats van dat van de oudere consument. Het is knokken tegen de belangen van jongere mensen die carrière willen maken, die woonrechten opeisen, die in te snelle auto's rijden, die ouderen omver lopen, die een openbare lift afgesloten willen hebben vanwege overlast door drugsgebruikers. Het is het voortdurend aan de kaak stellen van de ambtelijke bureaucratie en ijdelheid die fatsoenlijke voetgangersoversteekplaatsen tegenhouden, die herprofilering van pleinen en straten organiseren en de wensen van oudere bewoners negeren.

Die er niet in slagen om samenhang in gemeentelijke diensten aan te brengen waardoor men permanent langs elkaar heen werkt, naar elkaar verwijst en na lang aandringen en met veel vertraging wordt eindelijk uitgesproken welke gemeentelijke dienst verantwoordelijk is voor welk terrein.

Als oudere belangeloze zonder economische betekenis ben je niet interessant meer voor de samenleving, en dat wordt in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt bestreden. We vinden dat we ouderen nodig hebben. Een levenscyclus wordt gemaakt door meerdere generaties en

het is ongezond dat uit elkaar te rukken. Met de invalshoek van de oudere bewoner werken we aan een goede maatschappelijke infrastructuur waar ook andere generaties mee geënd zijn.

Daarnaast opereren we in het gebied van individuele interventie bij ouderen. We trachten omslagpunten waarna ouderen afhankelijk worden van instanties uit te stellen. We doen dit met ouderenadviseurs die onafhankelijk van belanghebbende organisaties ouderen adviseren bij het oplossen van problemen. Zij bedenken oplossingen die passen bij de levenssfeer en levensgeschiedenis van de betrokken oudere.

Deze ouderenadviseurs zijn er gekomen door een gemeenschappelijk initiatief van SAK (Wijkverpleging), PSC-Thuiszorg (gezinsverzorging), SWB (gecoördineerd ouderenwerk) en St. Buurtvoorzieningen Flesseman. Deze ouderenadviseurs slagen erin om de verbindingen open te houden naar hulpgevend instanties maar ook door marktinformatie terug te geven over hoe ouderen de ontvangen hulp ervaren. Verder bezoeken zij ongevraagd mensen boven de tachtig om in een vroegtijdig stadium de mensen die problemen ervaren, op te speuren en hen aan te moedigen het heft in eigen handen te houden.

Het bovenstaande verhaal is een menselijk verhaal. Het schetst een solidaire kleinschalige samenleving in de binnenstad. Het gaat over bewoners die houden van hun stadsdeel en zich niet willen laten verdringen door overheersing van commerciële, economische belangen. Om dit in stand te houden heeft deze wijk opbouwwerkers en ouderenwerkers nodig die de bevolking hierbij adviseren. Die soms de belangenbehartiging even van hun overnemen zonder die af te nemen. Professionals die verantwoording afleggen, openheid en inzage in hun werk ten behoeve van de buurt geven.

Het verhaal van de versterking van de vraagzijde is tot hier wel duidelijk. Tegenover de vraagzijde staat de aanbodkant. Het is het kille verhaal van organisaties die schaarste moeten verdelen, die eisen van interne 'efficiency' moeten stellen, die werken met normeringen en scorelijsten, die eisen stellen aan voorwaarden waaronder hulp verstrekt wordt, die in machts termen denken, die monopolie posities trachten te creëren om het eigen hoofd boven water te houden. In deze aanbodorganisaties werken ook professionals. Zij leggen verantwoording af aan hun organisaties en niet aan de buurtorganisatie. Zij kunnen zich verschuilen achter hun opdrachtgever en raken daardoor nogal eens in gewetensnood of loyaliteitsconflict. Willen deze organisaties met hun specifieke opdracht de aansluiting niet missen met de 'markt', dan hebben ze daar vertegenwoordigers of handelsreizigers voor nodig. De wijkverpleging, gezinsverzorging, gecoördineerd ouderenwerk en de buurtvoorzieningen Flesseman hebben dat goed begrepen door ouderenadviseurs aan te stellen uit hun eigen middelen. Zij zijn net als de opbouwwerkers: olie voor de samenleving. Opbouwwerkers en ouderenwerkers treden op als intermediair, houden verbindingen open, verstaan en spreken de taal van de belangelozen en kunnen de 'dunspraak' van de aanbodzijde plaatsen en bezigen en hebben maar één belangrijk doel voor ogen: het belangelooz dienen van het belang van de belangelozen.

Liesbeth Klein Beernink, coördinator Buurtvoorzieningen Flesseman en Ouderenadviseurs Flesseman. ■

Gelukkig geen symposium

De bijeenkomst van 19 april, over samenlevingsopbouw en -vraagstukken, werd gelukkig aangekondigd als conferentie. (Ik teken namelijk altijd wat aarzelend in op symposia gezien de oorspronkelijke betekenis van het woord, namelijk: drinkgelag en diner met discussie, zij het dan vooral over filosofische en esthetische zaken.) Men werd dus geacht iets mee te brengen, bij te dragen. Welnu dan, een reactie vanuit mijn positie van voorzitter van 'Welzijn voor ouderen' van een middelgrote stad: Den Helder.

Kuypers stelde dat burgerschap is verengd tot consumentisme, wat uitgangspunt kan zijn voor de ontwikkeling van het werk. Het opbouwwerk heeft een middenpositie, is tevens intermediair, tussen overheid en burgers. Voor een bepaalde groep ouderen zal dat consumentisme ook wel gelden. Voor de overigen, met een kop vol kreukels en grijs haar (omdat ze al lang rondlopen en intensief geleefd hebben en dus ook flink gesleten zijn), degenen, die op een of andere wijze gebruik moeten maken van de hulpverlening, geldt binnen 'Welzijn voor ouderen' de opvatting, dat zij wat meer overtuigd zouden kunnen zijn dat zij de klant van de dienstverlening zijn. Zij zouden zich best iets meer als consument mogen gedragen.

In de werkwijze bij 'Welzijn voor ouderen', zowel op bestuurs- als uitvoerend niveau, wordt dan ook consequent aangedrongen op zorg op maat (de handelswaar van de dienstverlening) voor de ouderen. Immers als ik, om in consumententermen te blijven, bij de bakker drie bruine sesambolletjes bestel, neem ik ook geen genoegen met een ongesneden half wit brood.

De definitie van welzijn van professor Schuyt als 'een fundamentele instemming met het bestaan, moeilijkheden overwinnend, niet

gefragmenteerd, non-comparatief, niet utilitair en met een intrinsieke waarde is eeren die door mij van harte wordt onderschreven. Deze definitie geeft tevens aan wat voor een wondermens die opbouwwerker moet zijn: een sociaal ondernemer met spirit en antennes. 'Welzijn voor ouderen' heeft in tegenstelling tot Schuyt geen moeite met het 'op de markt gooien van het produkt', in dit geval het produkt 'zorg op maat', dat gedeeltelijk in een opbouwfase verkeert, zeker wat de organisatie en de acceptatie betreft.

De medezeggenschap is bij 'Welzijn voor ouderen' ver doorgevoerd. Ouderen runnen hun eigen activiteiten in drie dienstencentra onder leiding van zogenaamde societeitsraden. Zij krijgen ondersteuning indien zij dit zelf wensen. Aan bonden wordt in ruime mate gastvrijheid verleend met betrekking tot vergaderruimte en andere faciliteiten. De specifieke, bedrijfsgerichte 'items' van van Zuthem bieden hoe waar ook, minder aanknopingspunten naar het ouderenwerk.

'Welzijn voor ouderen' is geen voorstander van contractfinanciering. Dit biedt geen mogelijkheid tot een consistent personeelsbeleid, dat onder andere gericht is op zekerheid en continuïteit. Iets anders is dat er ingespeeld moet kunnen worden op wisselende realiteit en actualiteit. Men zou kunnen denken aan een aantal basisafspraken omtrent het werk en een daaraan gekoppelde personeelsformatie. Daarboven, afhankelijk van wat zich voordoet, een extra en apart bekostigd incidenteel pakket werkzaamheden op contractbasis.

Mw. M.L. Rouffaer-van Dongen, Welzijn voor ouderen, Den Helder ■

Speelt opbouwwerk een rol bij sociale vernieuwing?

Op verzoek van het COSBO (Centraal Orgaan Samenwerkende Bonden van Ouderen) bezocht mevrouw M.A.H. Andela-Baur de conferentie in de Beurs van Berlage. Zij meent dat het opbouwwerk weinig affiniteit heeft met de groep ouderen in onze samenleving. Via de ouderenbonden liggen er kansen voor het opbouwwerk, meent zij. Haar impressie.

Mr. Kuypers, voorzitter NBO, Senior Consultant/Publicist, is de dagvoorzitter en eerste spreker. Volgens Kuypers staat het opbouwwerk wat aan de kant, het is kleiner geworden, het Rijk heeft zich teruggetrokken, gemeenten moeten er nu mee werken. In de loop der jaren is een duidelijk beroepsprofiel ontwikkeld, er is een leerstoel gekomen om aan het vak van opbouwwerker meer diepgang te geven. Als de conferentie gaat over Samenlevingsopbouw, dan hebben we het over Burger-schapsontwikkeling, terwijl er eigenlijk geen heldere theorie is over de invulling van "Burgerschap".

Het zich kunnen bewegen in de geïndividualiseerde, fragmentarische, en gepolariseerde samenleving en daarbij toch als burger recht overeind blijven, zag Kuypers als burgerschapskunde. Die omschrijving sprak mij aan. De volgende stap is dan dat die burger moet de kans krijgen om volwaardig mee te kunnen doen in die samenleving. Daarover sprak Kuypers eveneens. Van ouds heeft het opbouwwerk zich ingezet om mensen "er bij" te halen. Contacten tussen mensen en groepen van mensen te herstellen als lijnen verbroken zijn. Herstellen van de communicatie tussen overheid en burger. Door dat proces op gang te brengen en verder te ondersteunen heeft de opbouwwerker steeds een intermediaire rol gehad in de samenleving. Zo gezien, kan de opbouwwerker zijn methodische aanpak inzetten bij het ontwikkelen van processen die sociale vernieuwing teweeg brengen in de samenleving.

Prof. Dr. Schuyt, hoogleraar Algemene Sociale Wetenschappen aan de Rijksuniversiteit te Utrecht vergeleek de opbouwwerker met een circusartiest, die danst op een heel smal koord, een evenwichtskunstenaar. De voorbereidende werkzaamheden die nodig zijn om aan de toeschouwer enig resultaat te laten zien, zijn onzichtbaar. Zowel de evenwichtskunstenaar als de opbouwwerker hebben geen aanzien in de samenleving. Het werk van de opbouwwerker is gericht op het verbeteren van het welzijn van de burger. Bij de omschrijving van het begrip "welzijn" benadrukte Schuyt heel sterk de "heelheid" van het zich welbevinden van een mens. Als een mens een fundamentele instemming heeft met zijn bestaan, kan er van welzijn gesproken worden.

De opbouwwerker wil de cliënt helpen om zijn welzijn te bevorderen en neemt daarbij zoveel mogelijk hinderpalen weg. Volgens Schuyt neem je daarmee de burger de kans om zoveel mogelijk ervaring op te doen. Professionele ondersteuning bevordert niet altijd het welzijnsproces. Van de opbouwwerker mag verwacht worden, dat hij of zij een helder inschattingsvermogen heeft, om al of niet te interveniëren bij de burger (de cliënt).

Samenlevingsopbouw kan niet aan de markt overgelaten worden, aan toevalligheden. De kans zou heel groot zijn dat daarmee een fragmentarische ontwikkeling plaats vindt, zonder een totaal-plan of -beeld. Als de overheid de samenlevingsopbouw ter hand zou nemen, is volgens Schuyt een sterke bureaucratisering niet uitgesloten en daarmee kans op verkokering of fragmentering. Het is daarom wenselijk dat er iets tussen "de markt en de overheid"

actief wordt; het vrijwilligerswerk met ondersteuning. Strakke vormen en modellen zijn daarbij niet nodig, wel ruimte voor een individuele aanpak. Prof. Schuyt twijfelde er aan of er na de tussenbalans nog welzijn mogelijk is.

De derde spreker van de ochtendzitting was Prof. Dr. van Zuthem, emeritus hoogleraar Sociaal Management van de Universiteit van Twente en Rector van de Kaderschool van het CNV. Hij sprak over sociale vernieuwing en medezeggenschap. Welke ervaringen zijn er in de arbeid opgedaan met medezeggenschap en wat heeft die ervaring te maken met sociale vernieuwing?

Het instrument ondernemingsraad heeft aan de werknemer gelegenheid geboden om mee te denken, mee te spreken, al is het veelal nog maar in adviserende zin. Toch is hier sprake van participatie bij beleidsbepaling en bij bedrijfsuitvoering. Binnen bedrijven is een verschuiving merkbaar met betrekking tot de interesse van de ondernemingsraden. Bij de start van de medezeggenschap in bedrijven overheerste de uitvoering van beleid, nu gaat de interesse meer in de richting van de beleidsbepaling. Hij poneerde de stelling: "Mensen zijn zelf verantwoordelijk voor hun eigen situatie". Zo'n confrontatie zou mensen ertoe kunnen bewegen om méér belangstelling te ontwikkelen voor de medezeggenschap.

Volgens van Zuthem moet je aard en beslissingsmacht van de verandering in handen van de mensen zelf leggen. Toch ontkomt de samenleving en ieder veranderingsproces niet aan een zeker leiderschap, dat je ook "interventie" zou kunnen noemen. Zo'n type leiderschap is wars van manipulatie of overheersing, doch werkt enkel ondersteunend. Deze spreker sloot zijn betoog af door te zeggen: "De opbouwwerker kan hier een uitdaging vinden voor de jaren negentig."

De secretaris van het Landelijk Platform Opbouwwerk, W.M. van de Leur sprak over het onderwerp "Opbouwwerk op de begane grond". Hij sprak over de onmacht van de politici, de welhaast onbeheersbaarheid van processen in de samenleving. Komen producten en diensten in de bureaucratische overheidsstructuur wel terecht bij hen die deze producten en diensten echt nodig hebben? De opbouwwerker heeft binnen het proces van de sociale vernieuwing een taak om de afstand tussen de overheid en burger te verkleinen en de toegankelijkheid tot diensten voor de burger te verbeteren. Er moet een soort ruilverkaveling plaatsvinden op gemeentelijk niveau, een méér-dimensionaal doelstellingraster gelegd worden over de problemen. Heel mooi bedacht, maar of hij daarmee de participatie van de bewoners zélf kan bewerkstelligen is voor mij een grote vraag.

Van de Leur ziet de rol van de opbouwwerker als een mix van ondersteunende, volgende en ontwerpende activiteiten. Deels is zijn werk maakbaar en deels is zijn werk afhankelijk van besluiten die in het gemeentebestuur genomen worden. Een belangrijke voorwaarde is het financiële kader. Het modern-klinkend werken volgens het "contractgebonden" model werkt niet binnen het opbouwwerk. De opbouwwerker is dan wellicht meer bezig met het blussen van branden en niet met structurele verbeteringen. De oorzaak van de brand opsporen vraagt meer tijd en meer energie. Het kortebaansucces is mogelijk maar of die verandering c.q. verbetering zal blijven is een grote vraag. Toch komt het "marktprincipe en de contractprestatie" steeds meer in de belangstelling, vooral bij degenen die verantwoordelijk zijn voor de

financiering van een en ander. Hij legde de zaal de vraag voor: "Hoe gaat het opbouwwerk zich richten tot sociale vernieuwing en hoe organiseer je de paradox van de belangeloosheid?"

Mr. Dr. J. Hes hield na de middagpauze een sprankelend betoog dat de titel droeg "Oude wijn in plastic zakken". Zij schetste de ontwikkelingen in de samenleving, de veranderde positie van de vrouw door de emancipatie-strijd, de nadruk die Hirsch Ballin legt op "civic responsibility" enerzijds, en de constatering van minister-president Lubbers dat we te maken hebben met de calculerende burger anderzijds.

Er komt meer nadruk op plichten voor de burger, hogere boetes zullen worden opgelegd, zelfs minister Kok wil de sociale voorzieningen herzien, de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid levert een rapport af getiteld "Werkend perspectief" dat volgens haar het lezen waard is. Het heffen van sancties en de controle op uitkeringen, dat zijn kenmerken van de negentiger jaren, nadat we een periode gekend hebben van emancipatiedenken, van vrijheid, het groeien van de verzorgingsstaat met veel rechten voor de burger.

Zij signaleerde dat ondanks de inspraakregelingen, de belangstelling van de burger voor de politieke participatie gezakt is en zelfs onvoldoende is. De terugtrekkende overheid die sterk doorschiet in economisch denken. Emancipatie moet, maar mag niets kosten, dat is de slogan voor de komende tijd. De uitdaging is om de idealen van de jaren zestig en zeventig nu uit te voeren. De opbouwwerker heeft nog een lange weg te gaan. Mevrouw Hes hield de zaal een kleurrijk geheel voor van zaken die volgens haar herkenbaar zijn in onze samenleving. Wat in mijn ogen ontbrak was een meedenken over de weg die de opbouwwerker inslaat.

Prof. dr. ing. C. de Wit, bijzonder hoogleraar Wetenschappelijke Grondslagen Opbouwwerk aan de Erasmus Universiteit Rotterdam gaf daarna een inleiding over "Het marktdenken en de niet-koopkrachtige vraag".

De markt is een plaats waar goederen en diensten aangeboden worden en gekocht. Het marktdenken wordt tegenwoordig enorm opgerekt. In diverse sectoren wordt het denken in termen van vraag en aanbod gehanteerd. Zelfs in de welzijnssector waar producten moeilijk te definiëren zijn vinden we het marktdenken. Bij het hanteren van dat marktdenken is een helder zicht op productontwikkeling noodzakelijk. Bovendien moet er behoefteonderzoek gedaan worden. Er moet een planning van het aanbod plaatsvinden. Moeten we ook hier aan privatisering denken? Allemaal zaken die spelen als we over marktgericht werken spreken. Ook noemde Prof. de Wit de groeiende mondigheid van de burger enerzijds en de tanende belangstelling van de burger in politieke zin, anderzijds. Hoe zien we de verhouding tussen de regelende, bureaucratische en verkokerde overheid en de zelfbewuste (burger-schapskundige) burger. Is er een markt voor het opbouwwerk in een dergelijke samenleving? De niet-mondige burger is (nog) geen consument voor de opbouwwerker. Er zal een instrument moeten zijn om die markt te kennen. Nu gaan we uit van een vooronderstelde markt-vraag. (Dahrendorf: "Burgerschap is een niet-economisch concept".) Het proces van meedenken, meewerken en meebeslissen is niet voor iedere burger een vanzelfsprekendheid. Volgens de Wit is er behoefte aan een groeiend aantal opbouwwerkers in de naaste toekomst, maar de klant is niet koopkrachtig.

Directeur Stedelijk Bureau Opbouwwerk Den Haag, de heer A. C. M. de Graauw gaf zijn korte inleiding als titel: "De opbouwwerker en de hevigheden van het tijdsgewricht".

De onderbouwing van het beroepsprofiel door de leerstoel wordt door de directeur als zeer positief gewaardeerd. Al heeft het beroep in de loop der jaren een lagere status gekregen, in gemeenten krijgt men toch weer meer waardering voor het werk. Binnen de veranderingsprocessen op bestuurlijk terrein en in maatschappelijke zin, moet de opbouwwerker zijn weg zoeken tussen al de aspecten die bij het verdere proces aandacht vragen. De opbouwwerker zal extra geduld moeten hebben, hij moet zijn motivatie vinden ofwel hervinden in het bereiken van kleine succesjes die geboekt worden.

Hij beoordeelde de verschuiving van het vagere 'bewustwording' naar concrete produkten in het opbouwwerk als positief. Daarbij mag het produktgericht denken geen dogma worden. Uiterst belangrijk is hierbij dat de burger zelf moet formuleren wat zijn wensen zijn. Een professionelere opstelling van de opbouwwerker is prima, maar kan anderzijds ook de afstand tussen de werker en de burger zelf vergroten. De weg naar het gemeentebestuur kunnen vinden is essentieel voor het werk. De werker kan pas succes boeken als de voorwaardelijke actoren gelijktijdig en geïntegreerd ingezet kunnen worden.

Er was twee keer ruimte voor sprekershoeken ingelast, voor de lunch en na de drie middaginleidingen. Het was niet gemakkelijk om op de diverse plekken te kunnen verstaan waar men over sprak. Op het eind van de middag werden punten uit de sprekershoeken samenhangend naar voren gebracht. Enkele punten die naar voren kwamen:

De opbouwwerker moet zichtbaar zijn. In de samenleving zijn altijd intermediairen nodig tussen de overheid en groepen burgers. De opbouwwerker kan en moet bereid zijn om dwarsverbindingen te leggen tussen burgers en groepen burgers. Van de opbouwwerker wordt verwacht dat hij zicht heeft op processen die gaande zijn of die zich aandienen in de samenleving.

De opbouwwerker moet contact leggen met andere welzijnswerkers die voor diverse groepen actief zijn (vrouwen, jongeren, woningbouwexperts, sportbegeleiders enz.) Sommigen ervaren dat aandachtsgebieden verschuiven in de gemeenten en verwachten minder positieve waardering voor hun werk. Kan de opbouwwerker gedwongen worden tot marktgericht c.q. brandblusserig te gaan werken?

Wordt de burger toch weer fijingemalen tussen al de diverse belangen in de gemeente?

Sommigen waren van oordeel dat de functie van het opbouwwerk door anderen is overgenomen. De uitstraling van het werk had kennelijk wel succes gehad.

Duidelijk werd verwezen naar art. 4 van het convenant, namelijk: Sociale Vernieuwingsprojecten worden opgezet en uitgevoerd met de mensen, de consumenten zelf. In dit werk is de opbouwwerker wel gewenst, doch een duidelijke herprofilering is noodzakelijk.

De paradox van de 'onzichtbare opbouwwerker' die intervenueert. Onzichtbaarheid wordt gewaardeerd en niet betaald!!

De opbouwwerker moet nog even doorgaan.

Het COSBO had mij gevraagd om bij deze conferentie aanwezig te zijn. De doelgroep "ouderen" is niet als zodanig genoemd. Een opbouwwerker heeft weinig of geen affiniteit met de groep ouderen. Als het opbouwwerk constateert dat het aantal oudere mensen in onze samenleving sterk toeneemt ligt het voor de hand dat binnen of na afronding van

de opleiding in ieder geval voor hen die dat wensen, een mogelijkheid geboden wordt voor specialisatie via een post-HBO-opleiding.

Als in bepaalde wijken in gemeenten veel oudere mensen wonen zal de betreffende opbouwwerker in zijn methodisch werken in elk geval rekening dienen te houden met het ouder-zijn van zijn klanten. Contact opbouwen met de seniorenraad in de gemeente, met het gecoördineerd ouderenwerk lijkt uiterst gewenst. Het bestaan van ouderenbonden en hun werk met en voor hun leden mag voor de opbouwwerker niet ongemerkt blijven. Hier ligt een kans om mensen te bereiken. De structuur van de ouderenbond en de methodische ervaring van de opbouwwerker kan samen iets moois betekenen.

Mw. M.A.H. Andela-Baur, Portefeuillehouder Welzijn van de Unie KBO. ■

Opbouwwerk en ouderen

Ik ben actief lid van de Protestants Christelijke Ouderen Bond, lid van het dagelijks bestuur van het gewest Noord-Holland, lid van de landelijke vormingscommissie en voorzitter van de gewestelijke vormingscommissie. Door mijn studie (sociale gerontologie) en door de ouderenbond ben ik bijzonder geïnteresseerd in de mogelijkheden om de maatschappelijke positie van ouderen in onze samenleving te verbeteren en zou ik graag gebruik maken van de kennis en ervaring van het opbouwwerk.

Ondanks de relatief geringe aandacht voor ouderen bij de conferen-

Opbouwwerk en Sociale Vernieuwing

tie hebben de inleiders mij wel geïnspireerd. Vooral het uitgangspunt van het opbouwwerk dat mensen zelf voor hun belangen op moeten komen en verantwoordelijkheid moeten nemen voor de situatie waarin zij verkeren sprak mij aan. Dit geldt zeer zeker voor de ouderen. De ouderenbonden zijn bij uitstek het instrument om de belangen van ouderen te behartigen. Voor opbouwwerkers, in dienst van de bonden als steunfunctionarissen, of gepensioneerde opbouwwerkers liggen hier veel mogelijkheden. Het opbouwwerk kan door professionele begeleiding en ervaring veel bijdragen aan de bewustwording van ouderen. Wanneer zij ervaren dat (gezond) ouder worden geen slechte zaak is en dat een ieder zich tot in lengte van dagen kan ontplooiën is er meer kans dat zij, om met professor Schuyt te spreken, fundamenteel kunnen instemmen met hun bestaan. Het beeld dat de samenleving van ouderen heeft en de ouderen dikwijls van zichzelf hebben, zal dan in positieve zin veranderen. De samenleving wordt dan opgebouwd uit en door mensen van alle leeftijden.

*Mw. drs. F. Lok-Hofstede
Protestants Christelijke
Ouderenbond*

Zelf ben ik een van de gasten die zijn indrukken mag weergeven. Ik ben werkzaam in het Gelders WAO-beraad. Ik ben dus consument, ik word dagelijks ondersteund door het opbouwwerk. Dat is overigens niet de eerste keer dat ik het opbouwwerk in actie meemaak. Ik ben opgegroeid in de jaren na de oorlog en heb de periode van zeer nabij meemaakt, waarin iedereen elkaar ondanks de schaarste bijstond. Men moest wel, gezien de situatie. Er was ondanks alles betrokkenheid bij elkaar en vereenzamen was er niet bij. Op momenten dat men elkaar nodig had was men er; er bestond solidariteit.

Het welzijnswerk was in deze tijd zeer goed in het opvoeden van gezinnen, die niet zo leefden als men normaal vond volgens toenmalige maatstaven. De barakken die eens bestemd waren voor slachtoffers uit de oorlog, kregen plots een sociale bestemming. Een rol welke het welzijnswerk in de huidige tijd niet meer wil spelen, al is men het 'normaliseren' niet verleerd. Naarmate de tijd vorderde groeide de economie, en werden de burgers meer en meer aangemoedigd om gezamenlijk de samenleving in te gaan richten. Zij kregen daarbij steun van opbouwwerkers, gespecialiseerde welzijnswerkers. Buurtcomitee's gingen praten met de plaatselijke overheid, over hun wensen en eisen.

Met de komst van de magere jaren werd het opbouwwerk vaak wegbezuinigd en werd het organiseren van groepen mensen moeilijker, omdat we met de komst van de economische groei en communicatiemiddelen meer en meer gingen leven als eenlingen. Het wondermiddel moest de sociale vernieuwing zijn. Mensen weer betrekken bij elkaar, zonder daarbij de middelen verstrekken die dat mogelijk moeten maken. Opbouwwerk werd in de vijftiger jaren niet voor niets ingezet als ondersteuning van de zwakkere in de samenleving.

Heden ten dage komt deze ondersteuning (voor zover aanwezig) te weinig ten goede van de zwakkere in onze samenleving. Dit omdat het spanningsveld tussen opdrachtgever, vaak de overheid zelf en doelgroepen de opbouwwerkers dwingt tot het maken keuzes. De keuze tussen het opkomen voor burgers en het behouden van een project. Een van de belangrijkste aandachtsvelden in de kleine groepen was dan ook: hoe verkoop ik mijn project in deze tijd van bezuinigingen. De Sociale Vernieuwing beoogt immers het stroomlijnen van diverse potjes en de extra middelen gaan voornamelijk uit naar organisatorische problemen. Daarnaast worden 'vergeten' projecten weer opgepoetst. En daarin ligt het gevaar dat de 'zwakke' groepen in onze samenleving het moeten afleggen tegen de vaak beter toegeruste 'betere' kringen. Zij hebben betere ingangen bij de besluitvormers in de gemeenschap. Voor het opbouwwerk dus werk genoeg in het ondersteunen van de minder toegeruste burgers. In de diverse 'corner'-discussies is veel besproken en de ervaringen waren dan ook verschillend. Sommigen hadden verwacht hier de oplossingen te kunnen vinden, maar die kregen ze niet aangereikt. Logisch, omdat de problematiek niet in een conferentie opgelost kan worden. Ook hier geldt dat het oplossend vermogen van het opbouwwerk een kans moet krijgen naar die oplossing te zoeken. Zouden doelgroep en opbouwwerk samen het sociale gezicht van de sociale vernieuwing kunnen weergeven? Aan Jan Beerenhout zal het niet liggen.

*Chris Willemen, Voorzitter Gelders
WAO-Beraad*

Vanuit Patiëntenland

Professor dr. C. Schuyt heeft mij het meest geboeid. Ik kwan in zijn voordracht over de civiele samenleving en burgerschap in ruimere zin veel aansprekende inzichten tegen. Twintig jaar welzijnswerk in Nederland heeft vanuit de gebruikerskant zeer goede resultaten opgeleverd. Ik denk echter wel dat de vraag: 'wat stop je er in en wat hou je er aan over' voor de gebruikersgroepen in het algemeen aldus moet worden beantwoord: Je stopt er enorm veel tijd en energie in maar op resultaat is er pas op lange termijn zicht. Bij sommige groepen zal het een zaak van lange adem zijn en zeer veel geduld vergen van de opbouwwerker. Mijn ervaring is dat opbouwwerkers beslist geen zielige mensen waren of zijn.

Dat de wens van de gebruikers om vliegende brigades in het veld een grote zal zijn, lijkt mij gezien de steeds terugkerende bezuinigingen geen haalbare kaart, het zal wel bij wensen blijven. Een herwaardering van vrijwilligers in het veld, is een groot goed. Zij immers moeten het veldwerk verrichten. Het opbouwwerk moet op zich op de juiste tijd terugtrekken om te voorkomen dat de opbouwwerkers, hoe goed bedoeld ook, de touwtjes te lang in handen houden.

Naar mijn inzicht ging het gebodene van de conferentie vooral over algemene aspecten. Dit was minder relevant voor mijn werk in patiëntenland. Ik heb echter wel een duidelijker inzicht gekregen in het opbouwwerk in Nederland. Wat ik zeer betreurt is dat er zo bezuinigd wordt door de over-

heden naar het opbouwwerk toe. De gebruikers zullen nu in de toekomst steeds te maken krijgen met prioriteiten, en dat is voor de gebruikers soms onverteerbaar. Dhr. de Wit sprak onder andere over het thema van de overheid die met haar eigen identiteit worstelt. Is dat niet omdat die overheid te ver van het veld afstaat?

Helaas moet je dan constateren dat de opbouwwerkers naar andere banen gaan, omdat er teveel bureauwerk moet worden verricht en men niet de tijd heeft voor het werk aan de basis. Voor ons als gebruikers is het groeiende tekort het grootste nadeel, veel groepen zijn eigenlijk afhankelijk van het opbouwwerk.

H. de Geele-Overeem, Algemene Patiënten Vereniging Den Helder ■

Milieu

Geen eenvoudige klus

Graag wil hierbij mijn reactie geven op de conferentie over samenlevingsopbouw en samenlevingsvraagstukken.

Wat ik van deze dag begrepen heb is dat het opbouwwerk zijn tijd niet mee heeft. De opbouwwerker wordt vaak ingeschakeld om een brandje te blussen als er zich een conflictsituatie voordoet. Ook worden opbouwwerkers ingehuurd voor een (tijdelijk) project, waarna deze zijn of haar biezen kan pakken. Gelukkig zijn er ook nog sociaal voelende gemeenten welke vinden dat het opbouw-

werk een goede zaak is en het een wezenlijk onderdeel vinden om een samenleving als de onze met al zijn 'ups' en 'downs' te helpen ondersteunen.

Een tendens die je momenteel merkt is dat de maatschappij zich verhardt, zeker 80% van onze maatschappij heeft het goed. De stereo, de video en het statussymbool de auto staan aan hun zijde en zo willen ze dat het ook blijft. Dat een steeds grotere groep mensen het minder goed tot zelfs slecht heeft, dat interesseert ze geen barst. Het raakt hen immers (nog) niet.

Deze samenleving wil waar voor zijn geld zien en als we bijvoorbeeld een straathoekwerker nemen: hoe wil je zo iemand nu in een resultatenrapport verwerken. Daarnaast heeft iemand die hard bezig is om een klus te klaren geen tijd om ook nog aandacht te besteden aan promotie van zijn of haar werkring. De sociale vernieuwing doet hier ook al geen goed aan, omdat je maar moet afwachten of een gemeenschap geld voor het opbouwwerk wil reserveren.

Voor de toekomst denk ik dat het gewoon erg moeilijk zal worden. Alles zal in het werk gesteld moeten worden om de schade beperkt te houden. Er wacht u geen eenvoudige klus.

F. van Vliet, Milieuorganisaties Den Helder ■

Bespiegeling vanuit een milieu-organisatie

In het huidige en toekomstige tijdsgewricht zal de vraag of en hoe we overleven een hele dominante worden. De milieuproblemen zullen op de burgers en opbouwwerkers afkomen of men het nou wil of niet. En is het dan niet belangrijk dat alle burgers daarin kunnen participeren? Is het dan ook niet een taak van het opbouwwerk om ervoor te zorgen dat de achterstandsgroepen van de samenleving kunnen meepraten, meedenken en meedoen? In mijn ogen moet het antwoord hierop een volmondig 'ja' zijn. Want uiteindelijk gaat het er ook om dat iedereen betrokken is bij zijn eigen leef- en woonomgeving. Dat is in het belang van de burger zelf. Zoals van Zuthem zei: "Burgers leren dat ze in eerste instantie medeverantwoordelijk zijn voor hun eigen omstandigheden." Bijvoorbeeld dat ze zich verzetten tegen de komst van een fabriek of tegen de verkeerssituatie. Het gaat er daarbij ook om dat de burgers meer zelf gaan doen en niet alleen het vingertje naar de overheid wijzen; met het doel ook dat er vanuit die medeverantwoordelijkheid meer zelfrespect ontstaat. Sommige bewonersgroepen komen bijvoorbeeld met eigen saneringsvoorstellen, die ze meestal met steun van een extern deskundige hebben ontwikkeld. Een dergelijke participatie is natuurlijk ook in het belang van de overheid. Maar dat kan deze uitdaging misschien aantrekkelijk maken. Vanuit het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) wil de overheid de burger als consument via voorlichting meer milieubewust om laten gaan met aanschaf en gebruik van producten, met

afval, met de vervoerskeuze en met gedrag in de leefomgeving. Is het geen uitdaging om daarop te anticiperen?

Bijvoorbeeld omdat het belangrijk is dat burgers zelf een mening vormen over de milieuproblematiek, beseffen dat het ook om hun woon- en leefomgeving gaat en inzicht kunnen krijgen in de mogelijke gevolgen van milieubewuster gedrag. En met het stimuleren van participatie is er ook de mogelijkheid om een koppeling te maken met Sociale Vernieuwing. Bovendien sluit dit goed aan bij een belangrijke vraag voor het opbouwwerk, zoals Kuypers die stelde: "Wat kunnen we eraan doen om ervoor te zorgen dat de samenleving er beter uit ziet?" Het gaat er daarbij om milieu niet alleen in zijn algemeenheid te behandelen maar vooral in relatie tot renovatie, verkeerscirculatie, geluidsoverlast, afval, buurtbeheer en dergelijke. Zou het lukken om met 1000 opbouwwerkers een schoner milieu te maken? Stichting Nederland Gifvrij wil graag samenwerken met bewonersgroepen en het opbouwwerk. Opbouwwerkers en bewonersgroepen kunnen een belangrijke functie vervullen in het signaleren van bodemverontreiniging. Opbouwwerkers kunnen via hun rechtstreekse contacten met bewoners(groepen) stimuleren actie te ondernemen op milieuproblemen die een gevaar vormen voor de leefbaarheid in de wijk. In de visie van Schuyt: "De bewoners ondersteunen in het gemeenschappelijk overwinnen van weerstanden." Aldus wordt het welzijn bevorderd. Op verschillende plaatsen geven opbouwwerkers reeds ondersteuning aan bewonersgroepen in gifwijken; dit zouden er echter veel meer kunnen zijn.

Het congres mocht dan weliswaar de uitstraling van een nieuw elan missen, vernieuwende initiatieven zijn er wel. Zo weet ik dat in oktober 1990 op initiatief van een achttal opbouwwerkers de Landelijke Adviesgroep voor Milieugericht Opbouwwerk (LAMIGO) is opgericht. Het milieu wordt daar als een nieuw werkveld van het opbouwwerk gezien. Met deze LAMIGO zou contact gelegd kunnen worden om te zoeken naar concrete vormen van samenwerking, zij kan natuurlijk een hele goede 'amigo' worden van de milieubeweging. Want de opbouw van een duurzame samenleving moet ook van onderaf komen!

Hanco de Baas, medewerker Stichting Nederland Gifvrij ■

Op zoek naar een nieuw evenwicht tussen theorie en praktijk van samenlevingsopbouw

De vergelijking van Schuyt tussen de evenwichtskunstenaar en de opbouwwerker deed J.H. Vermeer onmiddellijk denken aan de koorddanser uit 'Also sprach Zarathustra' van Nietzsche, die het opstappunt vormt voor de uitspraken over de Uebermensch ('de mens is een koord, geknoopt tussen dier en Uebermensch, - een koord boven een afgrond'), 'der Wille zur macht en die Umwertung aller Werte'. Hij werkt deze associatie niet systematisch uit, hoewel ze interessante vergelijkingspunten oproept met betrekking tot achterstand en cultuurkritiek. Bij zijn aanloop naar een nieuw welzijnsbegrip wees Schuyt zelf immers naar de zoveel lichtvoetiger Paul Klee als inspiratiebron voor de beeldspraak van de equilibrist later gevolgd door de uitspraak: "welzijn is balanceren op de draad tussen markt en overheid." En lichtvoetig was de bijdrage van Schuyt over wat welzijn genoemd mag worden en over de paradox van de interventie die Vermeer tezamen met het pleidooi voor verbindingen (Kuypers), de nuchtere boodschap van verantwoordelijkheid, respectievelijk schuld (Van Zuthem) en de ruilverkaveling van de sociale ruimte met bijbehorende meetpunten en rolaanwijzingen voor het opbouwwerk (Van de Leur) de waardevolle elementen van de conferentie acht.

Met de inleidingen uit het ochtendprogramma werden de bouwstenen gelegd om het werk aan samenlevingsopbouw – of dat nu wordt ingevuld door opbouwwerkers of maatschappelijk activeringswerkers (de kring waaruit ik zelf afkomstig ben) – van een goede grondslag te voorzien. De open insteek van de ochtendinleidingen leidde in zekere zin tot een 'Umwertung aller Werte'. Niet achterstand of sociale ongelijkheid of onderdrukking als vertrekpunt van denken over welzijns- / samenlevingsopbouw, maar herstel van verbindingen, herstel van communicatie (Kuypers) en heelheid van ervaringen (de goede en de slechte ervaringen verbonden) (Schuyt) als uitgangspunt voor een nieuw welzijnsbegrip. Een tamelijk fundamentele wijziging van het vertrekpunt, maar naar mijn inschatting ook een veelbelovende. Tegendraads werd welzijns- / samenlevingsopbouw ook losgepeld uit marktdenken en bureaucratie. Gaf Kuypers nog als opdracht mee dat opbouwwerkers en verwante beroepsgroepen hun in-

termediaire positie in het midden dienen te doordenken, Schuyt vulde mijns inziens dadelijk voortreffelijk in: welzijn is een fundamentele instemming met het bestaan; welzijn is ook concreet, zichtbaar, voelbaar en formuleerbaar; welzijn is niet comparatief, niet utilitair, ontleent waarde aan zichzelf; is niet als de markt, die verdeelt, fragmenteert en op nut uit is; is niet als de bureaucratie, die 'dunspraak', ambtelijk strategisch gedrag en onwelvaart produceert.

Voor mijn gevoel werden op een zinvolle manier de eerste handelingsaanwijzingen uit deze primaire positiebepaling gedestilleerd waar Schuyt aan de hand van zijn paradox van de interventie opbouwwerkers opnieuw als evenwichtskunstenaars aanduidde, zeer ervaren om te weten wanneer ze wel of niet moeten interveniëren. Welzijns- / samenlevingsopbouw als mensen die het vermogen ontwikkelen van ingehouden stimulering. Dat is anders dan de maakbare samenleving van onlangs en ook een tikkeltje anders dan de non-directieve aanpak die in de beginperiode van het opbouwwerk (Van Tienen, Zwanikken) werd bepleit.

Aangevuld met de rolaanduiding als 'community-organizer' (Kuypers) die voor communicatie kan zorgen in een min of meer chaotische en ingewikkelde samenleving, die verbindingen herstelt tussen de samenleving en de mensen die niet meer mee kunnen, ontstaan de eerste aanzetten voor de beroepsgroep die zich bezighoudt met samenlevingsopbouw. Overigens klinkt 'community-organizer' mij net wat te Amerikaans. De term sociaal ondernemerschap, zoals Schuyt zich liet ontvallen, doet mij toch weer te veel aan de markt denken. Burgerschap klinkt te knullig, te boodschapperig en te ver weg van wie in onze samenleving niet zonder meer mee kan komen. Afstrepnd komt ik gewoon weer op opbouwwerker: die term heeft toch iets van aanpakken en handen uit de mouwen steken en niks van burgers, maar alles van mensen met minder kansen.

Voor die gewone opbouwwerker had Van de Leur in zijn ruilverkaveling van de sociale ruimte niet alleen drie goede meetpunten (ze moet leiden tot betere verhoudingen, betere zeggenschap, betere woonomgeving) maar ook drie bescheiden rollen met zijn ondersteunende, volgende en ontwerpende mix. Met de eerste twee rollen (ondersteunen en volgen) komt hij, denk ik, dicht in de buurt van de ingehouden stimulering van Schuyt. Met de derde rol (de ontwerpende) voegt hij aan de bemiddelende rol een creatieve dimensie toe. Overigens zou ik deze rollen graag nog wat verder uitgewerkt willen zien.

Van Zuthem hield deze betere aanzetten (Schuyt, Kuypers, Van de Leur) naar mijn idee goed met de voeten op de grond met zijn nuchtere betoog over eigen verantwoordelijkheid (je bent verantwoordelijk voor je eigen situatie) en het verbindingen

den van hulp aan zelf iets aan het probleem willen doen. Mijn aantekening zijn op dit punt weliswaar niet helemaal compleet, maar ik heb aan zijn inleiding de stellige indruk overgehouden dat zijn drie aanwijzingen voor het opbouwwerk (beslissingsrecht bij mensen zelf leggen; leiderschap is nadrukkelijk nodig; non-participatie moet consequenties hebben) veel in zich bergt wat eerder door Schuyt met termen als de paradox van de interventie en ingehouden stimulering was aangeduid. Het lijkt mij een nuchter pleidooi tegen de bevoogding of betutteling en plaatsvervangend handelen, en dat gepaard gaat met een radicalisering van verantwoordelijkheid waarbij wie niet zelf een bijdrage levert toch minstens te horen krijgt dat hij zelf schuld heeft dat het probleem is zoals het is.

Ik laat de middag voor wat ze was. Door de inleiders werden, wat mij betreft, niet werkelijk nog wezenlijke zaken aangedragen. Alleen de groepsessies waren nog (voor zover ze ondanks zeer storend gesleep met emballage verstaanbaar waren) tot het goede gedeelte te rekenen. Ze maakten minstens duidelijk dat waar door de inleiders een nieuwe grondslag voor samenlevingsopbouw werd geboden, bij opbouwwerkers duidelijk behoefte was aan goede handelingsaanwijzingen voor de praktijk. Waar een nieuw abstract denkschema werd gepresenteerd, bleek – althans naar mijn waarneming – zeker zoveel behoefte aan concrete uitwisseling van werkmethoden. Waar inleiders de contractfinanciering aan de kaak stelden en de druk hekelden die uit die financieringswijze voortvloeit, bleken praktijkwerkers veel en veel meer dan ik in mijn eigen werksoort gewend ben in de taal van de markt te denken en te praten in termen van termijn en product (is dat verschil een gevolg van andere loka-

le en provinciale subsidiedruk of laat het zich verklaren uit een andere intermediaire positie van het opbouwwerk dan die van het maatschappelijke activeringswerk?)

In de groepsessies bleek het gebodene nog amper bruikbaar. Dat kan natuurlijk ook nauwelijks anders wanneer vooral nog wordt nagedacht over de grondslag van het werk. Vooralsnog lijkt het mij belangrijk dat een aantal mensen op de grondslag die op dit congres is gelegd een passend instrumentarium ontwikkelen: een geheel van aangrijpingspunten, rollen, houdingselementen en meetpunten, kortom praktijkaanwijzingen. Zodat opbouwwerkers hun evenwicht vinden en, om met Schuyt te spreken: "spontaan kunnen optreden, waarbij het lijkt of er geen kunst aan is".

J.H. Vermeer, Katholieke Landelijke Vereniging voor Maatschappelijk Activeringswerk, 's Hertogenbosch. ■

Strategie stedelijke vernieuwing

Hoe herken je de potenties van een stad of wijk en hoe kun je die er maximaal uithalen? Hoe krijg je brede steun voor een strategie van stedelijke vernieuwingen? Voor wie hierop antwoorden wil hebben, is er een nieuwe opleiding: Ateliers voor Stedelijke Vernieuwing. De opleiding is gericht op het opnieuw vorm geven van het denken over stedelijke vernieuwing.

De opleiding is zoveel mogelijk op de praktijk afgestemd. Ter voorbereiding van het curriculum is met een reeks van deskundigen gesproken

die ieder vanuit een eigen invalshoek te maken hebben met de praktijk van stedelijke vernieuwing. Gebleken is een duidelijke behoefte om in te gaan tegen de neiging om overal hetzelfde te willen ontwikkelen. Belangrijk is juist een verfijning naar regio, stad of plangebied: ieder gebied heeft een eigen strategie. Stedelijke vernieuwingsplannen kennen twee kanten: de "glimmende" kant van de economische vernieuwing en de kant van de sociale ontwikkeling die eerst als effect en nu steeds meer als zelfstandig terrein wordt gezien. De samenhang tussen die twee kanten is, aldus deskundigen, niet duidelijk. Bij de bestudering hiervan zijn onder andere sociale vernieuwing, stedsbouw en architectuur, culturele activiteiten en de kwaliteit van de openbare ruimten belangrijke elementen, zowel op stedelijk als op wijkniveau.

De opleiding Ateliers Stedelijke Vernieuwing is een part-time opleiding, omvat 17 lesdagen, projectdagen en een excursieweek naar Londen. Deelnemers dienen te beschikken over een tweede-fase opleiding opbouwwerk of sociaal cultureel werk, architectuur en stedsbouw of over een afgeronde universitaire opleiding in een voor deze opleiding relevant vakgebied. Kandidaten dienen verder tenminste over drie jaar praktijkervaring te beschikken op het terrein van stedelijke vernieuwing. Er worden maximaal 25 studenten toegelaten.

De kosten van deelname bedragen f 9750,- exclusief readers, literatuur, conferenties en excursies (voor leden van het Nirov geldt een korting).

Voor meer informatie en aanmeldingsformulier kan men terecht bij Ateliers voor Stedelijke Vernieuwing, Maartje Martens (opleidingscoördinator), Nieuwstraat 15. 3011 GM Rotterdam, tel. 010-4004138. ■

Uitkeringsgerechtigden en beleidsbeïnvloeding

"Afhankelijk maar niet onmondig" is de titel van het rapport dat op 24 april jl. werd aangeboden aan mevrouw Doelman-Pel, voorzitter van de vaste Tweede-Kamercommissie Sociale Zaken en Werkgelegenheid. De auteurs van het rapport zijn de onderzoekers J. Koopman, werkzaam bij het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw, en A. Tulleken van de Vakgroep Stads- en Arbeidsstudies van de Rijksuniversiteit Utrecht. Het Landelijk WAO-beraad, het Samenwerkingsverband Mensen Zonder Betaald Werk en het Landelijk Steunpunt Vrouwen in de Bijstand waren de opdrachtgevers. Het rapport beschrijft hoe organisaties van uitkeringsgerechtigden invloed (kunnen) uitoefenen op beleid.

Participatie, ja of nee?

Uitkeringsgerechtigden komen al meer dan een decennium op voor hun belangen. Tot enkele jaren geleden gebeurde dit echter niet door overleg of onderhandeling over het beleid van de uitvoeringsorganen. Inmiddels hebben steeds meer organisaties van uitkeringsgerechtigden ervaring opgedaan met deze vorm van participatie. Ook wisten ze met toenemend zelfvertrouwen concrete verbeteringen in de beleidsuitvoering te bewerkstelligen: de informatievoorziening verbeterde, de werk- en behandelingsprocedures werden beter afgestemd op de cliënten, en hun rechten namen toe. Deze kleine verbeteringen kostten ech-

ter veel inspanning en frustratie. De drie landelijke organisaties vroegen zich dan ook af of ze wel zo vierkant achter die participatie moesten staan. En zo ja, onder welke condities? Tegenover de winst van een marginale beleidsbeïnvloeding en enige verbetering van de beleidsuitvoering dreigt het verlies van onafhankelijkheid en het risico van in-kapseling.

Vanuit de achterban, de overheid, uitvoeringsorganen en de publieke opinie nam de druk toe: de landelijke organisaties van uitkeringsgerechtigden dienden hun standpunt te bepalen over participatie in de sociale zekerheid.

Een onderzoek moest meer duidelijkheid verschaffen. De onderzoekers brachten de huidige participatiepraktijken in kaart. Deze blijken van plaats tot plaats nogal wat verschillen te vertonen: wil men wel of niet participeren in besturen van organen en instanties, voor welke vorm van participatie wordt gekozen, wat zijn de visies en organisatievormen van de betrokken partijen. En welke doelen, condities, ervaringen en uitkomsten noemen de partijen afzonderlijk wanneer ze praten over hun gezamenlijke participatiepraktijken. Alle organisaties vinden deskundige ondersteuning belangrijk, maar men is verdeeld over de vraag of dit per se professionele ondersteuning moet zijn. Het onderzoeksrapport geeft een helder beeld van de manier waarop organisaties van uitkeringsgerechtigden nu al betrokken zijn bij de uitvoering van de sociale zekerheid, en bespreekt knelpunten en resultaten. De informatie in het rapport is niet alleen van belang voor uitkeringsgerechtigden, maar ook voor de overheden, de uitvoerende organen en de sociale partners.

Nuttig versus volwaardig

Participatie van uitkeringsgerechtigden in de sociale zekerheid is ook het onderwerp van een nota van staatssecretaris Ter Veld. De uit-

komsten van beide studies lopen echter nogal uiteen. Ter Veld vindt de uitkeringsgerechtigdenorganisaties een nuttige aanvulling op het werk van de vakbeweging: ze hebben in haar ogen een "signaalfunctie". Het onderzoeksrapport gaat verder. Het concludeert dat participatie een effectief middel is om het sociale zekerheidsbeleid te beïnvloeden. Door de deskundige inbreng van organisaties van uitkeringsgerechtigden verloopt de uitvoering van het beleid bovendien effectiever en soepeler. Het wordt tijd de organisaties van uitkeringsgerechtigden als volwaardige gespreks- en onderhandelingspartners te gaan beschouwen.

Een brochure over het onderzoek "Afhankelijk maar niet onmondig" zal in juli verschijnen. U kunt hierop intekenen bij het NIMO, Havensingel 8, 5211 TX 's-Hertogenbosch, tel. 073-137295. Voor verdere inlichtingen: Drs. J. Koopman, NIMO. ■

Het Nederlands Instituut voor onderzoek naar Maatschappelijke Opbouw verricht onderzoek ten behoeve van groepen en maatschappelijke initiatieven, professionele ondersteuning en beleid. Hierbij richt het zich op maatschappelijke vraagstukken die zich aftekenen in het spanningsveld tussen de leefwereld van groepen enerzijds en de diensten van overheid, voorzieningen het instituties anderzijds. Het NIMO doet onderzoek op werkterreinen zoals sociale zekerheid, sociale economie, woon- en leefomgeving, sociale infrastructuur en professionele ondersteuning.

berichten en artikelen over SOCIALE VEILIGHEID

REDACTIE:

Betty de Groot - opbouwwerkster Hoogvliet, Gera Hospers - konsulente vrouwenwerk PRISMA Tilburg, Anita Schwab - opbouwwerkster voorlichtingsproject SOS Den Haag, Ans van de Scheur (eindredactie) Expertisecentrum Samenlevingsopbouw

Bronnen van angst

In verband met haar lezing op 14 juni op de manifestatie 'n Blokje om' in Utrecht, hadden we een gesprek met Karen Wuertz over haar onderzoek in een drietal Groningse buurten. Ze onderzocht daar welke andere dan ruimtelijke factoren mensen als bedreigend ervaren in hun leefomgeving. Karen is cultureel antropologe en ze werkt bij het Onderzoekscentrum Ruimtelijke Ontwikkeling en Volkshuisvesting van de Rijksuniversiteit Leiden.

Ruimtelijke maatregelen vormen slechts een onderdeel van de bestuurlijke preventie die nodig is. De meeste bestuurlijke preventieprojecten richten zich op criminaliteit en onveiligheid in de enge betekenis van het woord. Sociale onveiligheid wordt dan gedefinieerd als angst voor criminaliteit, terwijl uit mijn onderzoek blijkt dat de heterogene samenstelling van een woonwijk minstens zo belangrijk is voor de mate waarin mensen zich onveilig voelen. Door de komst van allerlei andere typen mensen zoals studenten, bewoners uit (andere) stadsvernieuwingsbuurten, drugsgebruikers krijg je andere woon- en leefstijlen in zo'n buurt. De oorspronkelijke bewoners blijken nogal gehecht te zijn aan hun oude vertrouwde manier van wonen en leven in hun buurt. Zodra daar op wat grotere schaal verandering in komt, wordt die vertrouwdheid kennelijk bedreigd."

Door wie of wat voelen mensen zich dan bedreigd?

"In principe door wie dan ook met een andere levenswijze, waarden en normen. Het is wel zo dat sommige groepen als bedreigender worden

ervaren dan andere. Zo zijn drugsverslaafden bv. bedreigend omdat ze een andere leefstijl hebben én het gevaar van inbraak met zich meebrengen. In één van de onderzochte buurten waar drugsverslaafden familiebanden hebben, blijken ze dan ook minder bedreigend te zijn. Daar was een netwerk van sociale controle. Dat kon inbraken weliswaar niet voorkomen, maar zorgde er wel voor dat de dader bestraffend werd aangesproken of dat hij ondanks alles niet door die gemeenschap werd uitgestoten. Mensen hebben dan een andere, op contact gebaseerde manier van omgaan met zo'n probleem. Ze zien drugsverslaving dan meer als een maatschappelijk probleem en niet alleen als een buurtprobleem.

Hetzelfde geldt voor allerlei mensen en groepen die afwijken van het bekende patroon, of het nu om studenten, migranten, jongeren of plattelanders gaat. Als je te maken krijgt met een wildvreemde die het vuilnis neerkiept of je t.v. weghaalt, dan heb je 'niks te maken' met zijn achtergrond en motieven. Je beoordeelt afwijkend gedrag anders wanneer je iemand kent.

Een ander element, waardoor vooral ouderen zich bedreigd voelen, is het andere/afwijkende normen- en waardepatroon van jongeren. Ouderen zien in hun eigen omgeving hoe b.v. werkloze jongeren zich gedragen vanuit exact tegenovergestelde normen en waarden dan die waarmee zijzelf zijn groot gebracht, zoals b.v. 'je moet vooruit komen in de maatschappij'. De confrontatie met deze jongeren in hun eigen leefomgeving zet hun wereldbeeld op z'n kop en dat vormt dus ook een bedreiging."

Je hebt in je onderzoek niet migranten en Nederlanders met elkaar vergeleken. Hoe beleven bv. migranten sociale onveiligheid?

"In deze drie buurten wonen erg weinig migranten, waardoor er geen aanleiding was voor zo'n specifieke

onderzoeksvraag. Het ging mij bij dit onderzoek voornamelijk om veranderingen in woonculturen en hun invloed op de woonbeleving. Die woonbeleving komt bv. tot uitdrukking in het gebruik van de openbare ruimte. In buurten met straatoverlast van drugsgebruikers gaan bv. migrantenvrouwen niet meer naar de speelplaats met hun kinderen, maar blijven voor de deur zitten. Dat is een vorm van ruimtelijk gedrag, voortkomend uit gevoelens van bedreiging in de openbare ruimte. Wanneer dezelfde druggebruikers ook nog inbreken, dan is de officiële probleemdefinitie voor zo'n buurt: kleine criminaliteit, onveiligheid. Die verschillende soorten bedreiging kun je echter niet zomaar op één hoop gooien. De bedreiging en beperking die de migrantenvrouw ervaart, behoort tot een andere categorie, waar in criminaliteitspreventie onvoldoende aandacht aan wordt besteed."

Wat bedoel je in je onderzoek met de symbolische betekenis van de ruimte?

"Als je wilt kijken op welke wijze de ruimtelijke omgeving de kans op criminaliteit beïnvloedt, kun je letten op zaken als hoge struiken, slechte verlichting, vluchtwegen en dergelijke. Maar bewoners 'lezen' ook op een andere manier de ruimte, bijvoorbeeld aan de hand van volgeschreven muren, rotzooi op straat en andere vormen van verloedering. Op zichzelf is dat geen criminaliteit, maar wel een symptoom van achteruitgang van waarden en normen. De redenatie is dan al gauw: "...mensen die dat doen, die zullen ook wel in staat zijn om een oude vrouw te beroven of een ruitje in te slaan om binnenvoer te komen". De gedachte die er achter zit is: "...zo begint het en waar is het einde?"

Speelt het toekomstperspectief van mensen een rol bij hun benadering van problemen in hun leefomgeving?

"Ja, dat denk ik zeker. Daarom is het juist voor mensen, b.v. ouderen, die echt afhankelijk zijn van hun directe omgeving zo belangrijk dat hun buurt intact blijft. Zij kunnen de ellende van hun buurt doorgaans niet compenseren met een prettige werkplek, uitgaan, reizen e.d."

Wat hebben bewonersgroepen en welzijnswerkers aan je onderzoeksresultaten?

"Ondanks het feit dat die resultaten niet direkt praktisch zijn, ben ik toch optimistisch over de betekenis ervan voor de praktijk. Ik denk dat mensen er vooral wat aan kunnen hebben als ze meer inzicht in de achtergronden van sociale onveiligheid zoeken. Als mensen zich afvragen hoe zo'n buurt in elkaar zit en waarom mensen op elkaar reageren zoals ze dat doen, door het lezen van dit onderzoek, dan kan dat indirect nuttig zijn

zonder dat ik met heel praktische aanbevelingen kom. Overigens denk ik dat bv. een woningbouwvereniging mijn onderzoeksgegevens vrij direct kan gebruiken voor het toewijzingsbeleid. Ik zeg niet hoe dat eruit moet zien, maar wel: als je dit doet, zijn dat de consequenties... En preventiewerkers kunnen er uit leren dat grote aandacht voor hekken en sloten niet alleen inbrekers kan afschrikken, maar ook buurtbewoners het gevoel kan geven dat ze kennelijk in een heel onveilige buurt wonen als er zulke zware beveiligingsmaatregelen nodig zijn."

Waar ben je op dit moment mee bezig?

"Ik ben net begonnen aan een nieuw onderzoek over de gevolgen van de inkomensachteruitgang bij allochtonen voor hun positie op de woningmarkt."

Gezien de gedeelde interesse voor dit vraagstuk besluiten we daar zeker contact over te houden.

Hasan Yar, Ans van de Scheur ■

Film als actiemiddel:

In Meeuwenplaat/Hoogvliet, één van de buurten waar het opbouwwerk bewoners stimuleert om actief te worden m.b.t. sociale veiligheid, hebben bewoners zelf een discussiefilm gemaakt om hun medebewoners te interesseren voor sociale veiligheid. Uiteindelijk was het de bedoeling een vaste bewonerswerkgroep sociale veiligheid op te richten. Het script, acteren, de regie, het camerawerk, de verzorging... alles is door de bewoners zelf gedaan. Het is natuurlijk een gelukkige omstandigheid als je een regisseur als Amir, Iraans vluchteling, onder je bewoners telt. Maar ook oom Leen van tachtig, Sjaan, 15 jongeren uit de buurt en vele anderen hebben drie opnamedagen lang keihard gewerkt.

Het aardige van zo'n buurt-filmproject is, dat de herkenning optimaal is en dat door alles wat er rond de opnames gebeurde de belangstelling bij de première vanuit de buurt groot was. Dezelfde avond is dan ook de beoogde werkgroep sociale veiligheid in Meeuwenplaat opgericht. Tijdens de manifestatie op 14 juni in Utrecht werd de film door de Meeuwenplaters gepresenteerd.

Informatie: Betty de Groot, SWO, 010-4381956. ■

Zie pagina 55 voor de voorpubliciteit voor

'n Blokje om

De spelers krijgen instructie van de regisseur

Berichten uit de werkplaatsen

Opbouwwerk en gezondheid, een nieuwe relatie?

Vanaf 1987 wordt door de WONN de PBO-Reeks uitgegeven. Met deze publicaties wil de werkplaats voorzien in een groeiende behoefte aan praktijkgericht materiaal op het terrein van patiëntenbelangenorganisatie. De PBO-Reeks is bedoeld voor leden van patiëntenorganisaties, ondersteunende beroepskrachten en andere belangstellenden. Marianne Hoffschulte, stafmedewerkster bij de Werkplaats Opbouwwerk Noord-Nederland, heeft onder andere als taak na te gaan welke opbouwwerkmethoden geschikt zijn voor ondersteuning van patiëntenorganisaties. In dat kader bespreekt zij hieronder nr. 7 en 8 van de PBO-Reeks.

Onbekend maakt onbemind, was een van de uitspraken tijdens een vorig jaar gehouden symposium over opbouwwerk, vormingswerk en de patiëntenbeweging. Het opbouwwerk als mogelijke ondersteuner is bij de patiëntenbeweging nog onvoldoende bekend. Op een onlangs door het NIZW georganiseerde workshop werd de conclusie getrokken dat het opbouwwerk duidelijk moet maken wat haar deskundigheden zijn en hoe zij die in kan zetten. Uit mijn vorige werkkring bij het kruiswerk weet ik hoe groot de behoefte aan ondersteuning is bij patiëntenbewegingen. Binnen het kruiswerk werd wel ondersteuning geboden, maar die was gericht op het oplossen van kleine probleempjes en niet op het systematisch opbouwen van patiëntenorganisaties.

Het opbouwwerk kan een grotere bijdrage leveren. Toch is de relatie tussen opbouwwerk en gezondheidszorg niet zo pril meer, getuige de praktijkverslagen die in de twee laatste nummers van de PBO-Reeks weergegeven worden. Daaruit blijkt dat sinds het begin van de jaren '80 het opbouwwerk betrokken is bij de ondersteuning van de patiëntenbeweging.

Het Provinciaal Patiënten Platform in Overijssel wordt sinds 1984 ondersteund door het Provinciaal Opbouworgaan Stichting Overijssel. In nr. 7 van de PBO-reeks geven Bert van der Wilk en Inge Kamerbeek de ondersteuning door het opbouwwerk per periode weer: de oriëntatiefase, de oprichtingsfase, de periode van uitkristallisatie en de periode van afbouw van de ondersteuning. Per fase komen de toegepaste werkwijze ter sprake, de effecten daarvan en de methodische vragen die daaruit voortgekomen zijn. Verder zijn terugblikken van enkele leden van de patiëntenorganisaties en de opbouwwerker opgenomen en afsluitend worden een aantal aanbevelingen gedaan.

Er is – zo blijkt – veel werk verzet door de opbouwwerker en de verschillende leden van de patiëntenorganisaties. Het provinciaal platform kreeg gestalte en verschillende organen (secretariaat/bestuur) en werkgroepen (externe contacten/werving) werden opgezet en ondersteund. Regionale organisaties werden gebundeld. Er werden voorlichtingsbijeenkomsten gehouden en een klachten/advies/informatiebureau werd opgericht.

De opbouwwerker vervulde een meer koersbepalende functie dan hijzelf altijd wilde. En één van de belangrijkste methodische vragen die ik tegenkom is dan ook hoe het verschil tussen de noodzaak van taakgericht werken en de behoefte van leden om over de eigen problemen te praten, te hanteren.

Ondersteuning heeft het meeste succes als de organisatie zelf de be-

langrijkste beslissingen in het proces neemt en die ook zelf naar voren brengt in externe contacten.

De professionele ondersteuner moet altijd alert zijn op 'botsingen' tussen zijn methodische benaderingswijze van de problemen en de manier waarop patiëntenorganisaties te werk gaan. Deze conclusies sluiten aan bij de bevindingen in nr. 8 van de PBO-Reeks.

Dit deel, samengesteld door Janneta van der Zee, is een verslag van de gehouden lezingen en discussies tijdens het symposium over de rol van opbouwwerk, vormingswerk en de patiëntenbeweging (Nijmegen, juni 1990). Aan de orde komen: het patiëntenbeleid van de overheid, het aanbod aan ondersteuning van het opbouwwerk en vormingswerk, en de vraag naar ondersteuning vanuit de patiëntenbeweging.

Het aanbod van het opbouwwerk en vormingswerk wordt aan de hand van praktijkvoorbeelden weergegeven. Het opbouwwerk is veelal gericht op het ondersteunen van belangenbehartiging, terwijl patiëntenorganisaties ook behoefte hebben aan ondersteuning van lotgenotencontact, verwerking van de ziekte en/of onderlinge hulpverlening.

Een van de inleiders tijdens het symposium pleitte dan ook voor uitbreiding van de ondersteuning ten aanzien van die zaken. Het voorbeeld uit Overijssel laat bovendien zien (nr. 7 pag. 17) dat het niet ingaan op deze behoefte tot gevolg kan hebben dat mensen uit een werkgroep stappen. Mijn ervaring is dat door ondersteuning te geven bij verwerking van ziekte (bijvoorbeeld hartpatiënten, afasiepatiënten) de mensen daarna soms actief worden binnen de patiëntenbeweging en bijvoorbeeld een regionale/lokale patiëntenorganisatie willen opzetten.

Verichten uit de werkplaatsen

Je kunt de ondersteuning dus onder verdelen in twee soorten functies voor verschillende doelgroepen: belangenbehartiging voor patiëntenorganisaties en ondersteuning bij lotgenotencontact en onderlinge hulpverlening voor zelfhulpgroepen. Echter, de verschillende soorten ondersteuning kun je ook in elkaars verlengde zien.

Op het symposium werd daarnaast een pleidooi gehouden voor het ontwikkelen van een netwerk van ondersteuners, want bij de patiëntenorganisaties leven veel verschillende vragen en er bestaan een veelheid aan ondersteuningsmogelijkheden bij verschillende instellingen.

De publicaties kunnen ervoor zorgen dat duidelijker wordt welke bijdrage het opbouwwerk kan leveren als mogelijke ondersteuner van patiëntenorganisaties. De praktijkverslagen en de discussies geven in ieder geval een goede aanzet daartoe.

Marianne Hoffschulte, stafmedewerkster WONN, De Jerden 9, 9202 VK Drachten, tel. 05120-18925.

De uitgaven kunnen worden besteld door overmaking van het genoemde bedrag op postgiro 3731791 t.n.v. WONN, Drachten o.v.v. het bestelnummer: PBO-Reeks nr. 7 (bestelnr. 9905) kost f. 13,50 en nr. 8 (bestelnr. 9911) f. 16,50 (incl. porto). ■

Op vier plaatsen in het land wordt gewerkt aan de ontwikkeling, verbetering en vernieuwing van de methode opbouwwerk ten behoeve van beroepskrachten en vrijwilligers die samen met de bevolking naar een duurzame oplossing van maatschappelijke problemen streven.

De werkplaatsen (WESON, WONN, Expertisecentrum Samenlevingsopbouw en WOZON) geven vanuit hun eigen regio aan deze landelijke ontwikkeling gestalte door middel van onderzoek, advisering, scholing, projectontwikkeling en publicaties.

Publicaties Weson

Bij Weson verscheen een nieuw publicatieoverzicht. Sinds het vorige overzicht (december 1990) werden zes nieuwe titels uitgegeven. Daaronder zijn publicaties over sociale vernieuwing, plaatselijke ouderengroepen, WAO-werk en gemeentelijk minimabeleid. Eind juni verschijnt het boek:

De LENS-methode; handleiding voor toekomstanalyse van wijk en dorp.

De methode, waaraan in de praktijk grote behoefte bestaat, kan kort worden gekarakteriseerd als een panelonderzoek waarin de toekomstige leefbaarheid, oftewel de levensvatbaarheid van een gebied centraal staat.

Daarnaast verschijnen in de loop van dit jaar nog diverse verslagen van lopend onderzoek, zoals resultaatmeting in het welzijnswerk, gokverslaving, belangenbehartiging van WAO-ers, randgroepjongeren (op het platteland) en netwerkontwikkeling bij voorzieningen voor ouderen.

Het publicatieoverzicht kan telefonisch worden besteld bij Weson Deventer, 05700 - 15766/14144. ■

'n Blokje om

In de afgelopen jaren zijn er vele publicaties verschenen over het begrip 'sociale veiligheid'. Tevens zijn er even zovele onderzoeken verricht naar sociaal onveilige lokaties. De verschillende werkvormen in 'n Blokje om hebben tot doel bewonersgroepen en opbouwwerk handvatten te bieden om samen aan het werk te gaan met sociale veiligheid. Deze doelstelling sluit volledig aan bij de doelstellingen, die in het beleidsplan 'Recht in Beweging' zijn geformuleerd. Kort samengevat komt het erop neer dat niet alleen politie en justitie verantwoordelijk zijn voor de veiligheid in onze samenleving, maar ook de samenleving in al haar geledingen. 'n Blokje om draagt hieraan in positieve zin bij. Het werkboek 'n Blokje om onderscheidt zich van veel eerdere publicaties in die zin dat in dit boek – naar mijn mening terecht – niet alleen naar de overheid wordt gewezen. Veel van de aanbevolen maatregelen uit het verleden waren eenzijdig gericht op de overheid en lagen voornamelijk op het terrein van de ruimtelijke inrichting, zoals het plaatsen van lantaarnpalen en het snoeien van struiken. 'n Blokje om roept bewonersgroepen om medeverantwoordelijkheid te nemen voor het leefbaar houden van de eigen buurt. Het initiatief dat heeft geleid tot het werkboek heb ik van harte toegejuicht en ik hoop dat de verschillende werkvormen op grote schaal een concrete toepassing zullen krijgen.

Bijdrage ten behoeve van voorpubliciteit voor "'n Blokje om"' van drs. A. Rook, plaatsvervangend hoofd Directie Criminaliteitspreventie, Ministerie van Justitie.

Expertisecentrum Samenlevingsopbouw tel. 078-141443 ■

Bij het afscheid van Piet Vreeswijk

Vorige maand (op 22 mei) nam Piet Vreeswijk afscheid van zijn collega's en andere professionele contacten. Als ambtenaar op het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (voorheen CRM – Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk) hield hij zich in de afgelopen veertien jaar onder andere bezig met Maatschappelijke Ontwikkeling en Maatschappelijke Activering. In het restaurant van het ministerie was een informele sfeer geschapen door een gedeelte van de immense kantine af te scheiden. Ook bracht een bandje 'relaxte' muziek ten gehore. Er waren voor het afscheid enige sprekers gevraagd, waaronder Flip Buurmeijer, Tweede Kamer-lid voor de PvdA, Wil van de Leur, Coördinator van het Landelijk Platform Opbouwwerk, een delegatie namens het Landelijk Comité Vrouwen in de Bijstand, drs. H. Vermeer van het Katholiek Maatschappelijk Activeringswerk en mevrouw Koopman, burgemeester van de gemeente Posterhold. De lezingen zouden om 15.30 uur beginnen. Op dit tijdstip was bijna iedereen aanwezig. Bijna iedereen, want het 'lijdend voorwerp', Piet Vreeswijk, kwam maar niet. Enige tijd later werd via de intercom omgeroepen dat de dienstauto, die de scheidende ambtenaar met zijn gezin naar de receptie zou vervoeren, panne had. Toen ten slotte iedereen aanwezig was kon het programma een aanvang nemen. Flip Buurmeijer memoreerde in zijn lezing de tijd dat hij zelf op het ministerie had gewerkt. In zijn herinnering was het departement geen geïsoleerde verzameling ambtenaren maar kwamen er 'op momenten waarop dat opportuun was' de signalen door vanuit de maatschappij waarop actie kon worden ondernomen. Vervolgens uitte

hij zich positief over de huidige stand van zaken. Onder invloed van de sociale vernieuwing 'wordt er nieuw cement gemaakt' om de kwalijke gevolgen van de maatschappelijke tweedeling terug te dringen. Ook wordt op lokaal niveau de ontkoeking zichtbaar. Volgens Buurmeijer kon Piet Vreeswijk tevreden terugblikken op zijn departementale periode. Buurmeijer betreurde het dat de beleidsvoering ten departemente zozeer richting technocratie is doorgeschoten dat inhoudelijk geïnspireerde ambtenaren als Piet Vreeswijk zich daar niet meer thuis voelen.

Dat momenteel de relatie tussen de overheid en burgers behoorlijk ontregeld is, werd geponeerd door Wil van de Leur, Coördinator van het Landelijk Platform Opbouwwerk. Volgens hem valt dat ondermeer op te maken uit het feit dat tegenwoordig de politici schelden op het volk, in plaats van het volk op de politiek. "Het volk mijdt de stembus en laat zich overigens weinig aan de politiek gelegen liggen..." Ontwikkelingen in het laatste decennium leidden er ondermeer toe dat raadsleden voornamelijk bestuurslid zijn van een omvangrijk apparaat met navenant budget. Het volksvertegenwoordigerschap wordt in hoge mate gedelegeerd aan ambtelijke projectgroepen en diensten. Dit heeft geleid tot een toenemende gerichtheid op ambtelijke trajecten van allerlei bewonersorganisaties en opbouwwerkinstellingen. De terechte decentralisatie van het welzijnsbeleid heeft effectmatig bijgedragen tot wat Van de Leur "kaasstolp-vorming" noemt. "Daarom is het van essentiële betekenis dat er een veelheid van landelijke samenwerkingsverbanden (binnen het opbouwwerk) is gegroeid waarbinnen informatie, ervaringen en ideeën kunnen worden uitgewisseld. In die zin is ook een minimale Rijkstaak in-

zake de samenlevingsopbouw essentieel." Hierna werd de sociaal-geografe Hedy d'Ancona treffend geciteerd: "Elk samenlevingsvraagstuk heeft een eigen schaal, zodat de samenlevingsopbouw qua niveau varieert van de huiskamer tot aan het landelijke."

Na de voordracht van een drietal indringende gedichten over armoede, door een delegatie van het Landelijk Steunpunt Vrouwen in de Bijstand en de aanbidding van een fraai boeket namens het Landelijk WAO-Beraad nam Piet zelf het woord. Zichtbaar geëmotioneerd richtte hij zich tot "iedereen waar ik van houd". Uit zijn afscheidswoord bleek een grote betrokkenheid bij zijn vroegere taakgebied. "Als samenleving hebben wij het wel goed geregeld, maar we doen het niet altijd. Dit is mijn inspiratiebron geweest." Dat Piet een "ware representant van de zeventiger jaren" genoemd mag worden (Buurmeijer) moge ook wel blijken uit zijn strijdbaarheid: "Nog geen maand in dienst bij de Gehandicaptenraad en ik heb mijn eerste spandoeken al gemaakt voor een demonstratie op het Binnenhof". Het ga je goed, Piet!